

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
HISTORICKÝ ÚSTAV

DIPLOMOVÁ PRÁCE

DUELY V ČESKÝCH ZEMÍCH RANÉHO NOVOVĚKU

Vedoucí práce: PhDr. Pavel Král, Ph.D.

Autor práce: Ondřej Šáro

Studijní obor: Učitelství pro střední školy – německý jazyk + dějepis

Ročník: 6.

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., v platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

České Budějovice, 4. dubna 2009

Ondřej Šáro

Anotace

Předložená diplomová práce se zabývá problematikou raně novověkých duelů se zaměřením na šlechtické prostředí v českých zemích. Celá práce je členěna do tří kapitol. První kapitola je obsáhlým nastíněním celé problematiky na základě dosavadních poznatků z zejména zahraniční historické vědy. Její nedílnou součástí je zhodnocení existující literatury na dané téma, stručné představení metodologického přístupu a nastínění možných tématických okruhů, jimž je možné se v souvislosti s problematikou duelů věnovat. Úkolem podkapitoly první kapitoly je zevrubné představení zvoleného metodologického východiska – historickoantropologického konceptu cti v raném novověku. Raněnovověká čest je zde představena na základě širokého spektra kategorií, jako byl například aspekt vnitřní a vnější cti, ženské a mužské cti, respektive individuální a kolektivní cti. Druhá kapitola pak zasazuje raně novověký duel do časoprostorového kontextu, přičemž se snaží představit jak jeho předchůdce v podobě středověkých soudních soubojů, šlechtických záští, případně rytířských turnajů, tak i jeho následovníky v podobě přísně ritualizovaného duelu „dlouhého“ 19. století. Zvláštní pozornost je přitom věnována rozboru duelových příruček 19. století, která má posloužit jakožto východisko pro třetí kapitolu. Tou je vlastní rozbor raněnovověkých duelů s ohledem na postižení všech možných aspektů, které je možné v jejich souvislosti vysledovat. Pozornost se bude věnovat možným příčinám vzniku raně novověkého duelu, přímým i nepřímým účastníkům, okolnostem, které raně novověký duel doprovázely, ale též potencionálním důsledkům pro všechny zúčastněné. Na základě nepočetných zmínek v pramenech osobní povahy a vlastního archivního výzkumu tak má být alespoň v hrubých konturách nastíněn raně novověký duel jakožto svébytný vývojový stupeň v dějinách duelantsví. Stejný důraz je však kladen rovněž na postižení duelu coby nedílné součásti myšlenkového světa raně novověkého člověka se zvláštním přihlédnutím k prostředí urozených vrstev. Cílem práce je prokázat svébytnost raně novověkého duelu a zároveň poukázat na jeho nezastupitelné místo ve vnitřním světě tehdejších urozených vrstev, jakož i jiných společenských vrstev.

Abstract

The thesis focuses on the problems of Early Modern Period duels concentrating on aristocratic milieu in Bohemia. The thesis is divided into three chapters. Chapter 1 outlines the problems based on up to now findings especially foreign historical science. A necessary part is the evaluation of the existing literature on up-to-date subject, brief introduction of the methodological approach and an outline of the possible thematic areas. In association with the thematic areas, it is possible to pay attention to the problems of duels. In this Chapter is also a detailed introduction to the chosen methodological solution – historical-anthropological draft of honour in the Early Modern Period. The Early Modern Period is based on many categories as e.g. inward and outward honour, honour of a male and a female or individual and collective honour. Chapter 2 puts the Early Modern Period in a spatiotemporal context and tries to introduce not only the predecessor in the way of medieval court duels, aristocratic hate perhaps even knightly tournaments but also his successors in the way of strictly ritualistic duels of the long 19th century. A special attention is paid to an analysis of duel books of references of the 19th century, which is supposed to serve as a solution for the third chapter. Chapter 3 is a personal analysis of the Early Modern Period considering all possible aspects which are possible to be discovered in the context. Attention is paid to all possible reasons of the beginning of the Early Modern Period duels, direct and indirect participants, circumstances which accompanied the Early Modern Period as well as potential results for all parties concerned. The Early Modern duel should be roughly outlined as an original development in the history of duels in terms of untold references in the source of personal nature and personal research. The same emphasis is put in the involvement of a duel as a indivisible part of the intellectual world of the Early Modern period of a human being with a special consideration to the milieu of the noble people. The aim of the thesis is to prove the peculiarity of the Early Modern Period duel and to refer to the characteristic place in the inward world of the then noble rank as well as other ranks of the society.

Obsah

I. Úvod do problematiky duelů.....	6
I.1. Problematika cti v raném novověku.....	22
II. Dějiny duelu.....	36
II.1. Analýza duelových pravidel 19. století.....	53
III. Analýza raně novověkých duelů v českých zemích.....	75
III.1. Alkohol.....	81
III.2. Hazardní hry.....	83
III.3. Emocionalita.....	83
III.4. Důvody.....	84
III.5. Průběh.....	87
III.6. Duelanti.....	91
III.7. Prostor.....	94
III.8. Čas.....	96
III.9. Zbraně.....	97
III.10. Závěr.....	99
IV. Závěr.....	102
V. Použité prameny a literatura.....	106
V.1. Prameny archivní.....	106
V.2. Prameny vydané.....	106
V.3. Literatura.....	107

I. Úvod do problematiky duelů

Problematika duelů patří v české historické vědě k jednomu z témat, kterým se do dnešní doby neprávem věnovalo příliš málo pozornosti. Pokud bychom měli srovnat rozsah bádání na dané téma se západoevropskými zeměmi, rychle bychom dospěli k závěru, že mezi aktuální situací u nás a jinde v Evropě se nachází propastný rozdíl.¹ Zatímco výzkum v jiných západoevropských zemích se výrazným tempem posouvá kupředu,² domácí naopak stagnuje. V domácím prostředí tak stále zůstává jediným opěrným bodem studie Jany Jůzlové, respektive populárně-naučnou formou zpracované pojednání o duelech z pera Vladimíra Šindeláře. Jůzlová se snaží zaměřit svou pozornost výhradně na období raného novověku v souvislosti s problematikou vnímání „toho druhého“. Zároveň provádí detailní analýzu právního rámce celé problematiky, přičemž neopomíná pracovat s nejvýznamnějšími duelovými mandáty raného novověku. Jestliže hovoří o problematice duelů, děje se tak s ohledem na omezenou pramenou základnu a vlastní východisko veškerých poznatků je založeno na práci se sekundární literaturou. Samotné duely se tak dostávají na vedlejší kolej a pozornost je jim věnována pouze v okrajové míře. Šindelář naproti tomu volí odlehčenou popularizační formu, jejímž prostřednictvím se snaží obsáhnout veškeré postižitelné aspekty duelů v širokém časovém rozsahu. Jádrem celé práce tvoří ovšem pouze popis duelů obecně známých osobností. Šindelář se tak ubírá podobnou cestou, jako řada dřívějších badatelů, pro něž se stala celá problematika pouze prostředkem pro shrnutí těch nejzajímavějších okamžiků z dějin duelů. Jakékoliv pojítka mezi konkrétními případy zde však zcela chybí.³

Případný zájemce o danou problematiku se ale velice záhy přesvědčí o tom, že výzkum na toto téma prožívá nejenom v poslední době, ale též v několika minulých desetiletích obrovský nárůst zájmu zejména ze strany zahraničních badatelů.⁴ A to bez

¹ Pro případnou argumentaci stačí odkázat na Ute FREVERT, *Ehrenmänner. Das Duell in der bürgerlichen Gesellschaft*, München 1991, s. 275 (poznámka 17).

² Jako důkaz může posloužit reflexe duelů v nejnovější práci Ronalda G. ASCHE, *Europäischer Adel in der Frühen Neuzeit*, Köln 2008, s. 10 (poznámka 17). Srov. dále Victor Gordon KIERNAN, *The duel in European history. Honour and the reign of aristocracy*, Oxford 1988.

³ Důkazem této skutečnosti je minimální počet titulů na dané téma. Za čestnou výjimku tak lze považovat studii Jany JŮZLOVÉ, *Mezi hrdinstvím a zločinem. Souboje v raném novověku*, Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica 5, s. 29–57. V oblasti populárně-naučné literatury pak lze zmínit práci Vladimíra ŠINDELÁŘE, *Velká kniha o soubojích a duelantech*, Praha 2004; též, *Šermíři, rváči, duelanti*, Praha 1994.

⁴ Srov. U. FREVERT, *Ehrenmänner*, s. 13.

ohledu na to, zda se jedná o historiky tzv. „dlouhého“ devatenáctého století,⁵ nebo o specialisty na jiné dějinné úseky.⁶ Neodkladně zde vyvstává otázka, proč tomu tak je a které podněty posledních let k tomu přispěly.

Při bádání je také nesmírně důležité důsledně a kriticky rozlišovat mezi tituly populárně-naučnými určenými zejména pro laickou veřejnost na straně jedné⁷ a pracemi použitelnými pro historický výzkum na straně druhé.⁸

Jelikož se má tato práce detailněji zaměřit na období raného novověku, je nutné již zde upozornit na fakt, že právě období 16. – 18. století je postiženo jasně patrným nezájmem badatelů v porovnání se stoletími následujícími. I když se situace v této oblasti výzkumu postupem doby obrací k lepšímu, stále ještě chybí základní práce, které by umožnily případným zájemcům o toto téma přehlednou a srozumitelnou orientaci v dosažené úrovni poznatků. Důvodů by se dalo najít několik. Období raného novověku se při pohledu na dobovou společnost ve vztahu k jednotlivých typům střetnutí vyznačuje stále ještě vysokou mírou hrubosti, která však byla s postupem doby omezována. Dlouhé 19. století si již duel bez pevně daných pravidel prakticky nedokázalo představit a došlo-li již k nějakému faux-pas, mohla být celá událost hodnocena jako obyčejná vražda. I když je pramenná základna pro výzkum duelů v raném novověku v porovnání s dobou pozdější významně omezenější, přesto se v některých dochovaných pramenech máme možnost setkat s nevšedními okamžiky ze života lidí této doby. V případě raněnovověkého duelu bychom tedy právem mohli

⁵ Srov. Peter DIENERS, *Das Duell und die Sonderrolle des Militärs. Zur preußisch-deutschen Entwicklung von Militär – Zivilgewalt im 19. Jahrhundert*, Berlin 1992; Martin BIASTOCH, *Das studentische Mensur- und Duellwesen im Kaiserreich. Am Beispiel der Tübinger Corps Franconia, Rhenania, Suevia und Borussia zwischen 1871 und 1895 dargestellt*, Tübingen 1990; Johannes SLAWIG, *Der Kampf gegen das Duellwesen im 19. und 20. Jahrhundert in Deutschland unter besonderer Berücksichtigung Preußens*, Münster 1987; Christoph FÜRBRINGER, *Metamorphosen der Ehre. Duell und Ehrenrettung im Jahrhundert des Bürgers*, in: Richard VAN DÜLMEN (Hg.), *Armut, Liebe, Ehre. Studien zur historischen Kulturforschung*, Frankfurt am Main 1988, s. 186-224; Ute FREVERT, *Zur Geschichte des Duells in England und Deutschland*, in: Jürgen KOCKA (Hg.), *Bürgertum im 19. Jahrhundert*, München 1988, s. 101-140.

⁶ Srov. blíže Friedhelm GUTTANDIN, *Das paradoxe Schicksal der Ehre. Zum Wandel der adeligen Ehre und zur Bedeutung von Duell und Ehre für den monarchischen Zentralstaat*, Berlin 1993.

⁷ Podobných titulů by se i v západoevropském prostředí dala najít celá řada. Srov. Egon EIS, *Duell. Geschichte und Geschichten des Zweikampfs*, München 1971; Helga SCHMIEDEL, *Berüchtigte Duelle*, München 2000; Uwe SCHULTZ (Hg.), *Das Duell. Der tödliche Kampf um die Ehre*, Frankfurt am Main 1996; Robert BALDICK, *The Duel. A History of Duelling*, London 1965.

⁸ Srov. Ute FREVERT, *Ehrenmänner. Das Duell in der bürgerlichen Gesellschaft*, München 1991; Peter DIENERS, *Das Duell und die Sonderrolle des Militärs. Zur preußisch-deutschen Entwicklung von Militär – Zivilgewalt im 19. Jahrhundert*, Berlin 1992; Wolfgang WALTER, *Das Duell in Bayern. Ein Beitrag zur bayrischen Strafrechtsgeschichte*, Frankfurt am Main 2001; Friedhelm GUTTANDIN, *Das paradoxe Schicksal der Ehre. Zum Wandel der adeligen Ehre und zur Bedeutung von Duell und Ehre für den monarchischen Zentralstaat*, Berlin 1993.

odhlédnout od kvantifikujících metodologických postupů a zaměřit se o to výrazněji na postžení jednotlivých kategorií života individua.

Hned v úvodu je však třeba také vymežit linii, po níž by se měl zde prezentovaný výzkum ubírat. Konkrétně by se pak mělo jednat o hledisko metodologické, které je základním pilířem každého bádání. Jestliže se navíc máme zabývat natolik komplexním jevem, jakým duely bezpochyby byly, je pevný metodologický základ o to významnější.

Historiografie druhé poloviny dvacátého a prvního desetiletí jedenadvacátého století prožívá obrovskou proměnu,⁹ a s tím jde v mnoha případech ruku v ruce i koncipování nových tématických okruhů.¹⁰ Neproměňují se však pouze oblasti zájmu badatelů, ale i způsob kladení otázek.¹¹ Důvody ke všem těmto inovacím na poli historické vědy lze právem spatřovat v několika úzce propojených činitelích.

Jedním z nich může být interdisciplinarita současné historické vědy,¹² která se ve svých hypotézách a výchozích postulátech, jakož i ve výzkumech samotných,¹³ postupně začíná ve stále větší míře opírat o bohaté poznatky ostatních společenských věd.¹⁴ Tyto vědy jako například sociologie, etnologie,¹⁵ kulturní a sociální antropologie¹⁶ jí mohou na základě svých vlastních závěrů poskytnout nové úhly

⁹ Srov. Georg G. IGGERS, *Dějepisectví ve 20. století. Od vědecké objektivy k posmoderní výzvě*, Praha 2002.

¹⁰ V souvislosti s duely může posloužit jako příklad výzkum na téma násilí a jeho forem v lidských dějinách. Srov. Rolf Peter SIEFERLE (Hg.), *Kulturen der Gewalt. Ritualisierung und Symbolisierung von Gewalt in der Geschichte*, Frankfurt am Main 1998; Thomas LINDENBERGER – Alf LÜDTKE (Hg.), *Physische Gewalt. Studien zur Geschichte der Neuzeit*, Frankfurt am Main 1995; Claudia ULBRICH (Hg.), *Gewalt in der Frühen Neuzeit. Beiträge zur 5. Tagung der Arbeitsgemeinschaft Frühe Neuzeit im VHD*, Berlin 2005; Gadi ALGAZI, *Herrngewalt und Gewalt der Herren im späten Mittelalter. Herrschaft, Gegenseitigkeit und Sprachgebrauch*, Frankfurt am Main 1996; Wolfgang SOFSKY, *Traktat über die Gewalt*, Frankfurt am Main 1996.

¹¹ Jürgen KOCKA, *Historisch-anthropologische Fragestellungen – ein Defizit der Historischen Sozialwissenschaft?*, in: Hans SÜSSMUTH (Hg.), *Historische Anthropologie. Der Mensch in der Geschichte*, Göttingen 1984, s. 73–83.

¹² Na daný fakt upozorňuje řada současných badatelů a je mu proto právem věnována náležitá pozornost jak v zahraničním, tak i domácím výzkumu. Srov. Gert DRESSEL, *Historische Anthropologie. Eine Einführung*, Wien 1996, s. 207–211.

¹³ Příkladů by se v dnešní době již dala najít celá řada. Postačí odkázat na seznamy příkladové literatury uvedené v Richard VAN DÜLMEN, *Historická antropologie. Vývoj - Problémy – Úkoly*, Praha 2002, s. 111–117; týž (Hg.), *Neue Blicke. Historische Anthropologie in der Praxis*, Wien 1997, s. 317–331; G. DRESSEL, *Historische Anthropologie*, s. 319–322; Jakob TANNER, *Historische Anthropologie zur Einführung*, Hamburg 2004, s. 223–233.

¹⁴ Kupříkladu v případě propojení se sociální psychologií lze uvést práce Augusta NITSCHKEHO, *Historische Verhaltensforschung. Ein Arbeitsbuch*, Stuttgart 1981; k psychologii srov. Hendrik VAN DEN BERG, *Metabletica. Über die Wandlungen des Menschen. Grundlinien einer historischen Psychologie*, Göttingen 1960.

¹⁵ Srov. Hans MEDICK, *Missionare im Ruderboot? Ethnologische Erkenntnisweisen als Herausforderung an die Sozialgeschichte*, in: Aloys WINTERLING (Hg.), *Historische Anthropologie*, Stuttgart 2006, s. 183–210.

¹⁶ Srov. Robert F. MURPHY, *Úvod do kulturní a sociální antropologie*, Praha 2004; Hans MEDICK, *Vom Interesse der Sozialhistoriker an der Ethnologie. Bemerkungen zu einigen Motiven der Begegnung von*

pohledu na tradiční oblasti zájmu historiografie, ale též pomoci při odhalování nových a dosud opomíjených témat,¹⁷ jimž se v dřívějších dobách nevěnovala patřičná pozornost. Nemenší význam mají ale také pro vytříbení myšlenek a hypotéz badatele.

Duely jsou jedním z témat, které nabízejí široké spektrum možných badatelských přístupů. Bádání minulých let reflektovalo problematiku duelů v několika odlišných rovinách.

Jedna rovina výzkumu se například snažila představit duely ve spojení s významnými osobnostmi veřejného života.¹⁸ Podle názoru autorů těchto prací to byla právě jména slavných osobností z oblasti politiky, vojenství či kultury, která měla přiblížit problematiku duelů širší veřejnosti i za cenu zkrácení celého tématu. Řeč je v tomto případě o duelech takových osobností, jako byl Giacomo Casanova,¹⁹ Alexander Sergejevič Puškin,²⁰ Ferdinand Lassalle,²¹ Heinrich Heine,²² Alexander Dumas starší,²³ Otto von Bismarck²⁴ a mnozí další,²⁵ kteří v průběhu svého života přišli s tímto fenoménem kulturních a sociálních dějin přímo či nepřímo do styku. Řada knižních publikací - ať již české nebo zahraniční provenience - proto chápala duely především jako zaznamenáníhodné příklady vybočení z šedivé reality každodenního

Geschichtswissenschaft und Sozialanthropologie, in: Hans SÜSSMUTH (Hg.), *Historische Anthropologie. Der Mensch in der Geschichte*, Göttingen 1984, s. 49–56.

¹⁷ Srov. G. DRESSEL, *Historische Anthropologie*, s. 71; Otto ULBRICHT, *Aus Marionetten werden Menschen. Die Rückkehr der unbekanntenen historischen Individuen in die Geschichte der Frühen Neuzeit*, in: Richard VAN DÜLMEN (Hg.), *Neue Blicke. Historische Anthropologie in der Praxis*, Wien 1997, s. 13–32.

¹⁸ Srov. Uwe SCHULTZ (Hg.), *Das Duell. Der tödliche Kampf um die Ehre*, Frankfurt am Main 1996; H. SCHMIEDEL, *Berüchtigte*, s. 57; Adolph KOHUT, *Das Buch berühmter Duelle*, Berlin 1888, s. 69–263; U. FREVERT, *Ehrenmänner*, s. 16; v českém prostředí může jako vhodný příklad posloužit Vladimír ŠINDELÁŘ, *Velká kniha o soubojích a duelantech*, Praha 2004, kde popisy jednotlivých duelů opět tvoří více než polovinu knihy.

¹⁹ Srov. H. SCHMIEDEL, *Berüchtigte*, s. 37–40; H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 123–132; Eckart KLESSMANN, „*Er nannte mich einen venezianischen Feigling*“ – *Casanova und Graf Branicki: ein Duell, das Europa erregte*, in: U. SCHULTZ (Hg.), *Das Duell*, s. 69–83.

²⁰ Srov. A. KOHUT, *Das Buch*, s. 239–250; H. SCHMIEDEL, *Berüchtigte*, s. 52–64. Kromě kapitol ve výše uvedených titulech se věnuje tomuto ruskému básníkovi i Josef MÜLLER, *Duell am Schwarzen Fließchen oder Wer erschoss Puschkin? Zur 150. Wiederkehr seines Todestages*, Bad Homburg vor der Höhe 1987; H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 121–123.

²¹ Srov. Roland GIRTNER, *Die feinen Leute. Von der vornehmen Art, durchs Leben zu gehen*, Frankfurt am Main 1990, s. 174–176; H. SCHMIEDEL, *Berüchtigte*, s. 95–109; A. KOHUT, *Das Buch*, s. 105–126; H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 118–121.

²² Srov. A. KOHUT, *Das Buch*, s. 69–82; H. SCHMIEDEL, *Berüchtigte*, s. 74–80; H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 116–117.

²³ Srov. A. KOHUT, *Das Buch*, s. 196–209; H. SCHMIEDEL, *Berüchtigte*, s. 81–87; H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 117–118.

²⁴ Srov. A. KOHUT, *Das Buch*, s. 127–138; H. SCHMIEDEL, *Berüchtigte*, s. 110–125; H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 114–115.

²⁵ Pro oblast Anglie srov. A. KOHUT, *Das Buch*, s. 32–35. Je zajímavé, nakolik si tento fakt někteří autoři uvědomují, a přesto jej ve svých pracích nezakrytí i nadále uplatňují. Srov. A. KOHUT, *Das Buch*, s. 13; Egon EIS, *Duell*, s. 57–104; H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 113–144.

života.²⁶ Jestliže v některém takovém případě sehrála svou roli i významná a veřejně známá osobnost, jeho senzačnost samozřejmě o poznání stoupla. S tímto vědomím je pak nutné kriticky přistupovat k některým knižním titulům, které se, byť jen ve svém názvu, pojmem duel zaštiťují.

Kromě spojitosti některých duelů s významnými osobnostmi tehdejší doby se jako další možné východisko pro řadu publikací stala problematika zbraní, které k duelům neoddělitelně patřily.²⁷ Přestože tento druhý úhel pohledu v sobě skrývá dostatečně silný potenciál na to, aby se stal skutečně plnohodnotným a obhájitelným směrem případného bádání, využilo této možnosti doposud pouze malé procento badatelů. Převážná část knižní produkce se tak spíše věnovala vlastnímu popisu chladných a střelných zbraní tak, jak byly v duelech používány.

Další úhel pohledu by byla vazba duelové praxe na prostředí určitých sociálních a profesních skupin. Řada titulů posledních let je věnována roli a významu duelů v armádních sborech,²⁸ případně ve studentských spolcích 19. století.²⁹ O tom, že duely hrály v životě těchto společenských a profesních skupin významnou úlohu, již dnes není možné pochybovat. Jedna věc je však právem zarážející. Jestliže byla pozornost prozatím v převážné míře věnována výše jmenovaným sociálním vrstvám, proč se dosavadní badatelský zájem neorientoval také na šlechtu jakožto privilegovanou část společnosti, v jejímž životě sehrávaly duely významnou úlohu.³⁰

²⁶ K dějinám každodennosti srov. Alf LÜDTKE (Hg.), *Alltagsgeschichte. Zur Rekonstruktion historischer Erfahrungen und Lebensweisen*, Frankfurt am Main 1989; Wolfgang HARDTWIG, *Alltagsgeschichte heute. Eine kritische Bilanz*, in: Winfried SCHULZE (Hg.), *Sozialgeschichte, Alltagsgeschichte, Mikro-Historie. Eine Diskussion*, Göttingen 1994, s. 19–32; Marie KOLDINSKÁ, *Pražská a vídeňská každodennost za třicetileté války očima nejvyššího purkrabiho*, *Opera historica* 7, 1999, s. 559–574; táž, *Svět Adama mladšího z Valdštejna optikou jeho deníků. Příspěvek ke každodennosti a mentalitě renesančního aristokrata*, *Folia historica Bohemica* 18, 1997, s. 121–142.

²⁷ Je tudíž pochopitelné, že autoři celé řady prací věnují též zbraním patřičnou pozornost. V některých případech pak mají tyto pasáže posloužit čtenáři jakožto součást zamýšleného „pseudoúvodu“ do celé problematiky a jindy naopak volí autoři postup přesně opačný. Srov. V. ŠINDELÁŘ, *Velká kniha*, s. 59–98; H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 145–220; Hubert MADER, *Duellwesen und altösterreichisches Offiziersethos*, Osnabrück 1983, s. 30–34; okrajově pak John A. ATKINS, *Duelling pistols and some of the affairs they settled*, Cassell - London 1964; Jaroslav LUGS, *Střelci a čarostřelci. Historický přehled vývoje terčových pušek a pistolí, střelnic, střelecké techniky a organizací*, Praha 1977; týž, *Das Buch vom Schießen*, Prag 1968.

²⁸ Srov. Karl DEMETER, *Das deutsche Offizierskorps in Gesellschaft und Staat 1650 – 1945*, Frankfurt 1965; Hubert MADER, *Duellwesen und altösterreichisches Offiziersethos*, Osnabrück 1983; Peter DIENERS, *Das Duell und die Sonderrolle des Militärs. Zur preußisch-deutschen Entwicklung von Militär – Zivilgewalt im 19. Jahrhundert*, Berlin 1992.

²⁹ Srov. Martin BIASTOCH, *Das studentische Mensur- und Duellwesen im Kaiserreich. Am Beispiel der Tübinger Corps Franconia, Rhenania, Suevia und Borussia zwischen 1871 und 1895 dargestellt*, Tübingen 1990.

³⁰ Václav BŮŽEK, *Urozenec*, in: Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007, s. 99; R. G. ASCH, *Europäischer*, s. 10.

Čtvrtým možným východiskem při bádání na dané téma by mohla být otázka právního rámce.³¹ V případě duelů se totiž nikdy nejednalo o záležitost, která by se týkala výhradně obou duelujících jedinců. Nemůžeme totiž opomenout ani další individua, která byla do celé záležitosti nějakým způsobem zapojena. Tou mohla být například osobnost panovníka zastřešující celou stavovskou společnost. Jakožto vládce a zákonodárce v jedné osobě vstupoval i on přímo či nepřímo do této sociální interakce. Právě instituce duelu a (marné) snahy o jeho potlačení ze strany panovníka nás může přivést k dalšímu úhlu pohledu na dané téma. Četné protiduelové mandáty tvoří samy o sobě dostatečně slibnou pramennou základnu pro výzkum právně historických otázek, jimž byla prozatím v domácím prostředí věnována jen omezená pozornost.³²

Pokud bychom však přistupovali k duelové problematice pouze z těchto předestřených východisek, připravili bychom se o mnohé další zajímavé aspekty tohoto sociokulturního fenoménu lidských dějin. Pojem „fenomén“ je v této souvislosti použit zcela oprávněně a přiklání se k němu i zahraniční historická věda.³³ Duely, jak bude dále šířeji popsáno, prodělaly za dobu své existence poměrně zajímavý a nečekaně dynamický vývoj.³⁴ Tato dynamičnost se netýkala jen jejich formy, ale též samotného obsahu, jehož reflexi v širším historickoantropologickém kontextu si tato práce klade za jeden ze svých cílů.

Duel jakožto sociokulturní fenomén dokládají i jeho četná umělecká zpracování, ať již na poli umění výtvarného, literárního³⁵ nebo divadelního³⁶. Počet románů³⁷ a

³¹ Pro německy hovořící oblast by mohla posloužit jako vzorová práce Wolfgang WALTER, *Das Duell in Bayern. Ein Beitrag zur bayrischen Strafrechtsgeschichte*, Frankfurt am Main 2001; Herbert GEBER, *Die Tatbestandselemente des Zweikampfdelikts*, Frankfurt am Main 1977; Dieter PROKOPOWSKY, *Geschichte der Duellbekämpfung*, Bonn 1965.

³² Srov. Jana JÚZLOVÁ, *Mezi hrdinstvím a zločinem. Souboje v raném novověku*, Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica 5, s. 29–57.

³³ O uplatnění tohoto pojmu v souvislosti s duely se v poslední době zasloužila především vynikající a často citovaná práce U. FREVERT, *Ehrenmänner*, s. 9–18; W. WALTER, *Das Duell*, s. 1; H. SCHMIEDEL, *Berüchtigte*, s. 7, 17–18.

³⁴ O dynamičnosti lze hovořit i přes neopomenutelný aspekt ritualizace v pozdějších etapách vývoje duelu. Už samotný fakt dějinné proměnlivosti tohoto fenoménu popírá veškerá tvrzení, která vnímají tyto typy dyadické konfliktní interakce jako typický příklad přežitku dob dávno minulých. Snad nejpoetičtější výklad dokládající anachronismus duelu lze nalézt v J. P. BACHEM, *Schutz der Ehre und Bekämpfung des Duells*, Köln am Rhein 1902, s. 6–7.

³⁵ Srov. Ladislav ZADRAŽIL, *Souboje*, Praha 1982; Vítězslav HOUŠKA, *Souboje perem i pistolí*, Praha 1982. V širším kontextu literární vědy pak Christine SCHOLLE, *Das Duell in der russischen Literatur. Wandlungen und Verfall eines Ritus*, München 1977; Irina REYFMAN, *Ritualized violence Russian style. The duel in Russian culture and literature*, Stanford 1999; Peter BRANG, *Der Zweikampf im russischen Leben und in der russischen Literatur*, Zeitschrift für slavische Philologie, Bd. 29, s. 315–345; Victor Morris UDWIN, *Between two armies. The place of the duel in the epic culture*, Brill 1999.

³⁶ Srov. Jennifer A. LOW, *Manhood an the duel. Masculinity in early modern drama and the culture*, New York 2003; Robert E. MORSBERGER, *Swordplay and the Elizabethan and Jacobean stage*,

divadelních her³⁸, jejichž dějový vrchol na sebe bere právě podobu duelu, stejně jako těch, kde představuje hlavní dějovou zápletku celého příběhu, je neskutečně široký.³⁹ I tento fakt bychom měli zohlednit, má-li práce na dané téma postihnout dobové vnímání této problematiky. Právě ona reflexe na poli umění⁴⁰ a její častá frekvence v podobě řady různých uměleckých ztvárnění dává tušit ohromnou sílu tohoto fenoménu. Jedná se tak určitě o jeden z jevů, které v minulosti dotvářely mentalitu⁴¹ mnoha společenských skupin, jakož i jednotlivců.

Jestliže se badatel ztotožňuje s výše naznačeným způsobem práce a usiluje o proniknutí do mentality lidí pomocí jím zvoleného tématu, nelze se omezit na triviální způsob kladení otázek typu „kdo?“, „kde?“, „kdy?“, „s kým?“, „jak?“ a „proč?“. Požadovaná hlubší analytická úvaha, která by badatele přivedla k samotné podstatě zkoumaného problému, by se v žádném případě neměla završit pozitivistickým popisem odhalených jednotlivostí. Je to právě výběr a vhodný způsob kladení otázek, který v posledních letech přivádí badatele k novému odvětví historické vědy – historické antropologii.⁴² Historická antropologie díky svým četným inovativním přístupům

Salzburg 1974; Craig TURNER – Tony SOPER, *Methods and practice of Elizabethan swordplay*, Carbondale 1990.

³⁷ Jako příklad uvádím romány, které jsou pravidelně uváděny v takřka každé práci věnované problematice duelů; Thomas MANN, *Kouzelný vrch*, Praha 1958; Theodor FONTANE, *Effi Briestová*, Praha 1954; Alexander Sergejevič PUŠKIN, *Evžen Oněgin*, Praha 1987; dále srov. W. WALTER, *Das Duell*, s. 10.

³⁸ Divadelních her, v nichž významnou roli hraje duel, se dá najít celá řada. Jako jeden z nejčastěji zmiňovaných divadelních autorů je v této souvislosti uváděn William Shakespeare. Srov. Nigel ALEXANDER, *Poison, play, and duel. A study in Hamlet*, London 1971.

³⁹ Srov. U. FREVERT, *Ehrenmänner*, s. 10.

⁴⁰ Srov. Dietrich SCHWANITZ, *Das Duell als Drama. Zur Codierung der Ehre zwischen literarischer Verklärung der Noblesse und sozialer Selbststilisierung der Stände*, in: Ludgera VOGT – Arnold ZINGERLE (Hg.), *Ehre. Archaische Momente in der Moderne*, Frankfurt am Main 1994, s. 270–290.

⁴¹ K problematice dějin mentalit srov. Peter DINZELBACHER (Hg.), *Europäische Mentalitätsgeschichte. Hauptthemen in Einzeldarstellungen*, Stuttgart 1993; Ulrich RAULFF (Hg.), *Mentalitäten-Geschichte. Zur Prozessen Rekonstruktion geistiger Prozesse*, Berlin 1987.

⁴² Historická antropologie je v dnešní době již etablovaným směrem bádání na poli historie, a i přes některé výtky ohledně nevyjasněnosti vlastní definice se stále výrazněji prosazuje i v konkrétních výzkumech. Důkazem může být rostoucí počet titulů, které se snaží o její začlenění do tuzemské historické vědy. Srov. Václav BŮŽEK – Dana ŠTEFANOVÁ (edd.), *Menschen - Handlungen - Strukturen. Historisch-anthropologische Zugangsweisen in den Geschichtswissenschaften*, České Budějovice 2001 (= Opera historica 9); Martin NODL – Daniela TINKOVÁ (edd.), *Antropologické přístupy v historickém bádání*, Praha 2007; Lucie STORCHOVÁ (edd.), *Conditio humana. Konstanta či historická proměnná? Koncepty historické antropologie a teoretická reflexe v současné historiografii*, Praha 2007; ze zahraničních titulů srov. Susanna BURGHARTZ, *Historische Anthropologie/Mikrogeschichte*, in: Günther LOTTES – Joachim EIBACH (Hg.), *Kompass Geschichtswissenschaft*, Göttingen 2002, s. 206–218; André BURGUIÈRE, *Historische Anthropologie*, in: Jacques LE GOFF – Roger CHARTIER – Jacques REVEL (Hg.), *Die Rückeroberung des historischen Denkens. Grundlagen der Neuen Geschichtswissenschaft*, Frankfurt am Main 1990, s. 62–102; Ute DANIEL, *Kompendium Kulturgeschichte. Theorien, Praxis, Schlüsselwörter*, Frankfurt am Main 2001, s. 298–313; Hans MEDICK, *Historische Anthropologie*, in: Stefan JORDAN (Hg.), *Lexikon Geschichtswissenschaft. Hundert Begriffe*, Stuttgart 2002, s. 157–161; Heide WUNDER,

otevřela historiografii bránu do světa dosud netušených možností. Právě díky ní se badatelé mohou zaměřit nejenom na dříve tabuizovaná, respektive opomíjená témata historického výzkumu, ale též na rozšíření vlastního okruhu otázek, které je badatel schopen danému tématu položit a hledat na ně v pramenech co nejobjektivnější odpovědi.

Důvodů k této metodologické volbě by se v konkrétních výzkumech dala najít celá řada. Vnímat duely pouze jako ritualizovaná ozbrojená střetnutí dvou, případně i více lidí za určitých předem jasně definovaných podmínek by bylo hrubým zkreslením celé problematiky. Dnešní badatel vybavený metodologickým arzenálem historické antropologie by se měl ptát i na ty faktory a aspekty, jež dosavadní výzkum ponechával bez povšimnutí. Bez ohledu na místo a čas reflektuje každý jedinec v rámci svého vnitřního světa řadu jevů, s nimiž přichází během života do styku. Pokud se navíc dané individuum ocitne v emociálně vypjaté situaci,⁴³ jakou duely bezpochyby byly, musí se míra jeho emocionality rozrůstat do pozoruhodných dimenzí. I prostřednictvím těchto emotivních momentů lidského života tak můžeme poodhalit další roviny myšlenkového světa lidí, kteří byli modelováni dobou, v níž žili, a prostředím, v němž se pohybovali. Právě ony nám také umožňují dozvědět se více o dobových kategoriích lidského života, jako bylo přátelství,⁴⁴ strach,⁴⁵ láska, nenávisť, smrt⁴⁶ nebo například smutek. Nelze

Kulturgeschichte, Mentalitätengeschichte, Historische Anthropologie, in: Richard VAN DÜLMEN (Hg.), *Fischer Lexikon Geschichte*, Frankfurt am Main 1995, s. 65–86; Jakob VOGEL, *Historische Anthropologie*, in: Christoph CORNELISSEN (Hg.), *Geschichtswissenschaften. Eine Einführung*, Frankfurt am Main 2000, s. 295–306; Alf LÜDTKE, *Alltagsgeschichte, Mikro-Historie, historische Anthropologie*, in: Hans-Jürgen GOERTZ (Hg.), *Geschichte. Ein Grundkurs*, Reinbek bei Hamburg 1998, s. 557–578.

⁴³ Srov. Johan HUIZINGA, *Podzim středověku*, Jinočany 1999, s. 103–119; H. SCHMIEDEL, *Berüchtigte*, s. 154. Významu emotivního jednání v okamžicích životní krize se věnuje Vera LIND, *Aus der Rolle gefallen. Männliche Emotionen mit (fast) tödlichem Ausgang*, in: Richard VAN DÜLMEN (Hg.), *Neue Blicke. Historische Anthropologie in der Praxis*, Wien 1997, s. 183–197.

⁴⁴ V domácím prostředí se tomuto tématu věnuje nejsoustavněji Václav BŮŽEK, *"Páni a přátelé" v myšlení a každodenním životě české a moravské šlechty na prahu novověku*, *Český časopis historický* 100, 2002, s. 229–264; též, *"Gute Freundschaft" - Informelle Kommunikation in der frühneuzeitlichen Gesellschaft der böhmischen Länder*, in: Stefan BRAKENSIEK - Heide WUNDER (edd.), *Ergebene Diener ihrer Herren? Herrschaftsvermittlung im alten Europa*, Köln-Weimar-Wien 2005, s. 79–96; též, *"Dobré přátelství" v listech Pětipeských z Chýš na sklonku předbělohorské doby*, *Porta Bohemica* 1, 2001, s. 27–42.

⁴⁵ Srov. Jean DELUMEAU, *Strach na západě ve 14. - 18. století I-II*, Praha 1997–1999.

⁴⁶ Srov. A. KOHUT, *Das Buch*, s. 13; H. SCHMIEDEL, *Berüchtigte*, s. 7. Problematice smrti v raném novověku se zaměřením na šlechtickou společnost se dlouhodobě věnuje Pavel KRÁL, *Mezi životem a smrtí. Testamenty české šlechty v letech 1550–1650*, České Budějovice 2002; též, *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*, České Budějovice 2004 (= *Monographia historica* 4); též, *Kult předků. Paměť a smrt v myšlení české šlechty na počátku novověku*, in: Václav BŮŽEK - Pavel KRÁL (edd.), *Paměť urozenosti*, Praha 2007, s. 173–187. V obecné rovině pak srov. Philippe ARIÈS, *Dějiny smrti I-II*, Praha 2000.

právě tyto a jim podobné okruhy témat vnímat jako základní rysy historickoantropologického způsobu kladení otázek?

Duely byly ale v prvé řadě ozbrojená střetnutí dvou jednotlivců, kteří se definovali na základě svého sociálního, kulturního, materiálního a hodnotového zázemí. Každý jedinec bez výjimky byl integrován do složité sítě sociálních vazeb a vyvázání se z ní bylo ve většině případů vnímáno jako jistá „sociální smrt“. Jedince - v tomto případě duelanta - v těchto vztazích neutvářela pouze jeho vlastní osobnost, ale i nejbližší okolí, s nímž se ztotožňoval a jehož hodnoty, názory a postoje přijímal za své. Nejbližší okolí mu v neposlední řadě pomáhalo v sebeidentifikaci⁴⁷ v rámci složité strukturované stavovské společnosti.

Kromě duelantů samotných však duely přímo či nepřímo ovlivňovaly i život širokého spektra okolních jedinců,⁴⁸ jakož i celých sociálních skupin. Duelanti byli sice ti, kdo nasazovali své životy jako důkaz své osobní, respektive kolektivní cti, ale instituce samotného duelu byl jev natolik komplexní a složitý, že by jej bylo možné také chápat jako svébytný druh vlastního mikrosvěta s pevně danými pravidly. Do tohoto mikrosvěta bychom pak mohli přiřadit kategorie sociálního života, jako byla rodina, přátelé, rodové uskupení, případně příslušná stavovská obec.

Právě otázka stavovství a s ní úzce spojené stavovské cti hrála v problematice duelů významnou úlohu. I z tohoto důvodu bychom jí proto měli věnovat přiměřenou míru pozornosti při dalším výkladu. Moderní historiografie si je již dlouhou dobu vědoma faktu, že problematika cti ve stavovsky členěné společnosti patří k základním tématickým okruhům historického bádání o předmoderní době.⁴⁹ Útoky na čest jednotlivce, případně sociálního uskupení patřily také k základním motivům, kvůli nimž k jednotlivým duelům v řadě případů docházelo.

⁴⁷ Člověk raného novověku se identifikoval se svým okolím mimo jiné i prostřednictvím svého ošacení. Na četnost takových nařízení upozorňuje i Richard VAN DÜLMEN, *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století). II. díl: Vesnice a město*, Praha 2006, s. 181-183; Neithard BULST – Robert JÜTTE (Hg.), *Zwischen Sein und Schein. Kleidung und Identität in der ständischen Gesellschaft*, Freiburg 1993; Martin DINGES, *Von der „Lesbarkeit der Welt“ zum universalisierten Wandel durch individuelle Strategien. Die soziale Funktion der Kleidung in der höfischen Gesellschaft*, Saeculum 44, 1993, s. 90–112; Neithard BULST, *Kleidung als sozialer Konfliktstoff. Probleme kleidergesetzlicher Normierung im sozialen Gefüge*, Saeculum 44, 1993, s. 32–46; Gerhard JARITZ, *Kleidung und Prestige – Konkurrenz. Unterschiedliche Identitäten in der städtischen Gesellschaft unter Normierungszwängen*, Saeculum 44, 1993, s. 8–31.

⁴⁸ Srov. H. SCHMIEDEL, *Berüchtigte*, s. 143.

⁴⁹ Srov. Martin DINGES, *Die Ehre als Thema der historischen Anthropologie. Bemerkungen zur Wissenschaftsgeschichte und zur Konzeptualisierung*, in: Klaus SCHREINER – Gerd SCHWERHOFF (Hg.), *Verletzte Ehre. Ehrkonflikte in Gesellschaften des Mittelalters und der Frühen Neuzeit*, Köln 1995, s. 29–62.

Čest ovšem nebyla jediné kritérium, na jehož základě se duelová praxe v průběhu staletí utvářela. Násilná, respektive ozbrojená střetnutí, k nimž lze přiřadit i duely, provázely lidstvo již od nejstarších dob. I tuto skutečnost reflektují historikové, jestliže hovoří o duelu jako o sociokulturním fenoménu lidských dějin. Pokud se v této práci máme věnovat tomuto fenoménu v konkrétní časové epoše, je třeba přihlídnout i k době, která tomuto časovému úseku předcházela, respektive na něj navazovala. Ani v této práci se tak nevyhneme alespoň krátkému exkurzu do dějin duelu v jeho historickém vývoji od starověku až do přelomu devatenáctého a dvacátého století. Důraz bude v této části kladen především na středověké předchůdce raně novověkého duelu a na dobu 19. století, kdy řada badatelů hovoří o tzv. „klasickém duelu“. Zasazení do časového kontinua by mělo objasnit mimo jiné i specifické a paradoxní rysy duelu 16. – 18. století s tím, že pozornost zaměříme na prostředí českých zemí a urozenou vrstvu tehdejší stavovské společnosti.

Zbraně používané v duelech s ohledem na danou etapu historického vývoje mnohdy nevypovídaly o technických možnostech doby. Jako důkaz postačí uvést případy některých důstojníků v rakousko-uherském mocnářství, kteří se i přes široký výběr použitelných střelných zbraní přikláněli v případech duelů spíše k tradičním chladným zbráním, jako byl kord nebo šavle. Nedávají tyto konkrétní příklady, stejně jako i doporučení některých duelových kodexů jasně najevo, že i z tohoto úhlu pohledu mohl duel působit jako jasný příklad paradoxu a dobového přežitku? Na druhou stranu je ale pozoruhodné, jak v některých momentech dokázala duelová praxe pružně reagovat na vnější okolnosti. Při studiu dějin duelů tak můžeme narazit na celou řadu jejich netradičních forem,⁵⁰ které by však při konfrontaci s duelovými příručkami jen ztěžka obhajovaly tuto jim přiřknutou pozici.

Vztah panovníka k duelům však rovněž vykazoval jistou míru paradoxnosti.⁵¹ Panovník v dobových představách ztělesňoval pomyslnou špici společenskociálního uspořádání. Přesto se však na základě svých morálních a sociálních stanovisek nemohl

⁵⁰ Kromě zcela ojedinělých podob duelu – například duel v letících balónech srov. A. KOHUT, *Das Buch*, s. 51–56; nebo duely v oblasti Grónska, kdy Eskymáci soupeřili prostřednictvím zpěvu srov. tamtéž, s. 35 – se mohlo jednat o tzv. „americký duel“, který byl v podstatě shodný s dnešním pojetím ruské rulety. Srov. Alexander MAYER, *Der Zweikampf ehedem und heute*, Hilden 2007, s. 101–105; A. KOHUT, *Das Buch*, s. 47–56; E. EIS, *Duell*, s. 237–248; H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 111–112; H. SCHMIEDEL, *Berüchtigte*, s. 14, 141–142; o novodobém pojetí tradičního duelu ve 20. století mezi jedním vysokoškolským profesorem a studentem pojednává R. GIRTLER, *Die feinen Leute*, s. 185–188; dále pak E. EIS, *Duell*, s. 267.

⁵¹ Srov. Friedhelm GUTTANDIN, *Das paradoxe Schicksal der Ehre. Zum Wandel der adeligen Ehre und zur Bedeutung von Duell und Ehre für den monarchischen Zentralstaat*, Berlin 1993.

zcela vyvázat z tradičního světa urozeneckých hodnot. V řadě otázek a názorů na svět kolem sebe se i on ztotožňoval s myšlenkovým světem jemu (p)oddané šlechty. To mohl být také jeden z důvodů, proč ani – lépe řečeno ba právě – jemu otázka šlechtické cti nebyla cizí. Jestliže se některý ze šlechticů dopustil porušení panovníkova protiduelového mandátu a vyzval jiného šlechtice na duel, případně takovou výzvu sám přijal, musel počítat s náležitým trestem. Počínaje uvězněním, konfiskací majetku nebo ztrátou úřadu se mohlo jednat i o ztrátu vlastního hrdla. Taková míra panovnické nesmiřitelnosti byla dávána do souvislosti se zastrašením případných dalších duelantů. Praxe však mnohdy vypadala zcela odlišně. Na jedné straně byl panovník nucen šlechtice-duelanta příkladně potrestat jako toho, kdo překročil jeho nařízení, ovšem na druhé straně se on sám dokázal v řadě případů ztotožnit s motivem šlechticova jednání.⁵² Průkaznost tohoto tvrzení lze doložit na řadě příkladů z dějin duelové praxe.

V souvislosti s předestřenou paradoxností duelů⁵³ a užitím zbraní upozornila již řada badatelů na možné vnímání této problematiky jako dokonalého příkladu anachronismu v lidských dějinách.⁵⁴ Jak je ale poté možné vysvětlit životnost a potenciál tohoto fenoménu, který si i přes neustálý technologický pokrok a sociokulturní proměnu lidské společnosti byl schopen udržet svou distinktivní úlohu?

Přestože se sémantika a konotace slova duel s postupem doby proměňuje, můžeme i dnes poukázat na jeho četnost v jednotlivých masových médiích, ale též v běžné lidské komunikaci. Sportovní duely, slovní duely politiků během různých debat⁵⁵ nebo duely prezidentských kandidátů⁵⁶ na televizních obrazovkách jsou jen několika příklady toho, že toto vzájemné střetávání dvou protivníků neoddělitelně patří k základním rysům lidské společnosti. Stejně jako u jiných druhů konfliktů lze i zde s jistou mírou nadhledu vnímat onu „červenou nit“ spojující minulost s přítomností.⁵⁷

Do této chvíle jsme hovořili o základních kategoriích provázaných s vnější stránkou duelu. Stejně jako je třeba včlenit duely do nějakého časoprostorového rámce, je nutné věnovat patřičnou míru pozornosti i jednotlivým případům, které nám

⁵² Srov. H. SCHMIEDEL, *Berüchtigte*, s. 157–159.

⁵³ Srov. tamtéž, s. 159–164.

⁵⁴ Srov. tamtéž, s. 147–150; U. FREVERT, *Ehrenmänner*, s. 13.

⁵⁵ Srov. H. SCHMIEDEL, *Berüchtigte*, s. 18; Marcus MAURER (Hg.), *Schröder gegen Merkel. Wahrnehmung und Wirkung des TV-Duells 2005 im Ost-West-Vergleich*, Wiesbaden 2007.

⁵⁶ Srov. Ronald D. GERSTE, *Duell ums Weiße Haus. Amerikanische Präsidentschaftswahlen von George Washington bis 2008*, Paderborn 2008.

⁵⁷ Srov. U. FREVERT, *Ehrenmänner*, s. 11; A. KOHUT, *Das Buch*, s. 6; Hovořit o vymírání duelů, chápeme-li je jako střetnutí s pevně danými pravidly, při nichž se utkávají dva rovnocenní soupeři, může tedy působit jako zásadní nepochopení celé problematiky. Srov. E. EIS, *Duell*, s. 267.

překládají dostupné prameny. Hlavní část celé této práce je koncipována jako analýza prozkoumaných duelů pro prostředí Českého království v 16. až 18. století s možnými přesahy. Výchozím zdrojem poznatků byly doložené případy duelů ve fondu Stará manipulace uloženého v Národním archivu v Praze. Při studiu příslušného archivního inventáře je možné narazit na některé případy duelů, které by měly posloužit jako výchozí zdroj vlastního archivního výzkumu. V převážné většině se jedná o výslechové protokoly zúčastněných osob, případně o korespondenci směřovanou k příslušným úřadům. Přestože lze i z těchto pramenů vyčíst pouze omezené množství informací o raně novověkém duelu, mohou nám pomoci odhalit některé jeho důležité aspekty. Kromě toho nebylo upuštěno ani od studia pramenů vydaných. Zejména se jednalo o prameny osobní povahy, jako byly kroniky,⁵⁸ deníky,⁵⁹ paměti,⁶⁰ cestopisy,⁶¹ případně výchovná naučení.⁶² Přestože v nich narážíme na duely pouze zřídka, mohou v mnoha ohledech posloužit pro lepší pochopení předestřených tématických okruhů, které jsou s duely těsně provázány. Na vlastních zkoumaných případech bychom se pak měli názorně přesvědčit o jejich interpretačních možnostech. Pomohou nám objasnit nejenom otázku ritualizace duelů v raném novověku, ale i řadu dalších nosných témat, na něž se současná historická věda snaží nalézt odpovědi. Kromě zmíněné ritualizace⁶³ bude pozornost věnována otázkám genderovým, dále pak sociálním vazbám ve složité struktuře stavovské společnosti raného novověku, vnitřnímu a myšlenkovému světu jednotlivých aktérů, stejně jako reflexi prostředí,⁶⁴ v němž k duelům docházelo. Historickoantropologické východisko této práce by nás mělo učinit vnímavějšími také k otázkám zcela subjektivním, jako mohl být původ, věk, rodinný stav, vyznání, otázka

⁵⁸ Srov. Jaroslav PÁNEK (ed.), *Václav Březan, Životy posledních Rožmberků I-II*, Praha 1985.

⁵⁹ Srov. Marie KOLDINSKÁ – Petr MAŤA (edd.), *Deník rudolfínského dvořana. Adam mladší z Valdštejna 1602-1633*, Praha 1997.

⁶⁰ Srov. Lydie PETRÁŇOVÁ a kol. (edd.), *Příběhy Jindřicha Hýzrla z Chodů*, Praha 1979; Antonín REZEK (ed.), *Paměti Mikuláše Dačického z Heslova I-II*, Praha 1878 – 1880.

⁶¹ Srov. Milada NEDVĚDOVÁ (ed.), *Václav Vratislav z Mitrovic, Příhody*, Praha 1976; Eliška FUČÍKOVÁ – Josef JANÁČEK (edd.), *Tři francouzští kavalíři v rudolfínské Praze*, Praha 1989.

⁶² Srov. Adolf FELIX (ed.), *Baldassare Castiglione, Dvořan*, Praha 1978; Zdeňka TICHÁ (ed.), *Spisování slavného frejře*, Praha 1978.

⁶³ Srov. H. SCHMIEDEL, *Berüchtigte*, s. 17, 148; E. EIS, *Duell*, s. 7; K problematice rituálů srov. Arnold VAN GENNEP, *Přechodové rituály. Systematické studium rituálů*, Praha 1997; Victor TURNER, *Průběh rituálu*, Brno 2004; Andréa BELLIGER, *Ritualtheorien. Ein einführendes Handbuch*, Wiesbaden 2006; Hans-Georg SOEFFNER, *Die Ordnung der Rituale*, Frankfurt am Main 1992; Catherine BELL, *Ritual. Perspectives and dimensions*, New York 1997; též, *Ritual theory, ritual practice*, New York 1992; Gerd ALTHOFF – Axel MICHAELS (Hg.), *Die neue Kraft der Rituale*, Heidelberg 2007.

⁶⁴ Srov. Heinz-Gerhard HAUPT (Hg.), *Orte des Alltags. Miniaturen aus der europäischen Kulturgeschichte*, München 1994.

sebe prezentace, popřípadě individuální strategie jednání.⁶⁵ I přes naznačený výčet tématických okruhů nebere práce v potaz výše zmíněnou problematiku právního pozadí duelů. Naopak hlavním cílem práce by měla být snaha poukázat na bohaté interpretační možnosti na základě omezeného množství pramenů. I přes omezení, která jsou dána samotnou povahou zkoumaného problému, může problematika duelů posloužit jako důkaz toho, že kromě kvantitativně koncipovaných výzkumů lze při historickém bádání věnovat pozornost i jevům, jejichž četnost a povaha vybízí k přesně opačným metodám práce.⁶⁶

Co ale vedlo dva nebo i více jedinců k tomu, že zkržili své zbraně a vystavili svůj život všanc? Abychom zde nastínili alespoň několik možných faktorů, předestřeme zde obraz duelu tak, jak se nejčastěji odehrával právě v době raného novověku. Prvopočátek každého vážného střetnutí na kordy se často nesl v duchu slovních urážek, hanlivých výroků nebo i fyzického napadení v podobě políčku.⁶⁷ Tam, kde se ke slovu ještě dostala nadměrná konzumace alkoholu⁶⁸ (a takových případů bylo více než dost), již nebylo daleko k tomu, aby se oba duelanti do sebe pustili na ostří svých zbraní. Měl-li duel v pozdější době za účel zejména potvrzení stavovské a individuální cti duelanta již tím, že na duel přistoupil a dal tak jasně najevo svůj mravní a hodnotový kodex,⁶⁹ jednalo se v těchto případech o zjevnou snahu zabít protivníka. To, co pozdější doba odsuzovala a snažila se všemi možnými prostředky potlačit, se právě v době raného novověku projevilo v duelech nejzjevněji. Někdy jsou podobná střetnutí, při nichž se čest osobní nebo cizí hájila jednou či více zbraněmi, hodnocena jako specifické příklady období společenského neklidu a destabilizace, během nichž vyplouvaly na povrch krizové prvky lidské společnosti a jejího morálního vývoje. Svázanost pravidly nebyla ještě natolik silná, aby přiměla duelanty k náhradním a civilizovanějším způsobům řešení vzájemného konfliktu.

⁶⁵ Srov. Martin DINGES, „Weiblichkeit“ in „Männlichkeitsritualen“? Zu weiblichen Taktiken im Ehrenhandel in Paris im 18. Jahrhundert, *Francia* 17/2, 1991, s. 71–98; Vera LIND, *Aus der Rolle gefallen. Männliche Emotionen mit (fast) tödlichem Ausgang*, in: Richard VAN DÜLMEN (Hg.), *Neue Blicke. Historische Anthropologie in der Praxis*, Wien 1997, s. 183–197.

⁶⁶ Srov. U. FREVERT, *Ehrenmänner*, s. 10.

⁶⁷ V symbolické rovině byly právě útoky na oblast hlavy považovány za jedny z nejzávažnějších. Srov. Valentin GROEBNER, *Das Gesicht wahren. Abgeschnittene Nasen, abgeschnittene Ehre in der spätmittelalterlichen Stadt*, in: Klaus SCHREINER – Gerd SCHWERHOFF (Hg.), *Verletzte Ehre. Ehrkonflikte in Gesellschaften des Mittelalters und der Frühen Neuzeit*, Köln 1995, s. 361–380.

⁶⁸ Václav BŮŽEK, *Pijácké zábavy na dvorech renesančních velmožů (Ambras-Bechyně)*, in: Václav BŮŽEK - Pavel KRÁL (edd.), *Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku*, České Budějovice 2000 (=Opera historica 8), s. 137–161.

⁶⁹ Jean-Marie MOEGLIN, *Fürstliche Ehre und verletzte Ehre der Fürsten im spätmittelalterlichen Deutschen Reich*, in: Klaus SCHREINER – Gerd SCHWERHOFF (Hg.), *Verletzte Ehre. Ehrkonflikte in Gesellschaften des Mittelalters und der Frühen Neuzeit*, Köln 1995, s. 77–91.

Stejně tak je ale jasně patrná i hierarchie hodnot jednotlivých duelantů.⁷⁰ Jestliže někdo přistoupil na duel, dával tím jasně najevo, že jeho vlastní život pro něj nemá takovou váhu jako vlastní čest.⁷¹ Ta totiž nebyla vázána pouze na něj, ale též na celou stavovskou skupinu, jejíž mravní a morální stanoviska zastával a k nimž se v návaznosti na vlastní sebeidentifikaci hlásil. Samozřejmě, že právě tento okamžik byl postupem doby trnem v oku nejen panovníkovi, ale též církvi,⁷² která - pomineme-li období raného středověku - vždy tvrdě vystupovala proti jakýmkoliv formám duelů. V tomto svém snažení ale nebyla nikterak osamocena. Zejména období 19. století lze označit jako století, kdy byla polarizace názorů asi nejmarkantnější. Tento fakt byl však provázán i s postupným odezníváním tohoto fenoménu, přestože právě 19. století lze bez jakýchkoliv pochybností označit jako dobu „obrození duelů“.⁷³

Po letmém nástinu možných příčin a podmínek vzniku duelu bychom se nyní měli zaměřit také na krátké představení samotné náplně takového střetnutí – tedy na jeho samotný průběh. Zde je již pole potenciálních tématických okruhů pro badatele natolik široké, že není v silách jednotlivce postihnout rovnoměrně veškeré aspekty tohoto fenoménu. Vyjdeme-li při našich hypotézách od subjektů samotných duelantů, nabízí se celá řada témat, kterými se dlouhodobě zabývá právě historická antropologie.

Mezi jedno z tradičních témat historické antropologie patří otázka vnímání a reflexe lidského těla. Na konkrétních příkladech převážně západoevropské historiografie je dnes už možné prokázat přínosnost a inovativnost tohoto směru historického bádání. I v souvislosti s problematikou duelů můžeme věnovat naši pozornost reflexi vnímání vlastního těla.⁷⁴ Významnou roli ovšem může hrát například i kategorie věku. Tento na první pohled nepříliš zajímavý aspekt při analýze duelů je již řadu let reflektován jako jeden ze závažných otazníků spjatých s touto problematikou.

Tím ovšem výčet možných postižitelných prvků v žádném případě nekončí. Jeden z mnoha by bylo možné odkrýt už v samotném slově „duelant“. Bez patričního kontextu by nám nám totiž mohl vnuknout představu, že se řeč bude točit výhradně

⁷⁰ Srov. H. SCHMIEDEL, *Berüchtigte*, s. 145.

⁷¹ Srov. U. FREVERT, *Ehrenmänner*, s. 11.

⁷² Srov. Matthias ERZBERGER, *Duell und Ehre*, Paderborn 1913, s. 23–27, 42–43.

⁷³ Srov. tamtéž, s. 13.

⁷⁴ Srov. A. KOHUT, *Das Buch*, s. 44; v souvislosti s dobovou reflexí těla dále srov. August NITSCHKE (Hg.), *Bewegungen im Mittelalter und Renaissance. Kämpfe, Spiele, Tänze, Zeremoniell und Umgangsformen*, Düsseldorf 1987; Klaus SCHREINER – Norbert SCHINDLER (Hg.), *Gepeinigt, begehrt, vergessen. Symbolik und Sozialbezug des Körpers im späten Mittelalter und in der frühen Neuzeit*, München 1992; Lyndal ROPER, *Ödipus und der Teufel. Körper und Psyche in der frühen Neuzeit*, Frankfurt am Main 1995; Richard VAN DÜLMEN (Hg.), *Körper-geschichten. Studien zur historischen Kulturforschung V*, Frankfurt am Main 1996.

kolem mužů. S ohledem na fakt, jaký význam přikládá moderní historická věda výzkumům gender studies by jakékoliv přehlížení tohoto perspektivního odvětví historiografie mohlo vést pouze k omezeným a zkresleným poznatkům. V případě duelů lze klást tento okruh otázek nejenom u diferenciacie ženské a mužské cti, ale stejně tak dobře i u postižitelných rolí žen, které se dokonce ve výjimečných případech mohly ocitnout v pozici duelanta.⁷⁵ Ženy i v těchto zdánlivě čistě mužských záležitostech sehrávaly svou roli,⁷⁶ ať už bylo její vyznění kladné nebo záporné.

Průběh duelu ovšem mohl být definován i řadou dalších aspektů. Jedním z nich mohl být i počet a vzájemné vazby všech zúčastněných osob. Novověk, v podobě prezentované odbornou zahraniční literaturou, představoval zlomový moment v dějinách duelů.⁷⁷ Na rozdíl od dřívějších dob museli duelanti této doby hledat pro svá střetnutí vhodné prostory pokud možno bez účasti veřejnosti a zbytečných svědků. Utajení a ukrývání se před všímavostí okolí bylo na pořadu dne. Účastníci byli většinou vázáni slibem mlčenlivosti a případné vyzrazení mohlo mít dalekosáhlé důsledky po všechny zúčastněné. Úplně vymýtit duely však nedokázal ani již výše zmiňovaný postih ze strany panovníka. V tomto momentě tak opět narážíme na další paradoxní rys duelové praxe. I když některé výzkumy hovoří o duelu jako o jevu společensky okrajovém, opak byl většinou pravdou. Konec novověké duelové praxe přinesla až První světová válka, která již oznamovala podstatné změny v celé společnosti.⁷⁸

Byl-li alespoň v hrubých nárysech nastíněn průběh duelu, měli bychom naše úvahy přenést i do roviny případných důsledků a postihů nejenom pro samotné duelanty, ale i pro jejich nejbližší okolí. Odprostíme-li se od představy přísně ritualizovaného průběhu duelů, neměl by nás překvapit fakt, že při duelech raného novověku šlo v řadě případů nejenom o čest, ale přímo o holý život. I v důsledku tohoto faktu lze duelovou praxi interpretovat jako nepřetržitý sled panovnických nařízení, která ji přísně postihují.⁷⁹ Každý, kdo se duelu aktivně či pasivně účastnil, si byl dobře vědom toho, že svým počínáním překračuje zákony a nařízení panovníka. Jako důkaz mohou posloužit

⁷⁵ E. EIS, *Duell*, s. 37–56; H. SCHMIEDEL, *Berüchtigte*, s. 130–133; A. KOHUT, *Das Buch*, s. 41–46.

⁷⁶ Srov. E. EIS, *Duell*, s. 37; ženský prvek sehrával v souvislosti s duely významnou úlohu. Na jedné straně to byly v mnoha případech právě ženy, kvůli nimž k duelům docházelo. Stejně tak ale nelze opomenout jejich významnou roli při utváření různých spolků, jejichž cílem bylo potlačení duelové praxe ve společnosti. Vůdčí osobnosti těchto seskupení otevřeně nabádali k zapojení žen do těchto aktivit. Srov. H. SCHMIEDEL, *Berüchtigte*, s. 16–17.

⁷⁷ Srov. U. FREVERT, *Ehrenmänner*, s. 22–34.

⁷⁸ Srov. W. WALTER, *Das Duell*, s. 2; H. SCHMIEDEL, *Berüchtigte*, s. 17.

⁷⁹ Srov. tamtéž, s. 12–15; komplexně pak pro území dnešního Bavorska Wolfgang WALTER, *Das Duell in Bayern. Ein Beitrag zur bayrischen Strafrechtsgeschichte*, Frankfurt am Main 2001.

některé případy, které se kvůli potencionálním postihům ze strany panovníka odehrály raději až za hraniční čarou dané země. Za ni již panovnická moc nesahala a nic tak nebránilo uskutečnění vlastního duelu. Hraniční linie země však hrála svou roli i v jiném momentě. Nejedna duelant využíval tohoto limitu panovnickovy moci i po uskutečnění duelu pro záchranu vlastního života při útěku za hranice země, což mu mělo zajistit ochranu před očekávaným postihem.⁸⁰ Nakolik při tomto svém počínání pamatoval na vlastní rodinu, je již jiná otázka. Rodina o této skutečnosti mnohdy ani neměla potuchy, přestože důsledky pocítila tak jako tak. Ať již se jednalo o úmrtí hlavy rodiny, nebo o zhoršenou sociální situaci po uprchnutí přeživšího do zahraničí. Jsou ovšem známy i případy, kdy úmrtí jednoho z duelantů mohlo ovlivnit život jeho rodiny i na několik následných generací.

Na závěr tohoto úvodu bychom měli shrnout okruhy témat, kterým se tato diplomová práce bude primárně věnovat. První kapitola je koncipována jako úvod do problematiky duelů tak, jak je reflektuje současná (převážně zahraniční) historiografie s ohledem na nové metodologické podněty historické antropologie. Její podkapitola se následně poté zaměří na pojednání o základním metodologickém východisku této práce, kterou je problematika cti v raném novověku se zvláštní pozorností na čest šlechtickou. Druhá kapitola této diplomové práce se bude věnovat dějinám duelů v rozpětí od raného středověku až do přelomu devatenáctého a dvacátého století, přičemž období raného novověku bude v této části práce věnována jen nezbytná pozornost. V rámci její podkapitoly bude provedena analýza dvou nejznámějších duelových kodexů 19. století, pomocí níž by poté mělo být snadnější pochopit strukturu klasického novověkého duelu a jeho jednotlivé prvky. Konečně třetí kapitola si poté klade za cíl na příkladu doložených duelů 16. až 18. století - spadajících tedy právě do období raného novověku - v Českém království analyzovat raně novověký duel v jeho samotné podstatě a zároveň se pokusit poukázat na další možné okruhy badatelského zájmu, které je možné v této souvislosti detailněji studovat. Závěr práce je pak věnován syntéze doložených poznatků a reflexi výchozích tezí, jak byly výše nastíněny. Cílem práce není v žádném případě představit raně novověké duely v jejich komplexnosti, ale naznačit perspektivní možnosti jejich hlubší analýzy pro pochopení raně novověké společnosti jakož i myšlenkového světa konkrétních jedinců.

⁸⁰ Příklady by se dala najít celá řada. K nejznámějším ale bezesporu patří duel mezi knížetem de Bouteville a markýzem de Beuvron. Srov. E. EIS, *Duell*, s. 257–258.

I.1. Problematika cti v raném novověku

V úvodní kapitole byly podrobně definovány jednotlivé součásti celé práce. Cílem této podkapitoly je definovat raně novověkou čest jakožto základní metodologické východisko, prostřednictvím něhož je možné k jednotlivým duelům přistupovat.

Problematika cti patří k základním tématům soudobého historického bádání o raném novověku.⁸¹ Čest a její význam ve společenském životě prošla během dlouhého období mnohými proměnami, které se opíraly o dobová pojetí jejího významu pro předmoderní a moderní společnost. I když společnost raného novověku neinterpretovала v konkrétních případech čest pomocí novodobých a uměle vytvořených kategorií,⁸² přesto ji vnímala a reflektovala v mnoha oblastech každodenního života bez ohledu na pozici jednotlivců ve své hierarchické struktuře.

Jestliže přiřazujeme cti v hierarchii hodnot tehdejší společnosti tak významné místo, je nutné se rovněž ptát na její základní specifika a odlišnosti vůči ostatním hodnotám lidského života této doby.⁸³ Dnešní společnost vnímá pojem cti ve zcela odlišných sémantických významech, které se v mnoha ohledech liší od jejího

⁸¹ Na význam cti ve společnosti raného novověku poukazuje jak současný domácí, tak zejména pak zahraniční badatelský výzkum. V německy hovořících zemích patří k tradičním představitelům tohoto badatelského zaměření Martin Dinges, Jutta Nowosadtko a v neposlední řadě Richard van Dülmen; srov. Martin DINGES, *Die Ehre als Thema der Stadtgeschichte. Eine Semantik im Übergang vom Ancien Régime zur Moderne*, Zeitschrift für historische Forschung, Heft 4, 1989, s. 409–440; týž, *Ehrenhändel als „Kommunikative Gattungen“*. *Kultureller Wandel und Volkskultur*, Archiv für Kulturgeschichte 75, 1993, s. 359–393; týž, *Die Ehre als Thema der historischen Anthropologie. Bemerkungen zur Wissenschaftsgeschichte und zur Konzeptualisierung*, in: Klaus SCHREINER – Gerd SCHWERHOFF (Hg.), *Verletzte Ehre. Ehrkonflikte in Gesellschaften des Mittelalters und der Frühen Neuzeit*, Köln 1995, s. 29–62; Jutta NOWOSADTKO, *Die Ehre, die Unehre und das Staatsinteresse. Konzepte und funktionen von „Unehrllichkeit“ im historischen Wandel am Beispiel des Kurfürstentums Bayern*, Geschichte im Wissenschaft und Unterricht 44, 1993, s. 362–381; táž, *Scharfrichter und Abdecker. Der Alltag zweier „unehrlicher Berufe“ in der Frühen Neuzeit*, Paderborn 1994; Richard VAN DÜLMEN, *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století). II. díl: Vesnice a město*, Praha 2006, s. 171–214; týž, *Bezeční lidé. O katech, děvkách a mlynářích. Nepočestnost a sociální izolace v raném novověku*, Praha 2003. Ze sborníků na dané téma srov. zejména Sibylle BACKMANN – Hans Jörg KÜNST (Hg.), *Ehrkonzepte in der frühen Neuzeit. Identitäten und Abgrenzungen*, Berlin 1998; Klaus SCHREINER – Gerd SCHWERHOFF (Hg.), *Verletzte Ehre. Ehrkonflikte in Gesellschaften des Mittelalters und der frühen Neuzeit*, Köln 1995; Ludgera VOGT – Arnold ZINGERLE (Hg.), *Ehre. Archaische Momente in der Moderne*, Frankfurt am Main 1994.

⁸² Srov. Klaus SCHREINER – Gerd SCHWERHOFF, *Verletzte Ehre – Überlegungen zu einem Forschungskonzept*, in: Klaus SCHREINER – Gerd SCHWERHOFF (Hg.), *Verletzte Ehre. Ehrkonflikte in Gesellschaften des Mittelalters und der frühen Neuzeit*, Köln 1995, s. 1–28; Hans WELLMANN, *Der historische Begriff der „Ehre“ – sprachwissenschaftlich untersucht*, in: Sibylle BACKMANN – Hans Jörg KÜNST (Hg.), *Ehrkonzepte in der frühen Neuzeit. Identitäten und Abgrenzungen*, Berlin 1998, s. 27–39.

⁸³ Srov. Paul MÜNCH, *Grundwerte der frühneuzeitlichen Ständegesellschaft? Aufriss einer vernachlässigten Thematik*, in: Winfried SCHULZE (Hg.), *Ständische Gesellschaft und soziale Mobilität*, München 1988, s. 53–72.

předmoderního pojetí.⁸⁴ Je-li v dnešní době skloňován pojem cti, děje se tak většinou v souvislosti s těmi oblastmi života, jejichž další konkretizace nám může připadat jako zbytečná. Ať už se jedná o oblast vědy,⁸⁵ politiky či sportu, jeví se nám tento pojem jako něco, co má blíže spíše k dobám dávno minulým než k současnému způsobu vnímání světa kolem nás. Přesto však ani dnes nelze zcela popřít specifický význam tohoto jevu pro řadu jedinců bez ohledu na čas a prostor.⁸⁶

Náš zájem se v tomto případě orientuje zejména na období raného novověku, který byl definován na základě křesťanské kulturní tradice. Způsob, jakým čest vnímali lidé této doby, nám může pomoci objasnit nejenom tehdejší názory a postoje úzce provázané s touto problematikou, ale taktéž nám může usnadnit naše úsilí o proniknutí do myšlenkového světa jedinců raného novověku.⁸⁷ Na základě tohoto poznání je pak také možné pochopit, jak význam měla otázka cti v konkrétních sporech, které na sebe mohly brát i podobu duelů.⁸⁸

Pro člověka moderní doby je jistě velkým překvapením, jakému významu a pozornosti se čest v předmoderní době těšila.⁸⁹ Jednalo se tehdy totiž o společnost strukturovanou na základě stavovské příslušnosti, která jen ve zcela výjimečných případech umožňovala sociální mobilitu v rámci svých sociálních uskupení,⁹⁰ každý její příslušník vnímal a reflektoval významnou úlohu cti v „soukromém“ i „veřejném“ životě.⁹¹ Bez ohledu na sociální postavení a vlastní ekonomické zázemí byl každý jedinec nucen dbát na vlastní dobrou pověst, která byla chápána jako jeden ze základních prvků sebezprezentace v rámci tehdejší společnosti. Již tento fakt naznačuje,

⁸⁴ Srov. Martin DINGES, *Die Ehre als Thema der Stadtgeschichte. Eine Semantik am Übergang vom Ancien Régime zur Moderne*, Zeitschrift für historische Forschung 16, 1989, s. 409–440.

⁸⁵ Srov. Justin STAGL, *Die Ehre des Wissenschaftlers*, in: Ludgera VOGT – Arnold ZINGERLE (Hg.), *Ehre. Archaische Momente in der Moderne*, Frankfurt am Main 1994, s. 35–56.

⁸⁶ Asi nejvýraznějšími zastánci tohoto postulátu jsou Ludgera Vogt a Arnold Zingerle. Srov. Ludgera VOGT – Arnold ZINGERLE, *Einleitung. Zur Aktualität des Themas Ehre und zu seinem Stellenwert in der Theorie*, in: Ludgera VOGT – Arnold ZINGERLE (Hg.), *Ehre. Archaische Momente in der Moderne*, Frankfurt am Main 1994, s. 9–34.

⁸⁷ Z pohledu současného stavu bádání o raném novověku v českém prostředí srov. zejména Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007; Václav BŮŽEK – Josef HRDLIČKA – Pavel KRÁL – Zdeněk VYBÍRAL, *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha-Litomyšl 2002; Petr MAŤA, *Svět české aristokracie (1500 – 1700)*, Praha 2004.

⁸⁸ Na vzájemnou provázanost těchto dvou fenoménů upozorňuje Václav BŮŽEK, *Urozenec*, in: Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007, s. 99; R. VAN DÜLMEN, *Bezectní*, s. 10; R. VAN DÜLMEN, *Kultura*, s. 196; obecněji pak Friedhelm GUTTANDIN, *Das paradoxe Schicksal der Ehre. Zum Wandel der adeligen Ehre und zur Bedeutung von Duell für den monarchischen Zentralstaat*, Berlin 1993; Matthias ERZBERGER, *Duell und Ehre*, Paderborn 1913.

⁸⁹ Srov. R. VAN DÜLMEN, *Kultura*, s. 189; též, *Bezectní*, s. 7, 18.

⁹⁰ Otázku mobility v rámci sociální hierarchie doby raného novověku tematizuje řada příspěvků v práci Winfried SCHULZE (Hg.), *Ständische Gesellschaft und soziale Mobilität*, München 1988.

⁹¹ Srov. R. VAN DÜLMEN, *Bezectní*, s. 8.

že to, co bylo tehdy vnímáno a chápáno jako čest, nebyla kategorie statická, nýbrž veskrze dynamická.⁹² Jak jinak si lze smysluplně vysvětlit soudní procesy věnující se otázkám urážky osobní cti nebo případným jiným formám obhajoby vlastní, respektive kolektivní cti? Přestože tehdejší společnost ještě nedokázala definovat pojem cti, byla schopna ji vnímat jako jednu ze základních kategorií každodenního života. Každý lidský jedinec bez ohledu na svou pozici ve struktuře stavovsky členěné společnosti si byl dobře vědom velkého významu obrany a obhajoby vlastní, respektive kolektivní cti. Tato obrana však nebyla podmíněna jen případným nařčením nebo obavou z narušení homogenity vlastní osoby, ale též blíže nespecifikovatelnou mírou povědomí o nutnosti vlastní sebereprezentace.

Čest jako taková byla ovšem kategorie, která se v první řadě odvozovala od konkrétních jednotlivců. Jedinec, bez ohledu na řadu svých dalších jedinečných vlastností, byl definován také kategorií cti, kterou mu přisuzovalo jeho okolí. Tato rovina vnějšího přisuzování míry cti však nebyla jediná. Svou roli zde sehrával také subjektivní úhel pohledu daného jedince na vlastní míru počestnosti.⁹³

I když byl člověk této doby již vnímán jako svébytná lidská bytost s přesně vymezeným množstvím práv a povinností, dotvářelo jeho vnější obraz také sociální prostředí, ve kterém se pohyboval. Vyčlenit se z těchto sociálních sítí a vztahů často znamenalo jistou „sociální smrt“, na níž mohla v některých případech navázat i smrt fyzická.⁹⁴ Jedinec se tak neustále nacházel pod drobnohledem svého nejbližšího okolí, které vnímalo a interpretovalo veškeré jeho počínání. Svou roli zde měla ale také symbolická rovina komunikace, kterou nebylo možno jakkoliv podceňovat.⁹⁵

Předně si musíme uvědomit, že každý jedinec byl vnímán v kontextu svého sociálního prostředí, které se i prostřednictvím jeho individuálních činů snažilo definovat sebe sama. Člověka raného novověku je možné svým způsobem vnímat jako

⁹² Srov. Winfried SCHULZE, *Die ständische Gesellschaft des 16./17. Jahrhunderts als Problem von Statik und Dynamik*, in: týž (Hg.), *Ständische Gesellschaft und soziale Mobilität*, München 1988, s. 1–17.

⁹³ Srov. R. VAN DÜLMEN, *Bezeční*, s. 16; Snad každá práce věnovaná otázce duelu a cti klade důraz na vymezení vnitřní a vnější složky. V domácím prostředí se jako příklad tohoto druhu sebereflexe dá vnímat případ popsáný Václavem BŮŽKEM, „*Posměch nemalej se stal*“ (*Příběh ze šlechtické každodennosti 16. století*), in: Bronislav CHOCHOLÁČ - Libor JAN - Tomáš KNOZ (edd.), *Nový Mars Moravicus. Sborník příspěvků, jež věnovali Prof. Dr. Josefu Váčkovi jeho žáci a přátelé k sedmdesátinám*, Brno 1999, s. 419–429; Jiří KUBEŠ, *Vilém Slavata a jeho hejtmáni. K anatomii prestiže raně novověké šlechty*, *Historický obzor* 12, 2001, s. 70–75.

⁹⁴ Blíže k tématu srov. Martin RHEINHEIMER, *Chudáci, žebráci a vaganti. Lidé na okraji společnosti 1450–1850*, Praha 2003; v kontextu doby s ohledem na dobové pojetí lidové kultury srov. zejména Peter BURKE, *Lidová kultura v raně novověké Evropě*, Praha 2005.

⁹⁵ Srov. R. VAN DÜLMEN, *Kultura*, s. 192; týž, *Bezeční*, s. 11–12; 14; Norbert SCHNITZLER, *Geschmähete Symbole*, in: Klaus SCHREINER – Gerd SCHWERHOFF (Hg.), *Verletzte Ehre. Ehrkonflikte in Gesellschaften des Mittelalters und der frühen Neuzeit*, Köln 1995, s. 279–302.

jistý pomyslný střed stále větších soustředných kruhů, za něž by bylo možné označit jednotlivé sociální struktury stavovsky členěné společnosti. Tyto soustředné kruhy by pak v konkrétních případech mohly představovat například rodinu, rodové uskupení nebo stavovskou obec. Stejně tak by se tato pomyslná soustava soustředných kruhů dala definovat prostřednictvím kategorií prostorových. V tom případě by jednotlivé kruhy mohly zastupovat kupříkladu užší a širší domácí společenství, ulici, městskou čtvrť, město nebo též konkrétní státní útvar. V obou případech se však ocitáme v situaci, v níž je jedinec definován nejenom sebou samým, ale též složitou sítí vztahů vůči svému okolí.

Nebyl to však pouze jedlivec, který potřeboval chránit svou čest. Ve stejné situaci se totiž mohla ocitnout také konkrétní rodina, okruh přátel, profesní uskupení nebo dokonce celý národ, který tak usiloval o ochranu jedné ze svých základních definic.⁹⁶

V našem pohledu na danou problematiku však nelze brát zřetel pouze na dynamický a statický charakter cti. V souvislosti s touto kategorií lidského života v raném novověku totiž vyplouvají na povrch i mnohé další aspekty, které je možné vnímat jako směrodatná vodítka pro další výklad.

Každého jedince definuje v první řadě jeho pohlaví. Kategorie genderu v souvislosti s otázkou cti v období raného novověku byla již odbornou zahraniční literaturou rozpracována detailně. Na základě mnoha provedených analýz zejména z městského prostředí raného novověku, které byly situovány v převážné míře do oblasti německy hovořících zemí, byla jasně doložena zásadní odlišnost ve vnímání cti mezi oběma pohlavími. Zatímco mužská čest se definovala zejména na základě schopnosti ekonomicky a sociálně zajistit náležitý statut vlastní rodině, jakož i celému domácímu společenství, v případě ženské cti se v převážné většině případů jednalo o její úzkou vazbu na ženinu sexualitu. Jako nezpochybnitelný důkaz pro takové tvrzení mohou posloužit různá pejorativní označení tak, jak je prezentují některé práce věnující se dané problematice.⁹⁷

⁹⁶ Srov. Andreas DÖRNER, *Die Symbole Politik der Ehre. Zur Konstruktion der nationalen Ehre in den Diskursen der Befreiungskriege*, in: Ludgera VOGT – Arnold ZINGERLE (Hg.), *Ehre. Archaische Momente in der Moderne*, Frankfurt am Main 1994, s. 78 – 85.

⁹⁷ Ženským a mužským pojetím cti a jejich koncepcemi se naposledy detailně zabýval Martin DINGES, *Ehre und Geschlecht in der Frühen Neuzeit*, in: Sibylle BACKMANN – Hans Jörg KÜNAST (Hg.), *Ehrkonzepte in der frühen Neuzeit. Identitäten und Abgrenzungen*, Berlin 1998, s. 123–147; Susanna BURGHATZ, *Geschlecht – Körper – Ehre. Überlegungen zur weiblichen Ehre in der frühen Neuzeit am Beispiel der Basler Ehegerichtsprotokolle*, in: Klaus SCHREINER – Gerd SCHWERHOFF (Hg.), *Verletzte Ehre. Ehrkonflikte in Gesellschaften des Mittelalters und der frühen Neuzeit*, Köln 1995, s. 214–

Jestliže však došlo k případnému útoku na čest ženy, nejednalo se pouze o napadení jí samotné, ale stejně tak i o zpochybnění počestnosti skupiny lidí, k níž tato žena přináležela. Zvláště pak to byla čest jejího manžela, otce nebo bratra (v závislosti na aktuální situaci té které ženy), která se tak náhle mohla jevit jako neméně zpochybnitelná. V každém případě to však byl právě jedinec mužského pohlaví, který měl na ženu a její počestnost dbát a dohlížet. V neposlední řadě to byl také on, kdo v případném sporu o čest ženu na veřejnosti zastupoval, čímž samozřejmě zaštiťoval její čest svou vlastní. Obdobná situace ovšem mohla nastat i v případě slovního nebo fyzického napadení kteréhokoliv jiného člena domácnosti.⁹⁸

Jako příklad by mohly posloužit hojně doložené útoky na počestnost domácností, které byly uskutečňovány skutečně různorodými formami. Jednou z nich, která se doposud těšila asi největší pozornosti badatelů, byl kupříkladu útok na dům, v němž postižený jedinec bydlel. Narušení poklidného domácího života se mohlo uskutečnit ve formě výzvy protivníka před dům nebo také házením kamenů do oken domu.⁹⁹ Jestliže se v tomto okamžiku zamyslíme nad výše popsány způsoby útoku na jedince čest, které na sebe braly podobu zcela konkrétního fyzického útoku na jeho obydlí, můžeme odhalit další aspekt cti, který je třeba dále zohlednit. Jednalo by se o aspekt veřejnosti a privátnosti takového násilného aktu.¹⁰⁰ I toto hledisko se hrávalo ve sporech o čest významnou úlohu. Každý, bez ohledu na to, zda se jednalo o konkrétního jedince nebo skupinu lidí, kdo se cítil být v otázce cti jakýmkoliv způsobem poškozen, musel dbát na to, aby se následná obrana uskutečnila formou veřejnou. Narušená integrita jedince, respektive skupiny lidí, do jejíhož pole spadala mimo jiné i kategorie cti, musela být před očima veřejnosti hájena dostatečně veřejně a s patřičným důrazem na demonstrativnost celé akce.¹⁰¹

234; pro šlechtické prostředí raného novověku blíže srov. Beatrix BASTL, *Tugend, Liebe, Ehre. Die adelige Frau in der Frühen Neuzeit*, Wien 2000.

⁹⁸ Srov. R. VAN DÜLMEN, *Bezectní*, s. 14

⁹⁹ Srov. tamtéž, s. 19 – 20; R. VAN DÜLMEN, *Kultura*, s. 195. Zde je třeba podotknout, že tato forma útoku na počestnost domácnosti měla své kořeny v xenofobních postojích některých lidí vůči etnickým menšinám, jako byli například Židé. S postupem doby se však tento útok na počestnost domácnosti přenesl i do ostatních skupin městského obyvatelstva.

¹⁰⁰ Německý výzkum pracuje v převážné míře s termíny „Öffentlichkeit“ a „Häuslichkeit“. Ekvivalentní český překlad však může být dle mého názoru poněkud zavádějící.

¹⁰¹ Jako příklad mohou posloužit doložená střetnutí o čest z města Augsburg tak, jak je ve svém příspěvku předkládá Mark HÄBERLEIN, *Tod auf der Herrenstube: Ehre und Gewalt in der Augsburger Führungsschicht (1500 – 1620)*, in: Sibylle BACKMANN – Hans Jörg KÜNST (Hg.), *Ehrkonzepte in der frühen Neuzeit. Identitäten und Abgrenzungen*, Berlin 1998, s. 148–169.

Samotná forma satisfakce mohla mít celou řadu podob – soudní proces, duel nebo též afektivní násilný útok ze strany poškozeného.¹⁰² Aspekt veřejnosti sehrával významnou úlohu také proto, že jakékoliv nařčení se netýkalo pouze daného jednotlivce, ale též celého společenství, k němuž jedinec přináležel.¹⁰³

Opustíme-li nyní rovinu konkrétních jednotlivců, je možné v dalším výkladu zaměřit naši pozornost na situaci v rovině širších sociálních celků, jako byly například jednotlivé šlechtické rody nebo profesní organizace v podobě cechů a gild. I zde sehrávala čest významnou úlohu.

Asi nejzřetelněji lze tento fakt doložit na příkladu cechů a jejich angažovanosti v případě domnělého útoku na svou profesní čest. Ta patřila k základním distinktivním charakteristikám všech příslušníků daného cechu, a byla jí proto právem věnována nemalá pozornost.¹⁰⁴ Stejně jako v případě potyček, různých šarvátek a zejména pak duelů, je i zde možné poukázat na jeden z dalších aspektů cti. V případě některých duelů v raném novověku je totiž možné prokazatelně doložit, že jejich vznik a následná eskalace byly zapříčiněny nikoliv aktuálním slovním, respektive fyzickým napadením, ale dlouhodobým napětím, které, ať již mezi dvěma jednotlivci nebo mezi celými znesvářenými rodinami, již delší dobu doutnalo. Je tedy více než zřejmé, že některé spory o čest mohly mít v ojedinělých případech dlouhodobý - někdy dokonce až několikagenerační - průběh.¹⁰⁵

Podobné zjištění lze ovšem v hojné míře doložit i v cechovním prostředí. Nejedna cech si ve svých stanovách jasně vymezoval právo rozhodovat o přijetí nového člena na základě počestnosti nejenom jeho osoby, ale i s ohledem na počestný způsob života několika generací jeho předků.¹⁰⁶ Tento fakt společně s dalšími zjištěními, ke kterým jsem prozatím dospěli, tak opravňuje hypotézu, že čest jednotlivce nebyla utvářena pouze jím samotným, ale že se na jejím konstituování spolupodílela i řada dalších faktorů. Jedním z nich mohlo být například rodinné zázemí, které jedinec nebyl schopen nikterak ovlivnit. V tomto bodě tak narážíme na jistý prvek státnosti v souvislosti s vnímáním cti v raném novověku, jehož charakter nebylo možné po dlouhou dobu změnit. Důkazem takového tvrzení může být i postoj tehdejší společnosti k některým

¹⁰² Srov. R. VAN DÜLMEN, *Kultura*, s. 191 – 192.

¹⁰³ Na podobné případy upozorňuje v městském prostředí i týž, *Bezectní*, s. 11. Dülmen své teze opírá v převážné míře o oblast dnešního Německa, přičemž vychází z poznatků relevantních pro různé profese městského prostředí v raném novověku.

¹⁰⁴ Srov. R. VAN DÜLMEN, *Bezectní*, s. 15 – 16, 21 - 40; týž, *Kultura*, s. 203.

¹⁰⁵ Srov. tamtéž, s. 192.

¹⁰⁶ Srov. R. VAN DÜLMEN, *Bezectní*, s. 7.

druhům profesí, které byly charakterizovány dehonestujícím přívlastkem „bezectné“.¹⁰⁷ Konkrétně do této skupiny povolání patřili například rasové, katové, tkalci, ovčáci a mnohé další profese, jejichž volbu nebyl jedinec s ohledem na rodinnou tradici schopen ovlivnit. Svou roli zde ale hrálo i stanovisko okolí.

Nárokovaná míra cti však nebyla odpírána jen určitým typům profesí, jak by se v tento okamžik mohlo zdát. S daným problémem se musely potýkat také některé další sociální skupiny na základě své etnické příslušnosti nebo míry začlenění do usedlé společnosti. V souvislosti s otázkou etnického původu některých skupin obyvatelstva raně novověké společnosti asi nepřekvapí pozornost věnovaná židovské, respektive romské menšině. I tato etnika se totiž podílela na celistvém obrazu tehdejší doby bez ohledu na některé negativní konotace, které jim byly přisuzovány.¹⁰⁸

Profesní skupinu, jejíž charakteristika nám může pomoci při odhalení ambivalentnosti ve vztazích raně novověké společnosti vůči tzv. bezectným skupinám, představuje již výše představená profese katů. Jejich pozice ve společnosti raného novověku byla pevně dána a stejně jako u jiných profesí byly jakékoliv snahy o změnu po dlouhou dobu odsouzeny k nezdaru. Povolání kata přecházelo v této době tradičně z jedné generace na druhou a šance na to, vymanit se z tohoto koloběhu, prakticky neexistovala. Kat, stejně jako celá jeho rodina, byl do jisté míry odsouzen k trvalému odloučení od zbytku společnosti, což by se ale na druhou stranu dalo vnímat jako jistá daň za nemalou finanční hotovost, kterou za výkon svého povolání dostával. Lidé se s ohledem na vlastní počestnost snažili vyhýbat jakémukoliv veřejnému styku s jeho osobou, stejně jako se symboly jeho řemesla. Popíjení s katem, pozvánka na svatbu nebo jen nevědomé přisednutí k jeho stolu bylo zcela nemyslitelné.¹⁰⁹

Jak je z dosavadních poznatků historické vědy patrné, mohla se hranice veřejného a privátního aspektu cti v některých situacích provizorně stírat a ztrácet svou doposud jasnou konturu. Tento moment je pro nás důležitý i s ohledem na hlavní předmět našeho

¹⁰⁷ Obecně k problematice nepočestných profesí srov. Werner DANCKERT, *Unehrliche Leute. Die verfeimten Berufe*, Bern 1979.

¹⁰⁸ Srov. Sabine ULLMANN, *Kontakte und Konflikte zwischen Landjuden und Christen in Schwaben während des 17. und zu Anfang des 18. Jahrhunderts*, in: Sibylle BACKMANN – Hans Jörg KÜNAST (Hg.), *Ehrkonzepte in der frühen Neuzeit. Identitäten und Abgrenzungen*, Berlin 1998, s. 288–315; Robert JÜTTE, *Ehre und Ehrverlust im spätmittelalterlichen und frühneuzeitlichen Judentum*, in: Klaus SCHREINER – Gerd SCHWERHOFF (Hg.), *Verletzte Ehre. Ehrkonflikte in Gesellschaften des Mittelalters und der Frühen Neuzeit*, Köln 1995, s. 144–165; obecně k dějinám Židů srov. Paul JOHNSON, *Dějiny židovského národa*, Praha 1995; Jean DELUMEAU, *Strach na Západě ve 14. - 18. století II*, Praha 1999, s. 102-141. K problematice romského etnika v obecné rovině srov. blíže Angus FRASER, *Cikáni*, Praha 2002.

¹⁰⁹ Srov. R. VAN DÜLMEN, *Bezectní*, s. 41–50; též, *Kultura*, s. 200–202.

zájmu, kterým jsou i nadále raně novověké duely. Proto je také možné považovat tento aspekt cti jako zásadní při pokusu o vystižení raně novověkého duelu, který se již mohl přesouvat z veřejných prostranství do těch typů míst, které měly zůstat utajeny před veřejností.

Dalším specifickým kritériem, které nelze v souvislosti se ctí raně novověkého člověka ponechat bez povšimnutí, je i zmiňované hierarchické uspořádání společnosti této doby. Tato hierarchie se realizovala především ve formě stavovské příslušnosti, která byla vlastní i dobovým názorům na organizaci celé společnosti. Příslušné míře organizace podléhaly též profesní organizace, reprezentované cechy, případně menší skupiny osob, které se organizovaly na základě svých aktivit. Do tohoto okruhu by tak mohla spadat například literární, případně náboženská bratrstva. Hierarchizace šla v ojedinělých případech dokonce i napříč cechy, a proto nepřekvapí spory některých cechovních organizací o míru své kolektivní cti, prostřednictvím níž chtěla obhájit získanou pozici ve společnosti.¹¹⁰

Konkrétní formy obrany vlastní, respektive kolektivní cti mohly mít řadu podob. Zmínit lze například různé druhy násilných střetnutí, které byly většinou vyvolány urážlivými řečmi, ale též nevhodnými gesty, dlouhodobě špatnými vzájemnými vztahy nebo případným podezřením z nepoctivosti při hraní karetních her. V řadě případů se daný spor řešil pěstmi a kopanci, ve vyostřenějších případech se ale také sahalo po nejbližším mobiliáři.¹¹¹ Průběh takových rvaček pak většinou postrádal jakýkoliv náznak ritualizace. Zatímco se tedy klasické duely definovaly právě na základě pevně stanovených pravidel, začínaly obdobné šarvátky často naprosto neočekávaným útokem ze zálohy.¹¹²

V mnoha případech již samo vyprovokování nemuselo bezpodmínečně pramenit z vůle daného jedince, ale mohlo být vyprovokováno jinými lidmi, kteří byli v dané chvíli poblíž. Těmi mohli být například přísedící u jednoho stolu nebo přítomní členové společenské, respektive profesní skupiny, k níž jednotlivec přináležel. Tyto skupiny se mohly cítit některými konkrétními výroky a gesty dotčeny a následně si je vykládat jako útok na svou čest. Ten, na něhož urážka přímo směřovala, pak byl nucen hájit nejenom

¹¹⁰ Srov. R. VAN DÜLMEN, *Kultura*, s. 196.

¹¹¹ Srov. Mark HÄBERLEIN, *Tod auf der Herrenstube: Ehre und Gewalt in der Augsburger Führungsschicht (1500 – 1620)*, in: Sibylle BACKMANN – Hans Jörg KÜNAST (Hg.), *Ehrkonzepte in der frühen Neuzeit. Identitäten und Abgrenzungen*, Berlin 1998, s. 148–169; R. VAN DÜLMEN, *Bezeční*, s. 18, 20.

¹¹² Srov. Dietrich SCHWANITZ, *Das Duell als Drama: Zur Codierung der Ehre zwischen literarischer Verklärung der Noblesse und sozialer Selbststilisierung der Stände*, in: Ludgera VOGT – Arnold ZINGERLE (Hg.), *Ehre. Archaische Momente in der Moderne*, Frankfurt am Main 1994, s. 270–290.

čest vlastní, ale také čest skupiny, pakliže do ní chtěl i nadále patřit. Jakékoliv vytáčky a zaváhání se pak mohly negativně odrazit v jeho vnímání z pohledu zbytku skupiny.¹¹³

Přestože obrana cti byla nutná a žádaná, nenaskýtala se podobná šance všem členům tehdejší společnosti. Osobní čest se zakládala mimo jiné na společenském postavení, které bylo definováno skrze majetek a možnost obrany právní cestou.¹¹⁴

Také jednotlivá města v zastoupení svých představitelů dbala na svou dobrou pověst. Když jsme hovořili o otázce ženské cti v období raného novověku, definovali jsme ji na základě jejího sexuálního obsahu. Města byla již tehdy vnímána jako organické celky. V přeneseném významu tak mohla i ona nabývat podoby panny bojující o svou počestnost. Došlo-li k dobytí města, bylo to možné v přeneseném významu chápat jako zneuctění jeho dosavadní počestnosti. Naopak uhájení města bylo vnímáno jako potvrzení a uhájení panenské neposkvrněnosti. Nebyli to tedy jen konkrétní lidé a specifické společenské skupiny, které byly v této době nuceny hájit svou čest.¹¹⁵

Vnímání a obranu cti je na základě předchozích zjištění možné chápat jako jeden z fenoménů období raného novověku, který byl reflektován nejen nejvyššími společenskými vrstvami, ale i obyčejnými lidmi. Čest prostupovala celou strukturou společnosti jak v rovině lineární, tak i horizontální. Početné analytické studie dokládají, že i nejspodnější skupiny obyvatelstva tvořené početnými houfy žebráků a bezdomovců vykazovaly jistou míru povědomí o významu cti, která se podílela na utváření mezilidských vztahů i v tomto společenském prostředí. Dokládá to komplexnost a složitost mezilidských vztahů v raném novověku založených na sociální, ekonomické, ale též kulturní provázanosti jejich konkrétních jedinců.

Sporů o čest se účastnily takřka všechny věkové skupiny. Někteří badatelé na základě svých výzkumů však v této souvislosti upozorňují na fakt, že vysoké procento zúčastněných tvořili mladí lidé. Tento poznatek se poté snaží interpretovat jako svébytný druh úsilí o potvrzení vlastní identity v očích okolní společnosti, která je i přes jejich pohlavní a fyzickou zralost nebyla ochotna začlenit do světa „dospělých“. Aby jedinec mohl do takové skupiny přináležet, musel splňovat řadu kritérií, k jejichž

¹¹³ Tato tvrzení uvádí pro své výzkumy například R. VAN DÜLMEN, *Bezectní*, s. 12.

¹¹⁴ Srov. Peter SCHUSTER, *Ehre und Recht. Überlegungen zu einer Begriffs- und Sozialgeschichte zweier Grundbegriffe der mittelalterlichen Gesellschaft*, in: Sibylle BACKMANN – Hans Jörg KÜNST (Hg.), *Ehrkonzepte in der frühen Neuzeit. Identitäten und Abgrenzungen*, Berlin 1998, s. 40–69.

¹¹⁵ Srov. Ulinka RUBLACK, *Metze und Magd: Krieg und Bildfunktion de Weiblichen in deutschen Städten der Frühen Neuzeit*, in: Sibylle BACKMANN – Hans Jörg KÜNST (Hg.), *Ehrkonzepte in der frühen Neuzeit. Identitäten und Abgrenzungen*, Berlin 1998, s. 199–222; R. VAN DÜLMEN, *Kultura*, s. 189

dosažení však vedla dlouhá a náročná cesta. Opět to bylo výše uvedené majetkové zajištění a schopnost nezávislého způsobu obživy, které definovaly kategorii dospělosti. I s ohledem na tato zjištění pak někteří badatelé charakterizovali jako nejčastější strůjce podobných násilných střetnutí právě mladé muže, kterým takové konfliktní situace nabízely možnost alespoň symbolického odporu vůči dobovým zvyklostem a tradicím.¹¹⁶

Na druhou stranu se ale nabízí otázka, jak by se poté dalo interpretovat obrovské množství sporů, v nichž hlavní roli sehrávali počestní otcové od rodin, kteří již disponovali dostatečným hmotným zázemím a požívali uznání širokého okolí. I když je na otázku věku v některých výzkumech kladen až příliš velký důraz, je třeba i ji zahrnout do našich úvah, pokoušíme-li se odhalit podstatné aspekty raně novověké cti.

Propojení šlechty s otázkou cti bylo v raném novověku natolik zásadní, že dokonce tvořilo jednu ze základních konstant života urozených vrstev. Urozený jedinec se musel naučit vnímat tento specifický kód komunikace s vnějším světem již od nejtělejšího věku.¹¹⁷ Nejbližší okolí jej v tomto vnímání podporovalo a poskytovalo mu dostatek podnětů, díky nimž mohl jeho komplexnost postupně plně pochopit a přijmout za vlastní.¹¹⁸

Jestliže se jedinec narodil do urozeného prostředí, byl tento kód cti přítomen takřka na každém kroku. V prvé řadě to byla samotná rodina, respektive celý rod, který dbal na svou dobrou pověst. Ta se vytvářela po velmi dlouhou dobu, a tak nebylo výjimkou, když šlechtický rod důsledně dbal na dobrou rodovou pověst a kult svých významných předků. I tato rovina spoluutvářela obraz konkrétního urozeného jednotlivce na veřejnosti.¹¹⁹

Období raného novověku přece jen ještě upřednostňovalo spíše vnější aspekt cti, který bylo třeba dávat na odív. Tato prezentace jednotlivce nebo širšího uskupení se pak

¹¹⁶ Srov. Mark HÄBERLEIN, *Tod auf der Herrenstube: Ehre und Gewalt in der Augsburger Führungsschicht (1500 – 1620)*, in: Sibylle BACKMANN – Hans Jörg KÜNAST (Hg.), *Ehrkonzepte in der frühen Neuzeit. Identitäten und Abgrenzungen*, Berlin 1998, s. 148–169; R. VAN DÜLMEN, *Bezectní*, s. 11, 17.

¹¹⁷ Srov. Marie KOLDINSKÁ, *Každodennost renesančního aristokrata*, Praha – Litomyšl 2004, s. 60; Petr MAŤA, *Svět české aristokracie (1500 – 1700)*, Praha 2004, s. 25; U. FREVERT, *Ehrenmänner*, s. 17.

¹¹⁸ Srov. Václav BŮŽEK – Josef HRDLÍČKA – Pavel KRÁL – Zdeněk VYBÍRAL, *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha – Litomyšl 2002, s. 68–72; P. MAŤA, *Svět*, s. 22–27; Josef MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích. II. díl: Šlechta*, Praha 2001, s. 448–452.

¹¹⁹ Srov. Petr MAŤA, *Zrození tradice. Slavatovské vyústění rožmberského a hradeckého odkazu*, *Opera historica* 6, 1998, s. 513 – 552; Petr VOREL, *Staré pověsti a rodinné příběhy pernštejnské (Sebereflexe aristokratického rodu v polovině 16. století)*, in: Bronislav CHOCHOLÁČ – Libor JAN – Tomáš KNOZ (edd.), *Nový Mars Moravicus aneb Sborník příspěvků, jež věnovali prof. dr. Josefu Válkovi jeho žáci a přátelé k sedmdesátinám*, Brno 1999, s. 137–148.

mohla realizovat rozličnými způsoby - od nákladného způsobu odívání, přes vytříbený životní styl až po nejrůznější formy mecenášství. V urozené společnosti, která byla ve velké míře citlivá na jakékoliv proměny statutu svých příslušníků, tak bylo možné interpretovat i ty nejmenší drobnosti jako symboly vzestupu, respektive úpadku konkrétního jedince nebo rodu.

V prostředí urozených vrstev platila čest jako svého druhu specifický komunikační kanál, prostřednictvím něhož dával každý najevo svůj aktuální společenský statut. Symbolická rovina komunikace zde sehrávala velice významnou roli. Díky ní bylo také možné interpretovat nejen rozličná gesta, ale též veškeré další vnější projevy. V tomto případě se mohlo jednat například o způsob vystupování na veřejnosti; ať už se to týkalo účasti na dvorských zábavách, jakými mohly být rozličné karnevaly¹²⁰ a další festivity,¹²¹ nebo na pravidelných bohoslužbách. Stejně tak se dalo operovat s prostorem; kdo měl kupříkladu blížeji k panovníkovi, mohl si nárokovat větší míru cti.¹²² Obdobný způsob prostorové organizace lze odhalit i v případě různých procesí nebo pohřebních průvodů.¹²³ Nepřekvapí tedy asi, že právě při těchto příležitostech mohlo občas dojít k různým společenským přehmatům ohledně poskytnutí přednosti.

Stejně jako u jiných společenských vrstev platilo i zde pravidlo, že každé individuum bylo definováno do jisté míry svým nejbližším okolím a obráceně. Pakliže se jeden člen šlechtického rodu odchýlil od očekávaného způsobu jednání, mohl tak vrhnout neblahé světlo i na své nejbližší okolí a další příbuzenstvo.¹²⁴

Konkrétně šlechta dbala asi nejvíce na vlastní způsob sebe prezentace. I když si ne každý jedinec mohl zvolit vlastní životní dráhu, po níž se plánoval do budoucna vydat, přesto musel bezpodmínečně dodržovat základní linii způsobu života urozených vrstev. Bez ohledu na soukromý nebo veřejný charakter některých akcí byla vždy vyžadována

¹²⁰ Srov. Petr MAŤA, *Karneval v životě a myšlení raně novověké šlechty*, *Opera historica* 8, 2000, s. 163–189.

¹²¹ Blíže k tématu srov. Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.), *Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku*, České Budějovice 2000.

¹²² Srov. Jaroslav PÁNEK, *Adel im Turnierbuch Erzherzog Ferdinands II. von Tirol. Ein Beitrag zur Geschichte des Hoflebens und der Hofkultur in der Zeit seiner Statthalterschaft in Böhmen*, *Folia historica Bohemica* 16, 1993, s. 77–96.

¹²³ Srov. Pavel KRÁL, *Ronšperské setkání. Švamberský pohřeb jako místo politické komunikace předbělohorské šlechtické společnosti*, *Jihočeský sborník historický* 68, 1999, s. 291–307; též, *Pohřební slavnosti jako prostředek a místo komunikace raně novověké společnosti*, *Opera historica* 8, 2000, s. 315–332.

¹²⁴ Srov. Jindřich FRANCEK, *Eliška Kateřina Smiřická a příběh její lásky*, *Východočeský sborník historický* 3, 1993, s. 273–298; nověji pak též, *Příběh tajné lásky. Eliška Kateřina Smiřická a její sexuální skandál*, Praha 2005.

určitá míra ritualizace, jíž se nebylo možné jen tak vyhnout.¹²⁵ Pokud některý šlechtic usiloval o dosažení významného úřadu nebo o podíl na moci, bylo nezbytné, aby si tyto zásady sebe prezentace osvojil, přijal je za vlastní a dokázal s nimi vhodně operovat.¹²⁶

Způsobů sebe prezentace se dala najít celá řada. Záleželo nejen na vnitřním založení každého jedince, ale také na jeho finančních možnostech, kterou cestu si zvolil za vlastní. Samotní urození tehdejší doby si dobře uvědomovali široké možnosti pro prezentaci vlastní osoby. Zatímco někoho lákala kariéra u dvora v těsné blízkosti panovníka, jiného si zase podmanila správa vlastního majetku v poklidném prostředí venkovského sídla.¹²⁷ Další zase spatřoval možnost profesního růstu ve vojenském prostředí. Ne každému vyhovovalo dvorské prostředí plné mocenských klik, kuloární diplomacie, intrik a úskoků. S těmito negativními jevy však musel dopředu počítat každý, kdo si plánoval budoucí kariéru u dvora.

Další z možností sebe prezentace byl výše nastíněný nákladný způsob života. S ním se musel ztotožnit každý, kdo chtěl v urozené společnosti zaujmout odpovídající pozici. Nebyl to jen drahý a honosný způsob oblékání, kterým šlechtic dával najevo své finanční možnosti. Dělo se tak i formou vlastní stavební činnosti,¹²⁸ mecenášstvím,¹²⁹ dlouhodobou sběratelskou činností, případně vlastními netradičními zájmy.¹³⁰

Možnost prezentace skýtalo také hromadění peněžitého majetku, ke kterému se však většinou uchýlovali čerství povýšenci z nižších společenských příček. Samotné množství nashromážděného majetku však nezakládalo nárok na odpovídající míru

¹²⁵ Ritualizace doslova prostupovala celým životem raně novověkého šlechtice. Jako tradičně nejstálenější lze považovat rituál zasnub. Srov. Margret LEMBERGOVÁ, *Hanavské zasnuby Albrechta Jana Smiřického*, Dějiny a současnost 16, 1994, č. 6, s. 15–18; Petr MAŤA, *Rituál zasnub v deníku renesančního kavalíra*, Dějiny a současnost 18, 1996, č. 6, s. 11–15; dále pak Josef HRDLIČKA, *Rituál stolování na raně novověkých aristokratických dvorech*, Opera historica 7, 1999, s. 619–653.

¹²⁶ V mnoha případech se tak dělo i za cenu vlastního nepohodlí a nutnosti rezignace na příjemnější způsoby trávení volného času. Srov. Václav BŮŽEK, „*A tak jsem tam dlouho zdržován byl...*“ Čas v životě předbělohorských rytířů, Dějiny a současnost 15, 1993, č. 3, s. 26–30. Dalším nepominutelným aspektem byla v této souvislosti nutnost přesídlit do center aktuálního společenského a politického dění. Srov. Petr MAŤA, *Soumrak venkovských rezidencí. „Urbanizace“ české aristokracie mezi stavovstvím a absolutismem*, Opera historica 7, 1999, s. 139–162.

¹²⁷ Srov. Josef HRDLIČKA, *Synové „velkých“ otců. Vídeňský dvůr očima Adama Pavla Slavaty*, in: Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.), *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526 - 1740)*, České Budějovice 2003 (= Opera historica 10), s. 249–273.

¹²⁸ Srov. Petr FIDLER, „*Bauen ist eine höhere Lust als Kriegsführen*“. Albrecht Wenzel Eusebius von Waldstein als Bauherr und Mäzen – Zur Baustrategie eines Fürsten, Opera historica 7, 1999, s. 275–309.

¹²⁹ Srov. Josef HRDLIČKA, *Literární mecenát posledních pánů z Hradce*, Opera historica 6, 1998, s. 349–369; Jaroslav PÁNEK, *Dva typy českého šlechtického mecenátu v době Rudolfa II.*, Folia historica Bohemica 13, 1990, s. 159–178; Jan SCHREIB, *K hudebnímu mecenátu posledních Rožmberků*, Opera historica 4, 1995, s. 77–89.

¹³⁰ Srov. Petr VÁGNER, *Dny všední a sváteční rožmberských alchymistů*, Opera historica 3, 1993, s. 265 – 278; Josef HEJNIC, *K literárním a bibliofilským zájmům dvou posledních Rožmberků*, Opera historica 3, 1993, s. 223–231; Mojmír HORYNA, *Vilém z Rožmberka a hudba*, Opera historica 3, 1993, s. 257–264.

počestnosti. Urozený jedinec s ním musel umět také zacházet – to znamená dávat jej patřičně na odívání a využívat jej ve svůj prospěch při kontaktu s okolním světem.

Důležitou roli ale sehrávalo i to, kým se urozenec obklopoval. Rovněž šlechticovo nejbližší okolí zahrnující služebnictvo nebo správní aparát dotvářelo jeho obraz navenek.¹³¹ Neméně důležitou kategorií sociálního života byli „páni a přátelé“.¹³² Svůj význam měly ale také formální, respektive neformální vztahy založené na prostorové blízkosti, případně též finanční vazby na své věřitele. Z těchto ambivalentních vztahů těžily zpravidla obě strany; zatímco šlechtic byl ušetřen starostí o finanční stránku svého nákladného způsobu života, jednotliví věřitelé požívali v očích svých vrstevníků patřičné míry cti díky získaným vazbám na významné šlechtické jedince.¹³³

Ovšem ani nejvyšším společenským kruhům se v některých případech nevyhnuly spory o čest. Podněty takových střetů mohly být různé. Na každý pád však musela následovat náležitá odezva; pokud by se totiž nedostavila, mohlo snadno dojít ke zpochybnění cti nejen daného jedince, ale též celého rodu. Samotné spory o čest nebyly záležitostmi čistě dvou jedinců. Do jejich průběhu se často zapojovali přímo či nepřímo i nejbližší příbuzní a přátelé. Bylo totiž také v jejich zájmu, aby se případné spory vyřešily pokud možno v poklidu a bez zbytečných průtahů.¹³⁴

Došlo-li k útoku na šlechticovu čest, záleželo v první řadě na jeho postavení v hierarchii urozené společnosti, jak bude na takové jednání reagovat. U nejvyšších společenských vrstev nebylo možné očekávat okamžitou násilnou reakci na podobnou urážku. Podobné jednání se totiž neslučovalo s tradičním kodexem cti této společenské vrstvy. O několik úrovní společenské pyramidy nížeji však ozbrojená střetnutí nebyla žádnou výjimkou. Zejména nižší šlechta, která byla nucena své místo ve společnosti neustále obhajovat, chápala tato konfliktní střetnutí jako jednu z mnoha možností, jak potvrdit své výsadní postavení ve společnosti vůči ostatním nepriviligovaným vrstvám.

Afektivní jednání je ale možné doložit jak pro šlechtu nižší, tak i vyšší. Díky spíše výjimečným zmínkám v pramenech osobní povahy je pak možné dokázat, že vyšší

¹³¹ Srov. Jiří KUBEŠ, *Vilém Slavata a jeho hejtmani. K anatomii prestiže raně novověké šlechty*, Historický obzor 12, 2001, s. 70–75.

¹³² Srov. Václav BŮŽEK, „Dobré přátelství“ v listech Pětipeských z Chýš na sklonku předbělohorské doby, *Porta Bohemica* 1, 2001, s. 27–42; též, „Páni a přátelé“ v myšlení a každodenním životě české a moravské šlechty na prahu novověku, *Český časopis historický* 100, 2002, s. 229–264.

¹³³ Blíže k tématu srov. též, *Úvěrové podnikání nižší šlechty v předbělohorských Čechách*, Praha 1989.

¹³⁴ Srov. Pavla POSPÍŠILOVÁ, „...daß er sie also tractiret, wie es auf eine adelige Dame sich gehört...“ *Spor mezi Jaroslavem Bernardem z Martinic a jeho ženou Klárou Rozálií v letech 1675 – 1676*, in: Jiří KUBEŠ – Radmila PAVLÍČKOVÁ (edd.), *Šlechtic mezi realitou a normou. Miscellanea ze studentských prací k dějinám raného novověku*, Olomouc – Pardubice 2008, s. 95 – 121.

šlechta vnímala obdobné projevy spíše jako nepatřičné a byla k nim v maximální míře vnímavá. Předurčoval ji k tomu samotný její životní styl, který kladl důraz na ritualizaci veškerého jejího počínání. Malá míra emotivnosti patřila k očekávanému a vyžadovanému vnějšímu projevu každého urozence. Asi tedy nikoho nepřekvapí, že i spory o čest, které na sebe mohly brát i podobu duelů, podléhaly v tomto prostředí postupnému nárůstu míry ritualizace. Většinou se ale tito jedinci nedokázali vzdát myšlenky na okamžitý útok na svého protivníka a vytažení kordů pak bylo jen otázkou několika okamžiků. I zde nesmíme pustit ze zřetele okolnosti, za nichž k takovým šarvátkám docházelo. Stejně jako v městském prostředí, mohl i zde sehrát svou roli alkohol,¹³⁵ hanlivé gesto nebo špatně volená slova. Čest však bylo nutno hájit za každých okolností, třebaže následky mohly být drastické.

Ani v prostředí urozených jedinců nenabývala čest stabilního a neměnného charakteru. I zde musel každý jedinec dbát na svou dobrou pověst a způsob sebe prezentace. Snad právě kvůli vysokému postavení ve společenské hierarchii byla vnímavost v otázkách cti v tomto prostředí ještě důslednější.

Na závěr této podkapitoly se pokusme zrekapitulovat všechna zjištění, k nimž jsme v souvislosti s problematikou raně novověké cti dospěli. Čest jako taková doprovázela každého člověka raného novověku od kolébky až po úmrtní lože. O její udržení a obhajobu se musel každý jedinec sám aktivně zasazovat. Současně ale nebylo možné vypustit ze zřetele rodinu a další dobové instituce, do nichž se jedinec vřazoval a které mu umožňovaly vlastní sebeidentifikaci. Samozřejmě že i společnost raného novověku znala některé typy individuálních strategií, které mohly jedinci zajistit proniknutí do privilegovaných společenských vrstev a vyvázat se tak z té, do níž po většinu svého života patřil. Ovšem četnost takových případů byla jen omezená, a tak většinou nezbyvalo nic jiného, než se smířit s přiřknutým stavem a mírou počestnosti.

¹³⁵ Srov. Václav BŮŽEK, *Pijácké zábavy na dvorech renesančních velmožů. Ambras – Bechyně*, *Opera historica* 8, 2000, s. 137–161.

II. Dějiny duelu

Etymologicky vychází slovo „duel“ společně se svými četnými ekvivalenty v jednotlivých zemích z latinského slova „duellum“, čili souboj, a je tím pádem blízké slovům „bellum“ (v překladu „válka“) a „duo“ (v překladu „dva“).¹³⁶ Staří Řekové, Římané a Germáni ještě neznali pojem „souboj“ v tom významu, ve kterém se začal užívat od 16. století.¹³⁷ Ve středověku mělo slovo „souboj“ široké významové pole, a mohlo tak označovat například i „válčení“ dvou osob, respektive rodů.¹³⁸

Když se začal termín „duel“ v 16. a 17. století objevovat v některých dobových textech, neměl ještě ono pozdější úzké vymezení, které jej definovalo jako pravidly řízený souboj ke znovuoobnovení cti. V této době se ještě přesně nerozlišovalo mezi pojmy „duel“, „rvačka“, „sváda“ nebo „bitva“. Označení duel tak mohlo být přiřknuto i obyčejné šarvátce. Teprve později se vytvořila jasně stanovená pravidla, díky nimž získaly duely svou pozdější charakteristickou podobu.

S počátky vlastní duelové praxe se pojí také užívání francouzské terminologie. Francie patřila v 17. a 18. století k mocnostem, které udávaly tón nejen v otázkách dvorní etikety. Do sféry jejího vlivu spadala také duelová praxe, která se tehdy šířila ve šlechtických kruzích. V německém prostředí se v důsledku toho vžilo pro tuto ritualizovanou formu souboje označení „point d'honneur“. Orientace na Francii způsobila mimo jiné i to, že slovo „duel“ (odvozené od francouzského slova „le duel“) bylo přijato i v jiných evropských státech. V 19. století začala být užívána i některá další možná označení pro duel, jakým byl například pojem „Zweikampf“ pro okruh německy hovořících zemí.¹³⁹

Při hledání počátků duelu narazíme často na odkazy, které nás zavedou do období raného středověku, případně i dál do minulosti.¹⁴⁰ První formy duelů lze doložit již pro období starověku, přestože nikde nebyly tímto pozdějším termínem označovány. Sloužily jako důkaz odvahy a síly, nebo měly za úkol rozhodnout o výsledku války.¹⁴¹

¹³⁶ Wolfgang WALTER, *Das Duell in Bayern. Ein Beitrag zur bayrischen Strafrechtsgeschichte*, Frankfurt am Main 2001, s. 10-11; Helga SCHMIEDEL, *Berüchtigte Duelle*, München – Berlin 2000, s. 10.

¹³⁷ Heinz MARZULLA, *Ehrensache! Das Pistolenduell. Geschichte, Regeln und Waffen*, Graz 2005, s. 13; Adolph KOHUT, *Das Buch berühmter Duelle*, Berlin 1888, s. 15

¹³⁸ H. SCHMIEDEL, *Berüchtigte*, s. 10.

¹³⁹ W. WALTER, *Das Duell*, s. 11-12.

¹⁴⁰ H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 13.

¹⁴¹ H. SCHMIEDEL, *Berüchtigte*, s. 7.

Už Starý Zákon je bohatý na řadu příkladů, jejichž vrchol lze spatřovat v souboji Davida s Goliášem.¹⁴² Šlo o předem domluvený souboj s pevně stanoveným místem a dobou konání. Co se ale týkalo volby zbraní, které měly být podle novověkých pravidel pro oba soupeře stejné, usuzovala tehdejší doba s mnohem větší mírou tolerance, než jak tomu bylo později. Jinak by ani nebylo možné označit Davida jako rovnocenného a čestného soupeře. Narážka se samozřejmě týká jeho vlastní zbraně, kterou byl v té době nepříliš obvyklý prak. Davidova výhra díky dobře cílené ráně kamenem se ale odehrála nejenom bez přítomnosti sekundantů, ale také bez jakýchkoliv pravidel a zvláště pak veřejnou formou. Nejednalo se zde primárně o uraženou čest jednotlivce, ale o odplatu celého národa vůči utržené potupě.¹⁴³ Jinde je tento případ interpretován pro změnu jako souboj vedený ve jménu Boha a pro Boží věc.¹⁴⁴

I u Homéra se můžeme dočíst o soubojích řeckých a trojských hrdinů.¹⁴⁵ Přestože v případě Achilla a Hektora byli již oba soupeři vyzbrojeni shodnými zbraněmi (kopím a mečem), opustili v průběhu souboje - v rozporu s pravidly - místo vyhrazené k boji před branami Tróje. Achilles pronásledoval prchajícího soupeře celkem třikrát kolem celého města. I zde je tak možné poukázat na netradiční průběh duelu, který by si v pozdějších dobách vyžádal neprodlený zásah sekundantů. Duely hrdinů z děl Homérových jsou vykládány také jako činy motivované patriotismem. Určitě ale nebyly důsledkem urážky cti.¹⁴⁶

Tradice výzev vykazovala značnou životaschopnost i v pozdějších obdobích. Teprve panovníci a vojevůdci novověku se snažili podobným okamžikům vyhýbat. Jako příklad může posloužit Karel V., který vyzval svého osobního nepřítele a bývalého rivala o říšský trůn francouzského krále Františka I. Ten však tuto výzvu odmítl, aniž by tím sám sobě nějak uškodil.¹⁴⁷ I přesto ale měla tato událost vliv na dobové vnímání cti. V roce 1611 poslal švédský panovník Karel IX. svému protějšku v Dánsku Kristiánu IV. obdobnou výzvu. Dánský vladař ji však s posměchem odmítnul.¹⁴⁸ Když se Napoleonovi I. podařilo v roce 1799 dobýt pevnost Akkon, obdržel od britského velitele Sidneyho Smithe rovněž výzvu k duelu, který se měl uskutečnit před branami města. I Napoleon tuto výzvu odmítl. Z pohledu novodobého vojevůdce šlo spíše o úsměvnou

¹⁴² Matthias ERZBERGER, *Duell und Ehre*, Paderborn 1913, s. 15; H. SCHMIEDEL, *Berüchtigte*, s. 7

¹⁴³ A. KOHUT, *Das Buch*, s. 15.

¹⁴⁴ M. ERZBERGER, *Duell*, s. 15.

¹⁴⁵ H. SCHMIEDEL, *Berüchtigte*, s. 7.

¹⁴⁶ A. KOHUT, *Das Buch*, s. 16.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 24.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 36.

snahu zopakovat epizodu z Trojské války. Nutno ale podotknout, že Napoleon I. nevynikal ani ve střelbě, ani v šermu.

Od roku 264 před Kristem jsou rané formy soubojů doloženy také pro oblasti ovládané Římem.¹⁴⁹ V dobách úpadku Římské říše se mezi obyvatelstvem rozvinula záliba v soubojích gladiátorů. Cílem mělo být v první řadě pobavení obecnosti. Publikum měly rozptýlit natolik, aby nemělo čas na rebelie a ztratilo zájem o dění ve státě. Tehdejší představitelé státní moci tak bez jakýchkoliv skrupulí spoléhali při osnávání svých plánů na nejprimitivnější lidské pudy.

Také u některých germánských kmenů existovala po dlouhou dobu tradice řešit spory soubojem. O duelech v pravém slova smyslu ale stále hovořit nelze.¹⁵⁰ U severogermánských kmenů byla doložena tradice krevní msty, během níž - navzdory jistým pravidlům - často docházelo k krvavým střetnutím.¹⁵¹ Právě kmeny ze severních oblastí Evropy se měly zasloužit o rozšíření tohoto jevu v Evropě. V jejich podání šlo o souboje, ke kterým docházelo na malých ostrůvcích zvaných „Holmen“, podle nichž pak nesla tato střetnutí označení „Holmgang“.

U germánského etnika několika prvních století našeho letopočtu je dokonce doložen zvyk, podle něž musela v souboji s mužem bojovat i žena. Nenašel-li se totiž žádný muž, který by za ni byl ochoten bojovat, byla nucena čelit svému protivníkovi sama. Zbraněmi ovšem nebyl meč nebo kopí, ale kyj a prak. Aby byly síly obou stran vyrovnané, musel být muž do půlky těla zahrabán do země a teprve takto znevýhodněn se mohl utkat se svou protivnicí. Ta byla na rozdíl od něj ozbrojena prakem. Jako mužova porážka byl vnímán i okamžik, kdy ženu kyjem třikrát nezasáhl. Tento podivný způsob souboje se naposledy uskutečnil roku 1228 ve švýcarském Bernu.¹⁵² Germáni rovněž nechávali bojovat nepřátelského zajatce s válečníkem vlastního vojska, přičemž výsledek takového souboje měl posloužit jako předpověď pro průběh nastávající bitvy.

Aby se zabránilo nekontrolovatelným konfliktům mezi rody a případné krevní mstě, začala se postupně zavádět praxe, podle níž měli zástupci znesvářených stran bojovat pod dohledem soudce a podle předem domluvených pravidel. Od tohoto okamžiku tak byl už jen malý krůček k tzv. „božím soudům“.

¹⁴⁹ H. ScHMIEDEL, *Berüchtigte*, s. 7.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 8

¹⁵¹ H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 13.

¹⁵² A. KOHUT, *Das Buch*, s. 17-18.

Novověký duel má však své skutečné kořeny až v období středověku, který s pojmem rytířství ztotožňoval vlastnosti jako udatnost a chrabrost. Současně také mizí používání rozličných druhů zbraní a jedinou zbraní hodnou rytíře se stává meč. Stejně tak se teprve v 10. až 12. století začala vnímat rána do obličeje jako bezectný akt násilí. Podobnému odsouzení se nevyhnul ani boj s tyčí. Na základě všech těchto faktů se ustálila ona tradiční představa rytíře na koni v helmici, zatímco obyčejný člověk měl i nadále bojovat s odkrytou tváří.¹⁵³

Ve středověku se vyvinuly různé formy soubojů, které našly svou konečnou podobu v soudním souboji, záští nebo v rytířském turnaji. Ovšem ani tyto formy není stále ještě možné ztotožňovat s novověkým duelem.¹⁵⁴ I když jsou často prezentovány jako jeho rané podoby, můžeme u jednotlivých forem odhalit řadu odlišností.¹⁵⁵

Po celý středověk zůstávaly tradičním jevem v Evropě tzv. „ordály“.¹⁵⁶ Víra v ně byla odvozována z Bible.¹⁵⁷ Svou oporu nacházely také ve středověkém způsobu myšlení, které bylo do značné míry utvářeno principem staroněmeckého trestního práva. Podle něj neměl vinu obžalovaného dokazovat žalobce, ale naopak obžalovaný musel poskytnout jasný důkaz o své nevině. Pokud byl schopen získat na svou stranu svědky, bylo vše v pořádku. Pokud však taková situace nenastala, mohl, jednalo-li se o svobodného muže, odpřísáhnout svou nevinu. I v tomto případě mohl podpořit své přísahu dalšími lidmi, kteří museli veřejně prohlásit, že nepovažují obžalovaného jedince za schopného spáchat takový čin. Důkazním prostředkem obsaženým v přísaze byl samotný Bůh, na něhož se lidé obraceli jako na svědka pravdivosti své výpovědi. Jestliže se v těchto případech mohl Bůh ocitnout v pozici svědka, nebylo pro středověké vnímání světa těžké přiknout mu i pozici soudce. Na základě obdobných myšlenkových procesů pak vznikly tzv. „boží soudy“.¹⁵⁸ Vedle soudního souboje existovaly ještě i jiné formy božích soudů, jako bylo třeba uchopení rozžhaveného železa holýma rukama nebo ponoření ruky do vařící vody. Pokud na ruce zůstaly po třech dnech pouze puchýře, byl jedinec zbaven obvinění. Pokud se však objevil hnís, byl to jasný důkaz viny. Boží soud tak měl poskytnout nezvratitelný důkaz o vině či nevině obžalovaného.

¹⁵³ Tamtéž, s. 20.

¹⁵⁴ W. WALTER, *Das Duell*, s. 16.

¹⁵⁵ H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 13.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 14.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 15.

¹⁵⁸ M. ERZBERGER, *Duell*, s. 15.

Soudní souboje byly jednou z možných podob božích soudů.¹⁵⁹ První zmínky o nich je možné nalézt již v 6. století, kdy jich užívali Burgundané, Langobardové nebo Sasové. Do Anglie se dostaly prostřednictvím Viléma Dobyvatele.¹⁶⁰

Pokud nemohl být nějaký soudní spor vyřešen k oboustranné spokojenosti, stanovovalo se, že se obě strany střetnou v souboji na život a na smrt.¹⁶¹ Cílem takového souboje bylo stanovit vinu, respektive nevinu obžalovaného. Výsledek souboje pak předkládal nepopíratelný důkaz, protože o něm rozhodoval sám Bůh.¹⁶² Jako vinný byl ale označen i ten, kdo na soudní souboj nepřistoupil. V důsledku svého rozhodnutí také ztrácel svou čest.¹⁶³

Soudní souboj byl obklopen celou řadou ceremoniálů.¹⁶⁴ Nejenom v oblasti Galie, kde se domácí keltská tradice promísila s římskou a germánskou kulturou, se rozvinula jeho přísná ritualizace. Původně nesourodá nařízení a ustanovení byla v roce 501 sepsána burgundským králem Gundobadem do podoby kodexu pojmenovaného „Loi Gombette“.¹⁶⁵

Obžalovaný vyzval svého žalobce a společně pak předali soudci své rukavice na důkaz toho, že se ve stanovený den dostaví k souboji. Kdo nepřišel, vystavoval se okamžitému zavržení.¹⁶⁶ Na začátku samotného soudního souboje museli protivníci nejprve usednout na jim určená místa, která byla pokryta černou látkou, a podřídít se církevnímu obřadu. Důraz byl přitom kladen na přísahu, že si nebudou v průběhu boje vypomáhat žádnými kouzelnými předměty. Mezitím se přistoupilo k vyměření prostorů pro samotný souboj, přičemž se zohledňoval i směr větru nebo postavení slunce na obloze. Teprve poté mohl začít vlastní boj. Dělo se tak provoláním soudčí osoby, která vyzvala oba protivníky k boji. Soudce byl přítomen celému průběhu soudního souboje. Vyzyvatel měl nejprve hodit svému protivníkovi rukavici před nohy. Ten tím, že ji zvednul, dával najevo, že výzvu přijímá. Prostému lidu bylo v soudních soubojích umožněno bojovat za použití tyčí stejné délky. Souboj koňmo jim však byl co nejpřísněji zapovězen. Toto právo bylo vyhrazeno šlechtě, která při boji užívala kopí a

¹⁵⁹ Jana JŮZLOVÁ, *Mezi hrdinstvím a zločinem. Souboje v raném novověku*, Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica 5, s. 31-32; W. WALTER, *Das Duell*, s. 16; H. SCHMIEDEL, *Berüchtigte*, s. 8; U. FREVERT, *Ehrenmänner*, s. 20.

¹⁶⁰ M. ERZBERGER, *Duell*, s. 16.

¹⁶¹ H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 14.

¹⁶² Tamtéž, s. 14; M. ERZBERGER, *Duell*, s. 16; A. KOHUT, *Das Buch*, s. 18.

¹⁶³ H. SCHMIEDEL, *Berüchtigte*, s. 8.

¹⁶⁴ M. ERZBERGER, *Duell*, s. 16.

¹⁶⁵ H. SCHMIEDEL, *Berüchtigte*, s. 8.

¹⁶⁶ H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 15.

obouruční meč. Ženám, starcům a duchovním byla přímá možnost obhajoby odepřena. Mohli se ale nechat zastoupit někým jiným. Takový jedinec pak byl označován jako „šampión“. Mohlo se jednat o někoho z přátel, nebo o šermíře z povolání.¹⁶⁷ V případě jeho porážky mu byla odseknuta „pouze“ jedna ruka. Poražený ale ze soudního souboje většinou nevyvážnul živý. V civilních sporech docházelo často k zabití poraženého vítězem bodnutím do hrdla. Nepsaným zvykem ale bylo, že pokud vítěz klečel na poraženém soupeři s mečem na hrdle, měl ležící právo prosit o milost.

Soudní souboj se tak stal svébytnou součástí soudního řízení. Byl důkazním prostředkem, který ale neměl být současně chápán i jako trest samotný.¹⁶⁸ Teprve na jeho základě stanovoval soud konečný verdikt. Výsledek soudního souboje byl právně platný. Vinen byl ten, kdo podlehl. To ale mohlo mít za následek i situaci, kdy se v pozici poraženého ocitnul nevinný jedinec. Podmínkou uskutečnění soudního souboje byla rovnost obou soupeřů a možnost bojovat za shodných podmínek.¹⁶⁹ Oproti novověkému duelu nemusely obě strany patřit k privilegované vrstvě a mohlo se jednat například o měšťany.¹⁷⁰ Soudní souboj byl nařizován pouze v závažných případech, v nichž hrozil obžalovanému trest smrti.¹⁷¹ Příčinou k jeho nařízení však nemusel být jen spor o čest.¹⁷² Mohl být nařízen i v případě zabití, smilstva a kacířství.¹⁷³

Ačkoliv církev po dlouhou dobu proti této praxi neprotestovala a sama se ztotožňovala s názorem, že v průběhu souboje stojí Bůh na straně toho, kdo je v právu, byla to právě ona, která soudní souboje začala jako jedna z prvních odsuzovat a pronásledovat. Vývoj názorů církve se ale v průběhu staletí proměňoval.

Proti uplatňování soudního souboje v průběhu řízení se však začala stavět také celá řada panovníků. V důsledku postupné proměny právních poměrů a zlepšení průběhu důkazního řízení při soudních procesech byl soudní souboj v období pozdního středověku prakticky vymýcen.¹⁷⁴ Poslední soudní souboj se však měl odehrát teprve roku 1818 v Anglii. Zde tato tradice přetrvala po dlouhá staletí.

I navzdory vnější podobnosti vykazoval soudní souboj oproti novověkému duelu řadu odlišností. V případě soudního souboje se jednalo v první řadě o právní akt, který byl nařízen soudem a představoval tím pádem součást vlastního procesu. Byl navíc

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 14.

¹⁶⁸ M. ERZBERGER, *Duell*, s. 16.

¹⁶⁹ H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 15.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 14.

¹⁷¹ W. WALTER, *Das Duell*, s. 16.

¹⁷² M. ERZBERGER, *Duell*, s. 17.

¹⁷³ H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 14.

¹⁷⁴ W. WALTER, *Das Duell*, s. 16-17; H. SCHMIEDEL, *Berüchtigte*, s. 8.

nařizován pro celou řadu deliktů; nemuselo se jednat výhradně o spory o čest. Novověký duel byl naopak jev spadající zcela mimo rovinu zákona, který jej sám porušoval a odmítal brát v potaz.¹⁷⁵ Stejně tak se neuskutečňoval pod dozorem soudce. Jednalo se o čistě soukromou záležitost. Ani jeden z protivníků tak nemohl z duelu vyvozovat žádné právní nároky.¹⁷⁶

Na vývoji novověkého duelu se ale významnou měrou podílely také rytířské turnaje.¹⁷⁷ I díky nim získal novověký duel některé ze svých charakteristických rysů. Již staří Řekové a Římané pořádali jezdecké hry. Tehdy byly ještě organizovány jako akce určené primárně k pobavení obecnosti. Středověké turnaje se rozvinuly zejména ve 12. století v oblasti dnešní Francie a Německa jako nedílná součást dvorské kultury.¹⁷⁸ U rytířských turnajů šlo především o čest a slávu. Záměrem rytíře byla snaha o navýšení vlastní cti. Cílem turnaje nebylo soupeře poranit, nebo dokonce usmrtit, ale zvítězit v boji podle pravidel. Turnaje lze definovat jako bojové hry, které se odehrávaly na přesně vymezeném místě a ve stanoveném čase mezi dvěma, případně i více soupeři.¹⁷⁹ Účastníci museli ještě před začátkem celé akce prokázat svůj šlechtický původ a dostatečnou kvalifikaci k boji samotnému. Turnaj vyhlašoval nejčastěji panovník nebo jiná významná osoba.¹⁸⁰ Jejich účelem byla ukázka vlastní odvahy a sloužily také jako skvělá příležitost pro změření sil.¹⁸¹ Jednotliví účastníci si byli ale také dobře vědomi možnosti vlastní sebe prezentace.¹⁸² Turnaje se odehrávaly podle pevně stanovených pravidel a před očima pozorného publika. Postupná ritualizace jejich průběhu měla vést k potlačení hrubého násilí a ke kultivaci celé akce.¹⁸³ Protivníci byly často určováni losem. Jednalo se sice o střetnutí se zbraněmi, ale většinou bez přímého ohrožení na životě. Takové jevy byly naopak v průběhu turnajů vnímány jako vyložené

¹⁷⁵ M. ERZBERGER, *Duell*, s. 17.

¹⁷⁶ H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 18.

¹⁷⁷ H. SCHMIEDEL, *Berüchtigte*, s. 9; U. FREVERT, *Ehrenmänner*, s. 21; Jana JŮZLOVÁ, *Mezi hrdinstvím a zločinem. Soubroje v raném novověku*, Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica 5, s. 32-33; Josef MACEK, *Turnaj ve středověkých Čechách*, in: Josef MACEK, *Česká středověká šlechta*, Praha 1996, s. 114-133; týž, *Jagellonský věk v českých zemích. II. díl šlechta*, s. 516-518; Wojciech IWAŃCZAK, *Po stopách rytířských příběhů. Rytířský ideál v českém písemnictví 14. století*, Praha 2001, s. 145-152; Jaroslav PÁNEK, *Der Adel im Turnierbuch Erzherzog Ferdinands II. von Tirol (Ein Beitrag zur Geschichte des Hoflebens und der Hofkultur in der Zeit seiner Statthalterschaft in Böhmen)*, Folia historica Bohemica 16, 1993, s. 77-96; nejnověji pak Václav BŮŽEK, *Ferdinand Tyrolský mezi Prahou a Innsbruckem. Šlechta z českých zemí na cestě ke dvorům prvních Habsburků*, České Budějovice 2006, s. 174-192;

¹⁷⁸ H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 15; U. FREVERT, *Ehrenmänner*, s. 21.

¹⁷⁹ H. SCHMIEDEL, *Berüchtigte*, s. 9.

¹⁸⁰ H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 15-16.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 16; H. SCHMIEDEL, *Berüchtigte*, s. 9.

¹⁸² W. WALTER, *Das Duell*, s. 18.

¹⁸³ H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 16.

nežádoucí.¹⁸⁴ Turnaje, kterých se účastnili rytíři z různých koutů země, byly náročné jak po stránce organizační, tak i finanční. Navzdory těmto skutečnostem byly organizovány s velkými náklady a s patřičnou mírou přepychu.¹⁸⁵

Pokud srovnáme středověké rytířské turnaje a novověké duely, dospějeme k následujícím závěrům. Turnaj nebyl organizován a vnímán jako příležitost pro vyřešení sporů o čest, a nebyl tak ani zneužíván jako akt svépomoci.¹⁸⁶ Podstatným rozdílem oproti novověkému duelu byl také fakt, že v pozici protivníků nemuseli stanout pouze jednotlivci, ale celé skupiny.¹⁸⁷

V 17. století ale i rytířský turnaj postupně zaniká. Pod vlivem změn ve vojenské technice, kdy se do popředí dostávaly stále více palné zbraně, se z těchto bojových her postupně stávaly akce sportovního charakteru.¹⁸⁸ Není ale pravda, že by byl tento zánik podmíněn pouze nástupem palných zbraní. Také třicetiletá válka a její následky měly vliv na proměnu nálad ve společnosti, kdy starost o organizaci nákladných rytířských turnajů nebyla tou nejdůležitější záležitostí.¹⁸⁹

Za dalšího předchůdce novověkého duelu je možné označit tzv. „záští“.¹⁹⁰ Již u starověkých národů je možné doložit tradici krevní msty jako akt svépomoci. Ten spočíval v tom, že zabití člověka mohlo být potrestáno jeho rodinou, případně některým z přátel zabitím vraha nebo někoho z okruhu jeho příbuzných. V souvislosti s nástupem křesťanství však většina národů krevní mstu zavrhl. U starověkých Řeků byla potlačena právní cestou. U Římanů zanikla postupně sama.¹⁹¹

Záští spadalo svou podstatou do rámce dobového práva a o jeho potlačení se zasloužil až císař Maxmilián I. na říšském sněmu ve Wormsu, kde byl v roce 1495 přijat tzv. „věčný zemský mír“. Prostřednictvím něho došlo v celé Svaté říši římské k definitivnímu potlačení záští.¹⁹² Od tohoto okamžiku k němu docházelo pouze ojediněle.¹⁹³ Definitivně ale zaniklo teprve tehdy, když byli jednotliví panovníci

¹⁸⁴ M. ERZBERGER, *Duell und Ehre*, s. 20.

¹⁸⁵ H. SCHMIEDEL, *Berüchtigte*, s. 9; H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 15.

¹⁸⁶ M. ERZBERGER, *Duell*, s. 20.

¹⁸⁷ W. WALTER, *Das Duell*, s. 19; H. SCHMIEDEL, *Berüchtigte*, s. 9.

¹⁸⁸ U. FREVERT, *Ehrenmänner*, s. 21.

¹⁸⁹ H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 16.

¹⁹⁰ Jana JÚZLOVÁ, *Mezi hrdinstvím a zločinem. Souboje v raném novověku*, Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica 5, s. 33-34; M. ERZBERGER, *Duell*, s. 18; H. SCHMIEDEL, *Berüchtigte*, s. 9.

¹⁹¹ M. ERZBERGER, *Duell*, s. 18.

¹⁹² A. KOHUT, *Das Buch*, s. 23.

¹⁹³ M. ERZBERGER, *Duell*, s. 19.

dostatečně silní na to, aby dokázali prosadit svou moc a autoritu na celém území státu.¹⁹⁴

Záští samotnému většinou předcházela pokus o vyřešení sporu právní cestou. Mimozákonní pomsta byla teprve poslední možností.¹⁹⁵ Funkce záští byla oproti novověkému duelu zcela odlišná. Kromě msty za spáchané zabití byla jeho hlavním motivem snaha prosadit vlastní výklad práva svépomocí. Kořeny záští můžeme hledat v době, kdy ještě neexistovala žádná centrální moc soustředěná v rukou dostatečně silného panovníka, který by byl schopen zajistit postiženému jedinci odpovídající právní ochranu. I když záští nebylo rozdílem od novověkého duelu vyhrazeno pouze členům urozených vrstev, v neprivilegovaném prostředí se vyskytovalo pouze výjimečně.¹⁹⁶ Jeho příčinou nemusela být výhradně urážka na cti; motivem mohla být také snaha o prosazení vlastního nároku na určitý majetek.¹⁹⁷ Existují i případy, kdy bylo záští užito hned poté, kdy ukončený soudní proces nepřinesl očekávaný výsledek. Formální vyhlášení se dělo pohozením rukavice.¹⁹⁸

I u záští však můžeme vyzkoušet některé prvky, které ho poutaly k novověkému duelu. Jeho zastánci se totiž odvolávali na to, že kvůli nedostatečné právní ochraně ze strany státní moci jsou sami nuceni brát spravedlnost do svých rukou. V mnoha případech se záští podobalo válce bez pravidel. V těchto bodech se tak diametrálně rozcházelo s pojetím novověkého duelu. Záští také nemuselo být záležitostí pouze dvou jedinců, ale mohlo mít vliv na život většího počtu lidí, případně i celých měst. Na rozdíl od duelu, kde bylo jakékoliv nečestné jednání chápáno jako projev zbabělosti nebo nedostatku cti, mohlo u záští dojít k jeho přerušení. Takový okamžik nastával v situaci, kdy vyzvaná strana došla k závěru, že důvod střetu byl oprávněný. Pokud však již podlehl jedna strana druhé, musela bezpodmínečně splnit veškeré požadavky vítěze.¹⁹⁹

Ani mezi šlechtické záští a novověký duel nelze ještě klást rovnítko. Předně není možné stanovit okruh míst, kde k záští přednostně docházelo. Navíc byla v jeho průběhu respektována možnost právního řešení sporu. Jak záští, tak i novověký duel byly ale akty svépomocnými.²⁰⁰

¹⁹⁴ W. WALTER, *Das Duell*, s. 18.

¹⁹⁵ M. ERZBERGER, *Duell*, s. 19.

¹⁹⁶ H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 14.

¹⁹⁷ W. WALTER, *Das Duell*, s. 17-18; M. ERZBERGER, *Duell*, s. 18

¹⁹⁸ H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 14.

¹⁹⁹ W. WALTER, *Das Duell*, s. 18.

²⁰⁰ M. ERZBERGER, *Duell*, s. 19-20.

Určit přesně okamžik, kdy vznikl novověký duel o čest, je prakticky nemožné. Obecně se usuzuje, že se tak stalo během 16. století, eventuálně ještě o něco dříve. Skutečný původ novověkého duelu ale není možné určit s naprostou jistotou.²⁰¹ Již dlouhou dobu se vedou spory o to, zda je novověký duel germánského, nebo spíše románského původu. Ve starých pramenech je mu většinou přisuzován románský původ.²⁰²

Duel se objevil na počátku novověku jako jeden z projevů civilizačního procesu.²⁰³ I tak si ale i on uchoval řadu rysů svých středověkých předchůdců. Vnímat jej však jako jejich přímého následovníka by bylo hrubým zkreslením reality.²⁰⁴ Zatímco u novověkého duelu šlo výhradně o obranu vlastní cti, měli jeho středověcí předchůdci většinou jiné motivy. Další významná odlišnost spočívala v tom, že novověký duel stál mimo rovinu zákona, a proto se také zpravidla odehrával bez účasti publika. Stejně tak chyběla kategorie poraženého. Důraz byl kladen na samotný moment urážky osobní cti a potřeby patřičně na ni reagovat. Jedinec se tak samozřejmě vystavoval smrtelnému riziku, přičemž výsledek duelu byl sám o sobě bezvýznamný.²⁰⁵

Na vznik nové formy souboje mělo vliv dvorské prostředí v Itálii, Francii a ve Španělsku.²⁰⁶ Myšlenka novověkého duelu měla své kořeny v Itálii. Zde byly duely zpočátku organizovány pro pobavení dvorské společnosti. I tato skutečnost měla vliv na jejich rozšíření do ostatních částí Evropy.²⁰⁷ Duel získal své první rysy na základě teoretických prací dobových autorů jako byl Alciati, Muzio, Pigna a další. Tito teoretikové novověkého duelu se jako první zmiňují o ceremoniálu výzvy, volbě zbraní a pravidlech souboje.

Italská pravidla se brzy rozšířila i do jiných částí Evropy. Souboje již neprobíhaly koňmo a středověký obouruční meč nahradil lehčí kord, který se stal v období renesance charakteristickou součástí oděvu urozených vrstev. Éra kladoucí důraz na fyzickou sílu tak byla vystřídána dobou orientovanou na mrštnost a obratnost. Svůj význam měl i pohyb nohou a často elegantní pohyby šermířů propůjčovaly celému střetnutí patřičnou míru noblesnosti. Itálie, zvláště pak oblast Milána, se v návaznosti na tyto proměny brzy stala centrem šermířského umění, které lákalo početné zástupy mladých kavalírů

²⁰¹ H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 17.

²⁰² H. SCHMIEDEL, *Berüchtigte*, s. 9.

²⁰³ K problematice civilizačního procesu srov. blíže Norbert ELIAS, *O procesu civilizace. Sociogenetické a psychogenetické studie I-II*, Praha 2006-2007.

²⁰⁴ W. WALTER, *Das Duell*, s. 16.

²⁰⁵ H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 13-14.

²⁰⁶ W. WALTER, *Das Duell*, s. 12; H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 17.

²⁰⁷ H. SCHMIEDEL, *Berüchtigte*, s. 9.

toužících po jeho ovládnutí.²⁰⁸ S přílivem zájemců se ale pojila také stále početnější praxe soukromých soubojů. Navíc je již neprovázela podmíněnost církevními rituály, jako tomu bylo doposud. Souboje se začaly stále více přesouvat do soukromých a očím veřejnosti uzavřených prostorů.

Francouzské dvorské prostředí tuto dynamicky se rozvíjející praxi soukromých střetnutí typickou pro renesanční Itálii po dlouho dobu odsuzovalo. I nadále se zde měla prosazovat absolutní autorita panovníka. Ovšem ani ona nedokázala dlouhodobě vzdorovat duelové mánii, která měla brzy zachvátit celou zemi. První novověké duely jsou zde doloženy kolem roku 1550. Početní nárůst duelů byl enormní zvláště v 16. a 17. století. Tehdy dosáhlo jejich rozšíření dokonce takových měřítek, že samotný stát byl z důvodu zajištění vlastního chodu nucen na tento vývoj neprodleně reagovat.²⁰⁹ Jen za vlády Jindřicha IV. mělo podle dobových údajů zemřít na následky duelů okolo 7 000 šlechticů.²¹⁰ Poradci krále sice byli připraveni proti této vlně úmrtí zasáhnout, ale král zastával stanovisko, podle něž měly záminky k šermířským střetnutím podporovat schopnosti šlechticů při zacházení se zbraněmi, jichž bylo zapotřebí v případě války. Teprve v roce 1616 za vlády Ludvíka XIII. dosáhl kardinál Richelieu přijetí neobvykle tvrdého protiduelového zákona. Během období dospívání Ludvíka XIV. byl však počet šlechticů padlých v duelech opět odhadován ročně na 500.²¹¹

Kromě Itálie a Francie patřilo k tradičním kolébkám novověkého duelu také Španělsko. Zde jsou první novověké duely doloženy zhruba kolem roku 1460. Po dlouhou dobu zůstávaly duely k obraně cti omezeny pouze na románské země.

Vliv francouzského prostředí pronikl postupem doby i na území dnešního Německa. Zde mělo podle některých autorů dojít k jakémusi promísení zahraničních vlivů s domácími tradicemi, které byly dávány do souvislosti s původními germánskými kmeny. Pro oblast dnešního Německa jsou první duely doloženy až pro druhou polovinu 16. století.²¹²

V roce 1519 došlo k volbě španělského krále Karla I. na císaře Svaté říše římské národa německého.²¹³ S jeho příchodem do německého prostoru je podle některých názorů spojována i módní vlna španělských zvyků a tradic, které začínaly na území

²⁰⁸ H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 18-19.

²⁰⁹ W. WALTER, *Das Duell*, s. 14.

²¹⁰ A. KOHUT, *Das Buch*, s. 27; H. SCHMIEDEL, *Berüchtigte*, s. 14; W. WALTER, *Das Duell*, s. 14; H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 17.

²¹¹ A. KOHUT, *Das Buch*, s. 27.

²¹² H. SCHMIEDEL, *Berüchtigte*, s. 9-10.

²¹³ A. KOHUT, *Das Buch*, s. 23; H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 17.

dnešního Německa zapouštět své kořeny.²¹⁴ Kord a dýka brzy vytlačily těžkopádný meč, zcela vymizela praxe božích soudů a jejich místo si naopak začaly nárokovat soukromé novověké duely, které se měly od tohoto okamžiku stát hlavním prostředkem pro vyřizování sporů o čest.

Do Anglie pronikly rané formy duelu společně s Normany a stejně jako v jiných evropských zemích i zde se brzy usadily.²¹⁵ První anglický protiduelový zákon, který posuzoval duel jako zabití a urážku majestátu, v důsledku čehož hrozil obviněnému trest smrti, byl vydán v roce 1614. Ovšem již za Olivera Cromwella byly přísné tresty zpravidla značně omezovány.²¹⁶ V 18. a v první čtvrtině 19. století se zde duely staly doslova masovým jevem. Vysoce postavení politici, poslanci, stejně jako celá řada dalších významných osobností patřících k nejvyšší společenské smetánce byli ochotni sáhnout po svém kordu nebo pistoli, kdykoliv se cítili být uraženi. Mnozí angličtí puškaři, kteří sídlili převážně v Londýně, nebyli schopni reagovat na obrovskou poptávku po duelových pistolích. I přes toto vše ale začaly duely v Anglii od poloviny 19. století pozvolna mizet. Příčinou byla nepřítomnost anglické armády, která se v té době nacházela převážně v koloniích. Současně zde také vznikaly první evropské protiuduelové spolky. Nebyl to dokonce nikdo jiný než sám manžel královny Viktorie, princ Albert, kdo posazoval tyto nové názory.²¹⁷

Podobným vývojem prošla i celá řada dalších zemích, ať již se jednalo o oblast Skandinávského poloostrova, území habsburské monarchie nebo o oblast Polska a Ruska. I ve Švédsku 17. a 18. století zažívaly duely svůj rozkvět.²¹⁸ V Rusku nebyly duely známy prakticky až do 18. století. Jako paradoxní se zdá být fakt, že se začaly objevovat teprve se zavedením jejich zákazu carem Petrem I. Velikým.²¹⁹ V ruské literatuře hrály významnou úlohu po celé 19. století a patřily k oblíbeným tématům tehdejší literární tvorby. Jistě to zapříčinila i ta skutečnost, že na následky duelu zemřeli dva nejvýznamnější ruští básníci té doby – Puškin a Lermontov.²²⁰

V Severní Americe nebyly principy duelu známy širší veřejnosti až do druhé poloviny 18. století. Teprve za válek o nezávislost se sem dostal prostřednictvím některých francouzských důstojníků. Americké důstojnictvo se s tímto novým

²¹⁴ A. KOHUT, *Das Buch*, s. 23-24.

²¹⁵ H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 24.

²¹⁶ A. KOHUT, *Das Buch*, s. 32.

²¹⁷ H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 24-25; A. KOHUT, *Das Buch*, s. 35.

²¹⁸ Tamtéž, s. 36.

²¹⁹ Tamtéž, s. 37.

²²⁰ H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 25.

způsobem souboje dokázalo brzy plně ztotožnit. Umožňoval jim totiž řešit své soukromé spory o čest s notnou dávkou noblesnosti. Tato střetnutí je však nutné odlišovat od vžitě představy „divokého západu“, podle níž bylo nejdůležitější rychlé taseň koltu. Také pro řadu amerických politiků se staly duely vítanou možností pro řešení sporů o čest se svými oponenty. Protože zde byly duely brzy zakázány, dávali i oni všanc svou kariéru a společenské postavení. Díky silicému protiduelovému zákonodárství zde však tato praxe neměla dlouhého trvání.²²¹

Řada panovníků 16. a 17. století se snažila potlačit duely extrémně přísnými zákony, přičemž očekávaný výsledek se dostavoval spíše jen výjimečně.²²² Jindřich III. chtěl kupříkladu trestat duelanty vpletením do kola, Jindřich IV. zase nařizoval popravu mečem. Roku 1627 nechal Ludvík XIII. tři duelanty skutečně pro výstrahu popravit.²²³ Ludvík XIV. založil tzv. „Ligu veřejného blaha“, což byl dobrovolný spolek šlechticů, kteří odpřísáhli, že již nikdy nepřistoupí na žádnou výzvu k duelu. Postupem doby však tato liga upadla v zapomnění a duelové šílenství i nadále bujelo.

I ve Svaté říši římské a habsburské monarchii existovala v této době snaha o potlačení duelů právní cestou. Velký kurfiřt Fridrich Vilém vydal jako jeden z řady panovníků krutý protiduelový edikt. Pozadu nezůstala ani Marie Terezie s nařízením z roku 1755, podle něž hrozil duelantům trest smrti. Panovníci jako Fridrich II., Josef II. nebo Napoleon I. patřili již k zapřísáhlým odpůrcům duelů.²²⁴

Duelanti kvůli všemožným zákazům proto raději odcházeli za hranice země, aby se vyhnuli postihům doma. Obecně se vědělo, že přísné tresty za duely, zahrnující mnohdy i trest smrti, byly ve skutečnosti posuzovány mnohem milosrdněji, a duelant tak mohl většinou počítat s mírnějším trestem nebo přímo s omilostněním.²²⁵

Určit, které společenské skupiny byly považovány za schopné satisfakce, se bez ohledu na dobu nedá jasně vymežit. V 17. a na počátku 18. století byl tento atribut připisován výhradně šlechtě a důstojnictvu, které ale bylo z větší části rovněž tvořeno urozenou vrstvou. Platil zde onen středověký princip rovnosti, podle kterého bylo vyžadováno stejné společenské postavení obou protivníků. Od konce 18. století však začalo do této privilegované skupiny osob pronikat i sebevědomé měšťanstvo.²²⁶

²²¹ Tamtéž, s. 25-26.

²²² Tamtéž, s. 20.

²²³ A. KOHUT, *Das Buch*, s. 26.

²²⁴ Tamtéž, s. 27.

²²⁵ H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 20.

²²⁶ Tamtéž, s. 24.

Ve šlechtickém prostředí se duely rozšířily během poměrně krátké doby. Pro své skalní příznivce se mnohdy staly jedinou možnou formou obrany vlastní cti.²²⁷

Další společenskou skupinou, která měla k duelům nejbližší, bylo armádní důstojnictvo. Odůvodnění tohoto faktu je možné hledat ve způsobu dobového vedení boje. Důstojníci, kteří měli jet v čele celého vojska, byli vystaveni největšímu riziku na bojišti, a to neporovnatelně větší měrou než zbytek vojska. Z toho důvodu pak řada z nich vnímala duel jako bezvýznamnou a drobnou lapálii.²²⁸

Do boje proti tomuto neblahému jevu byla v řadě zemí zavedena instituce nového druhu – tzv. „čestné soudy“. K jejich prvořadým úkolům patřilo omezení počtu duelů, ale měly také dohlížet na to, aby žádný důstojník nezahanbil svůj stav, kdyby se při nějaké těžké urážce snažil vyhnout výzvě k duelu.²²⁹

Duely, ke kterým docházelo v studentském prostředí, se po dlouhou dobu zásadním způsobem neodlišovaly od svých dvorských nebo armádních protějšků. Jedinou odlišností byla přítomnost lékaře, který se takových střetnutí vždy účastnil. Jeho úkolem bylo ošetřit případná zranění a zvláště pak dávat pozor na možnost různých infekcí, které se mohly dostat do utržených ran. Nejednou proto radili studentům, aby bojovali s odhalenou horní částí těla. Ovšem kvůli společenskému dekóru zůstala tato rada většinou nevyslyšena.

Na některých německých univerzitách ovšem tento jev přerostl až do extrémní podoby. Regulace poměrů nastala až se vznikem tzv. „studentských soubojů“ na počátku 19. století.²³⁰ Ty se prosadily zejména na území habsburské monarchie. Do románských zemí ale tato forma souboje nikdy skutečně nepronikla. Studentský souboj mezi dvěma příslušníky studentských spolků podléhal zcela konkrétním pravidlům. I když řada takových střetnutí mohla mít za následek prolítí pár kapek krve, končila jen velice výjimečně úmrtím jednoho ze studentů. Pro zvýšení míry bezpečnosti byly navíc předepsány ochranné prvky, které měly riziko zranění minimalizovat. I u studentských soubojů byla vyžadována přítomnost sekundantů, kteří měli v případě sebemenšího poranění jednoho z protivníků souboj neprodleně přerušit. Nejčastějším druhem poranění byly různé šrámy a jizvy na tváři, které ovšem jejich nositelé nevnímali jako zohyzdění vlastního obličej, ale dávali je spíše na odiv jako snadno čitelné důkazy vlastní cti. Dalším specifickým rysem studentských soubojů byla práce nohou, která zde

²²⁷ W. WALTER, *Das Duell*, s. 14.

²²⁸ H. SCHMIEDEL, *Berüchtigte*, s. 11.

²²⁹ H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 20-21.

²³⁰ Tamtéž, s. 20.

prakticky odpadala. Studenti stáli v těsné blízkosti proti sobě a souboj se odehrával pouze v úrovni horní části těla.

Také boj proti duelům dosáhl svého vrcholu v 19. století. V této době se již objevovaly názory označující duel jako druh vraždy, ke které mělo docházet převážně v prostředí urozených vrstev.²³¹ S koncem 19. století se nejvyšší společenské vrstvy v řadě evropských zemí začaly od duelů stále více distancovat. Důvodem byla ztráta jejich dosavadní společenské exkluzivity. Kvůli narůstajícímu pronikání mezi široké vrstvy měšťanstva tak duel postupně ztrácel svou aureolu výjimečnosti. To usnadnilo práci řadě nových protiduelových hnutí, která tehdy vznikala po celé Evropě.²³²

Jak již bylo uvedeno výše, usilovaly úřady v jednotlivých zemích o potlačení duelové praxe prostřednictvím různých zákonných nařízení. Veškeré tyto snahy ale zůstávaly bez adekvátní odezvy. Duely i nadále potvrzovaly svou životnost na pomezí legality a přestupek proti protiduelovým zákonům byl vnímán spíše jako čin hodný skutečného gentlemana. K přesvědčení, že duelům není možné zamezit právní cestou, dospěli nejdříve v Anglii. Současně zde také nastoupili cestu veřejné osvěty a ovlivňování veřejného mínění. Odtud také vzešel jeden z prvních zákonů, který definoval duel jako zabití a urážku majestátu, na jehož základě hrozil obžalovanému trest smrti. Významná úloha ve snaze o potlačení duelů je připisována manželu královny Viktorie, princí Albertovi, který se zasloužil o založení moderní protiduelové ligy v Anglii.

Nejvíce ze všech se o odstranění duelů zasloužily právě nově vznikající protiduelové ligy, které se začaly postupně vytvářet ve všech evropských zemích. Náplní jejich práce byla osvěta společnosti a tlak na zákonodárce při prosazování protiduelových zákonů.

Například v Německu se první zasedání protiduelové ligy uskutečnilo roku 1901 v Lipsku a již o rok později byla oficiálně založena ve městě Kassel. Do jejích řad patřila celá řada významných osobností. Že nešlo výhradně o muže, dokládá příklad Berthy von Suttner, neúnavné agitátorky proti duelům.²³³ V Německu tradičně panovala větší míra předsudků proti obdobným snahám než v jiných evropských zemích. Bylo navíc nutné bojovat i s předsudky v řadách akademiků a záložních důstojníků, kteří i nadále chápali odmítnutí výzvy k duelu jako ztrátu své cti. Další protiduelové ligy

²³¹ H. SCHMIEDEL, *Berüchtigte*, s. 12.

²³² H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 26.

²³³ H. SCHMIEDEL, *Berüchtigte*, s. 15-16.

vznikaly v evropských státech, jako byla Itálie, Španělsko, Francie, Rakousko-Uhersko nebo Polsko.²³⁴

První světová válka a s ní související proměna politických, ekonomických a společenských poměrů znamenala postupný zánik duelů.²³⁵ Týkalo se to dokonce i zemí jako byla Francie a Německo.²³⁶ Ačkoliv je i poté možné doložit některé ojedinělé případy, čas duelů se naplnil právě v zákopech První světové války. V důsledku ohromných ztrát na lidských životech v průběhu bojů pozbyl ritualizovaný duel svého někdejšího významu. Zánik Rakousko-uherské monarchie pak předznamenal i pokles významu dvou největších dosavadních opor duelů – šlechty a armádního důstojnického sboru.²³⁷

Odzbrojení německé armády a zrušení povinné vojenské služby podle ustanovení Versailleského systému významně napomohlo snahám protiduelových seskupení. Ve zbytku německé armády byl počet důstojnictva omezen na 10% procent původního stavu a duely tím pádem ztratily svou dosavadní oporu. Pojem cti začal být ztotožňován s dosaženými hospodářskými úspěchy apod.²³⁸

Konzervativní kruhy se nikdy netajily svými sympatiemi k duelu a v případě potřeby k němu neváhaly přistoupit. Nejednalo se pouze o armádní důstojníky za vlády německého císaře Viléma II., ale také o početný zástup mladých důstojníků z dob Třetí říše. Německý sociální nacionalismus se ale s tradicí duelů příliš neztotožňoval. Mohlo to být podmíněno snahou představitelů režimu o nahrazení dosavadního pojetí cti svým vlastním. Zajímavé je, že sám Hitler nepatřil k zapřísáhlým odpůrcům duelů.²³⁹ V důsledku smrti jednoho ze svých spolupracovníků na následky duelu přijal ale i on patřičná opatření, aby jim v řadách důstojnictva pro příště zabránil. Vymezoval se tak svým způsobem vůči panovníkům předchozích staletí, kteří tresty duelantům většinou krátili nebo je zcela omilostňovali.

S koncem Druhé světové války byly již duely věcí dob dávno minulých. Studentské souboje, které i dnes praktikují některé studentské spolky v Německu, Rakousku nebo Švýcarsku, tak nelze chápat jako duely v pravém slova smyslu. Spíše by se dalo hovořit o šermířských cvičeních, při nichž je jakákoliv možnost poranění redukována na minimum.

²³⁴ Tamtéž, s. 16.

²³⁵ U. FREVERT, *Ehrenmänner*, s. 13.

²³⁶ H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 26.

²³⁷ H. SCHMIEDEL, *Berüchtigte*, s. 17.

²³⁸ H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 26.

²³⁹ U. FREVERT, *Ehrenmänner*, s. 14.

K duelům bychom ale také neměli přistupovat jako k čistě mužské záležitosti. Mezi příslušnicemi ženského pohlaví minulých století se našla řada těch, které obstojně zacházely s kordem nebo pistolí. Jak dokládají konkrétní případy z Anglie, Francie, Polska nebo Ruska, nešlo v těchto střetech pouze o otázku cti; častým motivem byla také žárlivost. Protože k duelům docházelo vždy mezi dvěma příslušnicemi ženského pohlaví, pohlížel na ně mužský svět s přivřenýma očima. Jako zcela nepřijatelný by však byl považován ten duel, který by se uskutečnil mezi příslušníky opačných pohlaví. Ženy totiž nebyly vnímány jako rovnocenné protivnice a přetrvával názor, že žena se bez ochrany muže neobejde. Navíc tuto možnost zapovídala i řada duelových kodexů.

Duel jako specifická forma souboje patří v dnešní době již minulosti. Nebylo to však zákonodárství minulých století, které by se zasloužilo o jeho zánik. Ovlivnila jej především proměna myšlení lidí a celé společnosti.²⁴⁰

²⁴⁰ H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 27.

II.1. Analýza duelových pravidel 19. století

V kapitole o dějinách duelu byla v letném nástinu představena také duelová praxe 19. století. Svou nezastupitelnou úlohu sehrávaly v této době především rozličné duelové příručky, pomocí nichž bylo možné definovat, co konkrétně duel obnášel a prostřednictvím kterých kategorií byl definován. Vzhledem k závažnosti a významu těchto kategorií pro další výklad se nyní pokusíme o jejich stručný nástin.

Po velmi dlouhou dobu neexistoval žádný systematický soupis duelových pravidel. První taková pravidla vznikala teprve v průběhu 16. a 17. století, primárně však ve šlechtických a armádních kruzích. První skutečně doložená duelová pravidla vydaná tiskem pochází až z druhé poloviny 18. století.²⁴¹ Za jejich předchůdce můžeme ale považovat středověké zvyklosti při jezdeckých turnajových střetnutích.

Jedním z prvních autorů, kteří se zabývali skutečnými zásadami a pravidly duelů, byl Ital Mutio v knize „Duel“, která se dočkala hned několika vydání. I tato kniha si však více všímala otázek spojených s rytířskou ctí než s praktickým návodem, jak se chovat při duelu.

Drobné zmínky o společenském chování při různých životních situacích, tedy i při duelu, obsahovala kniha „Orchésographie“ z roku 1596. Jedná se vlastně o učebnici tance, jejímž autorem je Thoinot Arbeau – je to však pseudonym, pod nímž se skrývá skutečný autor Jean Tabourot. Kniha kromě tanečních návodů obsahuje i doporučení, jak hrát například na bubínek a flétnu, případně jak se chovat při střelbě a šermu.

V 17. století si ještě málokdo dělal nějaké starosti s dodržováním přísných duelových pravidel. Tehdejší duely ještě nebyly poznamenány takovou mírou formalizace jako jejich následovníci v 19. století.²⁴² Přesto však je možné i v této době vyzorovat jisté náznaky pravidel pro ozbrojená střetnutí. Pokud tedy docházelo v těchto časech k duelům, byla pravidla takového střetnutí, pokud to bylo nutné, dohodnuta předem. Vojáci měli ve zvyku bojovat většinou tak, jak tomu byli zvyklí z války. Zejména mezi důstojníky se v 17. století rozšířily duely na koních a s pistolí. Jezdci přijeli na dohodnuté místo v doprovodu svědků. Zde vyjeli proti sobě, vytáhli pistole ze sedlových brašen a vzájemně se vyzvali zvoláním „Palte!“. Teprve poté, co

²⁴¹ Wolfgang WALTER, *Das Duell in Bayern. Ein Beitrag zur bayrischen Starfrechtsgeschichte*, Frankfurt am Main 2001, s. 4–5.

²⁴² Heinz MARZULLA, *Ehrensache! Das Pistolenduell. Geschichte, Regeln und Waffen*, Graz 2005, s. 80.

oba soupeři pronesli tuto výzvu, byl zahájen samotný boj a protivníci mohli dle libosti pálit. Také jezdecká střetnutí na kordy nebyla v té době žádnou výjimkou.²⁴³

Nejvíce ale bylo stále ještě těch konaných pěšmo. V těchto časech pro ně neplatila žádná zvláštní všeobecná pravidla. Hlavní zásadou byla přítomnost sekundantů a oproti vžitým představám bychom zde nespátřili žádné pozdravy zbraní, jak je známe z 19. století nebo v rané formě z šermířských učebnic 18. století. Soupeři se v 17. století navzájem pozdravili lehkou úklonou, poté odložili kabátce a závěsníky zbraní, z nichž teprve pak tasili kordy. Bylo také možné, aby jim už tasené zbraně podali jejich sekundanti.²⁴⁴

Šlechtičtí synkové měli hned po završení svého studia absolvovat tzv. „kavalírskou cestu“. V jejím průběhu se učili nejen základům tance, jízdy nebo lovu, ale také výuce střelby, během níž se mohli obeznámit také se základními pravidly pro duel.²⁴⁵ V tehdejší době byla tato ustanovení předávána ještě ústní formou a rozhodně nedosahovala komplexnosti svých pozdějších nástupců. Jejich znalost a dodržování bylo v tomto prostředí považováno takřka za samozřejmost.

Změna ovšem nastala na konci 18. století, kdy si vzcházející se měšťanstvo v důsledku svého hospodářského a společenského vzestupu začalo přisvojovat šlechtický kodex cti, o jehož provázanosti s duely nemohlo být pochyb. Současně s tím se ale objevila i obava, aby nedošlo k rozvolnění duelových pravidel tímto „cizím živlem“. Není proto žádnou náhodou, že právě v této době se začínají objevovat první tištěná duelová pravidla, která měla zajistit správný průběh duelu. Cílem jejich autorů bylo prezentovat duel jakožto záležitost požívající největší vážnosti a opírající se o přísná a jasná pravidla, která nebylo možno jakkoliv obcházet respektive libovolně měnit.²⁴⁶

Vývoj duelových pravidel byl výrazně ovlivněn irským spisem „Code Duello“ z roku 1777, který ve 26 odstavcích (dvanáct bylo určeno pro duely za použití chladných zbraní a zbytek pro duely s pistolemi) uděloval pokyny k průběhu duelu, funkci sekundantů a k právům, respektive k povinnostem obou stran.²⁴⁷ Tento soupis sice nevyšel tiskem, ale byl tak často opisován, že brzy vešel ve známost po celé zemi a

²⁴³ Vladimír ŠINDELÁŘ, *Velká kniha o soubojích a duelantech. Dávné i nedávné aféry cti*, Praha 2004, s. 43–45.

²⁴⁴ V. ŠINDELÁŘ, *Velká kniha*, s. 45.

²⁴⁵ H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 80.

²⁴⁶ W. WALTER, *Das Duell*, s. 4–5; Ute FREVERT, *Ehrenmänner. Das Duell in der bürgerlichen Gesellschaft*, München 1991, s. 16.

²⁴⁷ H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 81; Hubert MADER, *Duellwesen und altösterreichisches Offiziersethos*, Osnabrück 1983, s. 41; W. WALTER, *Das Duell*, s. 5.

záhy se stal i jakousi generální předlohou pro duelová pravidla v anglicky mluvícím světě.²⁴⁸

Tento spis bývá zpravidla uváděn jako první duelová příručka svého druhu, která velice brzy našla široký okruh čtenářstva i za hranicemi země svého původu. Ritualizace duelu zde ovšem ještě nedosahovala takové míry, jako tomu bylo v duelových příručkách z dob Rakousko-Uherska.

V důsledku rostoucího zájmu vybraných společenských vrstev o závazná duelová pravidla se začalo v průběhu 19. století v různých evropských zemích objevovat stále více podobných spisů s ještě detailnějšími ustanoveními.²⁴⁹

Kupříkladu v Anglii byl v roce 1824 vydán spis s názvem „A British Code of Duel“. V tomto případě zůstal autor práce ještě v anonymitě; patrně kvůli strachu ze soudního postihu.²⁵⁰ Další obdobný spis pocházející rovněž z Anglie byl vydán roku 1836 pod pseudonymem „A. Traveller“ a jeho název zněl „The Art of Duelling“. Jednalo se o detailní popis postupu při duelu, díky čemuž byla tato práce velmi ceněna. Byly v ní uvedeny klasické druhy duelů používané v oné době. V anglicky mluvících zemích se tato kniha sice dočkala uznání a vážnosti, ale brzy byla zastíněna patrně nejslavnějším duelovým kodexem 19. století, skutečnou biblí duelantů.

Tou se stala kniha francouzského hraběte Chateauvillarda s názvem „Essai sur le Duel“. Chateauvillardova kniha dosáhla brzy takového věhlasu, že se stala jakýmsi mezinárodním duelovým kodexem a vzorem, z něhož pak vycházeli autoři duelových příruček mnoha jiných zemí – v Rakousko-Uhersku to byl například roku 1880 Franz von Bolgár, autor knihy „Regeln des Duells“, nebo ředitel Královské české stavovské šermírný v Praze Gustav Hergsell, který roku 1891 vydal svůj „Duell-Codex“.²⁵¹

V žádné jiné zemi ale nebylo publikováno tolik duelových rádců jako ve starém Rakousko-Uhersku. I zde byl duel běžný nejen v armádních a studentských kruzích, ale též mezi akademiky a jinými významnými lidmi.²⁵² Aniž bychom chtěli vyjmenovávat všechny relevantní tituly, postačí pro představu letný výčet těch nejznámějších: Franz von Bolgár - „Regeln des Duells“ (1880), Raimund Sebetic – „Duell-Regeln“ (1887), Gustav Hergsell – „Duell-Codex“ (1891), Luigi Barbasetti – „Ehren-Kodex“ (1898), Friedrich Teppner – „Duell-Regeln für Officiere“ (1898), Leopold Maria Blasel – „Die

²⁴⁸ V. ŠINDELÁŘ, *Velká kniha*, s. 45.

²⁴⁹ H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 81.

²⁵⁰ Tamtéž, s. 81–82.

²⁵¹ Gustav HERGSELL, *Der Duell-Codex*, Leipzig 2005, s. 13–14; V. ŠINDELÁŘ, *Velká kniha*, s. 48–50; H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 82.

²⁵² U. FREVERT, *Ehrenmänner*, s. 9–10.

Regeln des Zweikampfes“ (1901), Felix Busson – „Ritterlicher Ehrenschatz“ (1907) a Gustav Ristow – „Ehrenkodex“ (1909). Z dalších duelových pravidel, která vyšla v průběhu 19. století, by měla zaznít ještě dvě následující; „Die Regeln des Zweikampfes“ z roku 1848 od Louise Chappona a „Nouveua Code de duel“ z roku 1881 od hraběte Du Verger de Saint-Thomas. Některé z těchto duelových příruček byly dokonce publikovány v několika vydáních.²⁵³

Nejúspěšnější však byl spis Franze von Bolgára „Regeln des Duells“, který ještě dnes požívá patričné míry respektu v některých rakouských studentských skupinách. Celé dílo bylo postaveno na raných francouzských publikacích jako například „Essai sur le duel“ hraběte Chateauvillarda (1836), „Regeln des Zweikampfes“ Louise Chappona (1848) nebo spisu „Nouveau Code de duel“ (1879). Ta Bolgár přizpůsobil domácím duelovým zvyklostem. S každým dalším vydáním bylo jeho dílo aktualizováno a přizpůsobováno dobovému vývoji. Přestože se nejednalo o natolik rozsáhlou práci, jako byl například „Duell-Codex“ kapitána Gustava Hergsella, byl Bolgárův spis přece jen nejrozšířenější a zároveň jednou z nejlepších duelových příruček všech dob.²⁵⁴

Jako druhý nejvýznamnější spis lze označit „Duell-Codex“ kapitána Gustava Hergsella. První vydání tohoto díla se objevilo již v roce 1891, druhé pak roku 1897. Autor se v předmluvě prvního vydání svého titulu otevřeně přiznává k tomu, že se nechal během práce na něm výraznou měrou ovlivnit výše uvedeným spisem „Essai sur le duel“ z roku 1836 hraběte Chateauvillarda. Jinak však ve své práci upřesnil a doplnil vše, co v Chateauvillardově spisu chybělo nebo bylo nějakým způsobem nesrozumitelné.²⁵⁵ Celé dílo je navíc rozsáhlejší a detailněji propracováno. Autor zařadil do obou vydání také názornou obrazovou dokumentaci, stejně jako příklady pro vyhotovení duelových protokolů. Celá práce tak získala ještě okázalejší vzezření. To bylo patrné zejména při srovnání se spisem Franze von Bolgára. Již samotné doprovodné ilustrace na začátku Hergsellova díla dávaly jasně na srozuměnou autorovu snahu o prezentaci duelu jakožto vznešené formy pro obranu vlastní cti.²⁵⁶

Duelu se vždy mohly účastnit pouze ty osoby, které měly nárok na označení „schopné satisfakce“. Tento honosný pojem zahrnoval příslušníky tehdejší společenské elity, která se snažila oddělit od ostatních lidí. Příslušníci této společenské skupiny vnímali sami sebe jako nejvyšší příčku společnosti a nárokovali si vyšší míru cti než

²⁵³ Franz VON BOLGÁR, *Die Regeln des Duells*, Hilden 2005, s. 1; H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 82.

²⁵⁴ F. VON BOLGÁR, *Die Regeln*, s. 2–3.

²⁵⁵ H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 84.

²⁵⁶ H. MADER, *Duellwesen*, s. 41.

zbytek společnosti. Pokud se některý člen této skupiny cítil uražen svým stejně vysoce postaveným protějškem, přistupoval ke slovu zvláštní rituál pro ochranu a obnovení cti – duel. Z toho důvodu byl pojem „schopnost satisfakce“ vnímán také jako schopnost reakce se zbraní v ruce v případě urážky. Zároveň ale také potvrzoval příslušnost k nejvyšším společenským příčkám dané doby.²⁵⁷

Již samotná otázka na téma definice duelu však může odhalit podstatné odlišnosti mezi jednotlivými autory duelových pravidel. Nadporučík Franz von Bolgár definoval duel jako pravidly řízený boj mezi dvěma soupeři za použití zbraní. Svůj význam měla mít také přítomnost svědků na obou stranách, stejně jako důvod celého střetnutí – výzva k duelu. Ta byla odezvou na předchozí urážku. Zajímavě může v této souvislosti působit stylistická formulace, které Franz von Bolgár užívá v šestém vydání svého spisu, kdy přiřazuje duelu přívlastek „rytířský“. Začleňuje se tím tak do linie vojenských autorů podobných děl, kteří ve svých pracích zdůrazňují kontinuální návaznost morálky soudobých armádních důstojníků na středověké ideály rytířství. Ze stejného důvodu používá ostatně i Gustav Hergsell ve své práci obrazového materiálu jako pojítka mezi středověkým ideálem rytířství a novověkým důstojnickým sborem.²⁵⁸

Scénář celého duelu začínal vždy urážkou. Její závažnost byla směrodatná pro možnost reakce protistrany.²⁵⁹ Jako uražený byl nahlížen ten, kdo se z důvodu nějakého výroku nebo gesta cítil být dotčen v otázce vlastní cti. Obecně platilo, že pokud uražený reagoval slovem nebo činem spadajícím do stejné kategorie urážek, byla mu i nadále přiznávána práva uražené strany. Pokud byla ale jeho reakce o poznání silnější a spadala již do vyšší kategorie, ztrácel uražený svá práva ve prospěch urážející strany, která od tohoto okamžiku platila jako uražená.²⁶⁰ Pokud se po vzájemné nezdvořilé výměně názorů cítily být uraženy obě strany, bylo nutno rozhodnout losem, komu přináleží práva uraženého.²⁶¹

Vzhledem k četnosti možných urážek a faktu, že každý jedinec měl jinou hranici urážlivosti, bylo prakticky nemožné stanovit obecně uplatnitelnou škálu urážek.²⁶² Jako praktická a účelná se ukázala následující stupnice. Její jednotlivé stupně jsou od sebe odlišeny právě závažností utrpěné urážky.

²⁵⁷ U. FREVERT, *Ehrenmänner*, s. 13, 19; W. WALTER, *Das Duell*, s. 5–6.

²⁵⁸ F. VON BOLGÁR, *Die Regeln*, s. 9; G. HERGSELL, *Der Duell-Codex*, s. 17; H. MADER, *Duellwesen*, s. 44.

²⁵⁹ W. WALTER, *Das Duell*, s. 7.

²⁶⁰ H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 84.

²⁶¹ G. HERGSELL, *Der Duell-Codex*, s. 27; H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 86.

²⁶² F. VON BOLGÁR, *Die Regeln*, s. 9; G. HERGSELL, *Der Duell-Codex*, s. 17.

První stupeň tvořily jednoduché urážky, k nimž docházelo během výměny názorů, a dále pak (ne)zamýšlená gesta nebo výroky, případně bezdůvodné výzvy.²⁶³

Do druhého stupně spadaly urážky spojené s urážlivými a hanlivými výroky, respektive neoprávněná nařčení z bezctného jednání.²⁶⁴

V irském „Code Duello“ z roku 1777 neexistovalo ještě žádné přísné rozlišení mezi urážkou prvního a druhého stupně – v obou případech náležela prvně uraženému veškerá příslušná práva.

Duelové příručky z Rakousko-Uherska 19. století naproti tomu velice precizně rozlišují mezi oběma druhy urážek. Nadporučík Bolgár označuje urážku prvního stupně jako tzv. „jednoduchou“, přičemž ale do této kategorie nezařazuje například projev nezdvořilosti. Urážka druhého stupně je chápána jako nadávka vůči soupeři. Kapitán Hergsell považuje každé slovo, spis, záměr nebo gesto, které je namířeno proti jemnocitu a cti druhého, jako urážku prvního stupně, k níž však ve svém spise řadí i veškeré formy nezdvořilosti.²⁶⁵

K urážce druhého stupně mohlo podle Franze von Bolgára dojít buď použitím hanlivých slov nebo nařčením z negativních vlastností. Ve výjimečných případech mohla být urážka druhého stupně postavena do stejné roviny jako urážka třetího stupně. K tomu docházelo zejména tehdy, když byla ohrožena „morální existence“ uražené osoby (např. svedení ženy nebo dcery, obvinění z falešné hry, lži nebo krádeže). Záleželo především na sekundantech, ve kterých případech bylo možno takovou urážku zařadit do kategorie o třídu výš. Mezi autory duelových pravidel se však v této otázce zpravidla nevyskytovaly žádné výraznější rozdíly.²⁶⁶

Konečně třetí stupeň byl definován urážkami spojenými s přímým fyzickým napadením nebo s neoprávněnými obviněními, která se bezprostředně dotýkala morální existence uražené strany. Dále sem patřily fyzické útoky, k nimž došlo během výměny názorů, plácnutí rukavicí přes obličej, výhružky fyzickým napadením nebo nezdařené pokusy o úder.²⁶⁷

Šesté vydání „Regeln des Duells“ Franze von Bolgára doplňuje charakteristiku urážky třetího stupně dodatkem, podle nějž je možné již samotné vyhrožování úderem hodnotit jako urážku druhého stupně. Jiná situace ale nastává, jestliže je případný

²⁶³ Tamtéž, s. 19.

²⁶⁴ Tamtéž, s. 19–20; H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 84–85.

²⁶⁵ H. MADER, *Duellwesen*, s. 45.

²⁶⁶ Tamtéž, s. 47.

²⁶⁷ F. VON BOLGÁR, *Die Regeln*, s. 10–11; G. HERGSELL, *Der Duell-Codex*, s. 20–21, 25; H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 85.

fyzický útok protivníka zastaven nějakou vnější okolností. V takovém případě je možné už hovořit o urážce třetího stupně. Hergsell na rozdíl od Bolgára řadí také verbální vyhrožování fyzickým útokem do kategorie urážek třetího stupně.

Co se týká názoru, podle nějž přináleží prvně napadenému vždy práva uražené strany, zastává Hergsell poněkud odlišný názor. Jestliže totiž způsobí druhý úder poranění urážejícímu, měl by být prvně napadený zbaven svého práva na volbu zbraně. Pokud se však ocitne ochránce přítomné dámy v situaci, kdy je nucen zamezit obtěžování dámy hrozbou fyzického napadení, je možné to kvalifikovat také jako tzv. „nutnou obranu“.²⁶⁸

Lehčí urážky nemusely bezpodmínečně končit duelem. Stejně tak dobře mohlo v takových případech dojít k omluvě a celá kauza tím byla uzavřena. Omluva se však musela uskutečnit za přítomnosti sekundantů obou stran, kteří ji navíc ještě museli uznat za dostačující a vyhotovit o celé záležitosti protokol. Pokud se však jednalo o urážku závažnějšího charakteru, byla možnost usmíření předem vyloučena. Zde již byla následná výzva k duelu nevyhnutelná. Pokud by se totiž nedostavila, nemohl si daný jedinec dále nárokovat status osoby schopné satisfakce.²⁶⁹

Výrazné odlišnosti lze odhalit při srovnání rakousko-uherských duelových příruček z 19. století s irským „Code Duello“ v otázce urážek. Zatímco duelové kodexy 19. století považují ozbrojené střetnutí po urážce třetího stupně za nevyhnutelné, přiznává „Code Duello“ urážející straně i takovém případě možnost omluvy. Stanovuje jí pak ale pokořující rituál omluvy.

V závislosti na míře závažnosti vyslovené urážky narůstala také práva uražené strany. U urážky prvního stupně měla uražená strana právo volby zbraní, u urážky druhého stupně pak volila kromě zbraní i způsob duelu a konečně u urážky třetího stupně přistupovala k oběma výše zmíněným právům také možnost volby vzdálenosti mezi oběma duelanty, pakliže se mělo jednat o duel s pistolemi. Jedinec, který utrpěl urážku třetího stupně, měl navíc právo na použití své vlastní zbraně. V takovém případě ale musel nabídnout druhou zbraň z páru svému protivníkovi. Pokud ji ten odmítnul, měl i on nárok na použití vlastní zbraně.²⁷⁰

²⁶⁸ H. MADER, *Duellwesen*, s. 49.

²⁶⁹ F. VON BOLGÁR, *Die Regeln*, s. 17–18; G. HERGSELL, *Der Duell-Codex*, s. 29, 49–50; H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 86; W. WALTER, *Das Duell*, s. 7; H. MADER, *Duellwesen*, s. 54.

²⁷⁰ F. VON BOLGÁR, *Die Regeln*, s. 16; G. HERGSELL, *Der Duell-Codex*, s. 26; H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 85; H. MADER, *Duellwesen*, s. 51; W. WALTER, *Das Duell*, s. 7.

Uražená strana měla také právo zvolit si pro nadcházející duel případného zástupce. Za daných okolností tak bylo umožněno například otci nechat se zastupovat svým synem, pokud on sám nebyl schopen z nějakého důvodu (např. zdraví, věk) plnohodnotně zastat tuto úlohu. V pozici zástupce se však mohl ocitnout také duelantův dobrý přítel. Potom ale bylo nutné prokázat dlouhodobé přátelství mezi oběma jedinci. Pokud nastala situace, že se v pozici uraženého ocitnula příslušnice něžného pohlaví, přecházela veškerá práva a povinnosti uražené strany na jejího ochránce. Ten pak byl ale povinen poskytnout zadostiučinění i v tom případě, kdy urážející stranu prezentovala žena, kterou měl on sám ochraňovat. Roli takového ochránce nejčastěji zastával ženin manžel, milenec nebo její otec.²⁷¹

Obecně však panovalo přesvědčení, že v případě urážky je třeba poskytnout zadostiučinění osobně. Kvůli jedné urážce mohlo být vyžadováno respektive poskytnuto vždy pouze jedno zadostiučinění.²⁷²

Ve vztahu k otázce práv uražené osoby nepanovaly mezi jednotlivými autory duelových příruček prakticky žádné názorové rozdíly. Jejich srovnání se staršími duelovými předpisy, jako byl například často uváděný irský „Code Duello“, ovšem ukazuje, že i tato otázka podléhala v průběhu vývoje jistým proměnám. Celkově však ze srovnání rakousko-uherských duelových kodexů ze druhé poloviny 19. století a spisu „Code Duello“ z pozdního 18. století vyplývá, že autoři pozdějších prací věnovali mnohem větší pozornost uražené osobě, než tomu bylo v dřívějších dobách. Můžeme zde tak zaznamenat evidentní snahu o vymýcení svévolných urážek, jejichž jediným účelem bylo vyprovokovat protistranu k duelu.

Nejen nadporučík Bolgár se ve své práci věnuje i problematice urážky korporace nebo rodiny. Těmto uskupením přiznává v případě urážky následující práva. Zadostiučinění mohl vyžadovat vždy pouze jeden člen uražené skupiny. Jestliže došlo k urážce několika osob současně, bylo na základě losování rozhodnuto o tom, kdo bude žádat o zadostiučinění. Kdo byl naopak uražen od vícero osob, mohl požádat o zadostiučinění toho jedince, jehož si sám vybral.²⁷³

²⁷¹ G. HERGSELL, *Der Duell-Codex*, s. 28, 60, 62; H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 85–86.

²⁷² F. VON BOLGÁR, *Die Regeln*, s. 11–12; G. HERGSELL, *Der Duell-Codex*, s. 17, 60; H. MADER, *Duellwesen*, s. 51–52.

²⁷³ F. VON BOLGÁR, *Die Regeln*, s. 13–14; G. HERGSELL, *Der Duell-Codex*, s. 25, 28–29, 50–51; H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 85; H. MADER, *Duellwesen*, s. 53.

K samotné výzvě muselo dojít nejpozději 24 hodin po padnutí urážky.²⁷⁴ Po uplynutí této lhůty ztrácela uražená strana veškerá svá práva na zadostiučinění. Uskutečnění výzvy mohlo nastat buď ihned po obdržení urážky, případně i později.²⁷⁵

Následovala-li výzva okamžitě po urážce, bylo povinností uražené strany předat protistraně svou vizitku se jménem a adresou, aniž by dala najevo jakýkoliv náznak rozrušení. Stejně jednání a míra sebeovládání pak byla očekávána i od druhé strany.

Pozdější výzva k duelu se mohla uskutečnit buďto písemně nebo ústně. O její realizaci se však již měli postarat sekundanti uražené strany. V takovém okamžiku jim bylo přísně zakázáno mít u sebe zbraně (armádní důstojníci si ale směli ponechat své šavle). Co nejpřísněji jim byla také zapovězena jakákoliv vyjednávání s protistranou ohledně smířčího řešení celé záležitosti. Protistrana byla naopak povinna přednesenou výzvu k duelu přijmout. V opačném případě by jí totiž hrozilo vyloučení ze skupiny osob schopných satisfakce. Hergsell navíc ve své práci zdůrazňuje, že strana, která urážku učinila, je povinna přijmout sekundanty oponenta co nejzdvořileji a vyslechnout si jejich sdělení.²⁷⁶

Během předání výzvy se sekundanti nesměli nechat vyprovokovat k jakémukoliv střetu s protistranou a měli naopak naléhat na okamžitou odpověď. V případě, že se protistrana chtěla evidentně pustit do křížku, měli se sekundanti uražené strany neprodleně stáhnout a vyhotovit o celé události protokol.²⁷⁷

K odpovědi na výzvu byla vyměřena doba 24 hodin (k zohlednění prodlev docházelo pouze tehdy, když byly dostatečně odůvodněny).²⁷⁸ Vyzvaný jedinec musel v okamžiku přijetí výzvy sdělit protistraně jména a adresy svých sekundantů. Jestliže došlo k odmítnutí výzvy, byli o tom sekundanti uražené strany nuceni vyhotovit patřičný protokol.²⁷⁹

K výzvě k duelu nesmělo dojít tehdy, jestliže se jednalo o spor mezi otcem a synem, případně mezi dvěma bratry.²⁸⁰ Výzvu také nemohl přijmout věřitel od svého dlužníka, dokud u něj daná osoba nevyrovnala všechny své dluhy. Naproti tomu ale

²⁷⁴ W. WALTER, *Das Duell*, s. 7.

²⁷⁵ G. HERGSELL, *Der Duell-Codex*, s. 30.

²⁷⁶ Tamtéž, s. 29; H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 86.

²⁷⁷ F. VON BOLGÁR, *Die Regeln*, s. 22–24.

²⁷⁸ Tamtéž, s. 27; G. HERGSELL, *Der Duell-Codex*, s. 31, 51.

²⁷⁹ Tamtéž, s. 33; H. MADER, *Duellwesen*, s. 55.

²⁸⁰ G. HERGSELL, *Der Duell-Codex*, s. 54.

bylo možné, aby věřitel vyzval k duelu svého dlužníka.²⁸¹ Nepřípustná byla rovněž situace, aby rodinný příslušník poražené strany nutil vítěze k dalšímu duelu.²⁸²

K odmítnutí výzvy mohlo dojít také tehdy, jestliže byla přednášena osobou, o níž se všeobecně vědělo, že se v minulosti zpronevěřila zásadám okruhu osob schopných satisfakce (např. porušením duelových pravidel). Stejně tak ztrácel právo na výzvu k duelu ten, kdo ji přednesl protistraně v nepatřičné formě.²⁸³

Po uskutečnění výzvy byl přísně zakázán veškerý styk mezi oběma duelanty, ale také mezi duelantem a sekundanty opačné strany. Od tohoto okamžiku měly být veškeré záležitosti týkající se duelu vyjednávány výhradně sekundanty.²⁸⁴ Než se sekundanti obou stran vzájemně potkali, měli se u svých mandantů podrobně informovat ohledně celé záležitosti. Jestliže došlo k situaci, že se oba soupeři zdráhali sdělit svým sekundantům příčinu sporu, bylo jejich povinností odsouhlasit celé střetnutí pouze v tom případě, že se oba soupeři zapřísáhli na svou čest, že důvodem jejich mlčení není nic jiného než „ohleduplnost“.²⁸⁵ Všichni čtyři pak měli povinnost pokusit se přimět oba duelanty k usmíření.²⁸⁶ Nepřicházela-li tato varianta do úvahy, bylo jejich povinností dojednat konkrétní podrobnosti průběhu celého duelu.²⁸⁷

V následné poradě se pak zohledňovaly faktory jako identita, věk, fyzický a morální stav duelantů apod. Po vyjasnění těchto otázek bylo třeba věnovat pozornost vlastní urážce. V tento moment bylo prvořadým úkolem sekundantů stanovit, o který ze tří stupňů urážek se vlastně jednalo.²⁸⁸

Sekundanti dále museli stanovit takové parametry střetnutí jako byl druh zbraní, druh duelu, vzdálenost mezi duelanty (pakliže o tom na základě stupně urážky nerozhodoval sám duelant) nebo počet vyměněných výstřelů.²⁸⁹

V případě, že se sekundanti nebyli schopni dohodnout na žádném z těchto bodů, nabízela se jim ještě možnost zvolit si rozhodčí osobu, jíž měla být obecně uznávaná autorita ve věcech cti.²⁹⁰

²⁸¹ F. VON BOLGÁR, *Die Regeln*, s. 25; G. HERGSELL, *Der Duell-Codex*, s. 52.

²⁸² F. VON BOLGÁR, *Die Regeln*, s. 13; G. HERGSELL, *Der Duell-Codex*, s. 27, 53.

²⁸³ F. VON BOLGÁR, *Die Regeln*, s. 25; H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 87; G. HERGSELL, *Der Duell-Codex*, s. 51.

²⁸⁴ F. VON BOLGÁR, *Die Regeln*, s. 24; G. HERGSELL, *Der Duell-Codex*, s. 32.

²⁸⁵ F. VON BOLGÁR, *Die Regeln*, s. 34, 36–37.

²⁸⁶ G. HERGSELL, *Der Duell-Codex*, s. 35, 47.

²⁸⁷ W. WALTER, *Das Duell*, s. 7.

²⁸⁸ H. MADER, *Duellwesen*, s. 59–60.

²⁸⁹ H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 89.

²⁹⁰ F. VON BOLGÁR, *Die Regeln*, s. 31–33; G. HERGSELL, *Der Duell-Codex*, s. 42; H. MADER, *Duellwesen*, s. 59.

K nejobvyklejším duelovým zbráním patřila šavle, kord a pistole.²⁹¹ Na rozdíl od románských zemí, ve kterých s přehledem dominoval kord coby duelová zbraň, zaujímala tuto výsadní pozici v Rakousko-Uhersku a Německu šavle. Duelant se však vždy musel řídit zvyky země, ve které se nacházel. To ovšem mohlo vést také k situaci, že například v Rakousko-Uhersku mohl být odmítnut kord jakožto zbraň nevhodná pro duel.²⁹² Šavle obou duelantů se musely shodovat kromě délky i ve své hmotnosti a v místě těžiště. Shodně musely být naostřeny i čepele obou zbraní. U duelů se šavlemi, během nichž nebylo povoleno bodání, musely být obě čepele ubroušeny, respektive zlomeny.²⁹³

Podle francouzského duelového kodexu hraběte Chateauvillarda platila šavle naopak pouze zcela výjimečně jako zbraň vhodná pro duel. Ve Francii, stejně jako v jiných románských zemích, byl upřednostňován spíše kord.²⁹⁴ Pouze důstojníci kavalerie nesměli v případě výzvy odmítnout použití šavli.²⁹⁵ Jiný francouzský autor duelových pravidel, hrabě du Verger Saint-Thomas, ovšem označuje šavli jako zcela běžnou duelovou zbraň.²⁹⁶

Jak vyplývá z popisu dobových duelů, byl kord dominantní duelovou zbraní i v habsburské monarchii 18. století. Tento poznatek je možné odvozovat také ze skutečnosti, že k rozšíření duelu v tomto prostoru přispěl výraznou měrou španělský dvůr Karla VI.²⁹⁷

Také při duelu za použití kordů se musely obě zbraně shodovat ve své délce, hmotnosti a v místě těžiště. Stejně jako v případě šavli, měly být i zde obě čepele naostřeny shodně.²⁹⁸

U duelů za použití kordů nebo šavli byly podmínky relativně jednoduché. Soupeři měli dovoleno použít ochranných šermířských rukavic a boj byl sekundanty zastaven buď ve chvíli, kdy se objevila první krev, nebo - v případech těžkých urážek - končil boj v okamžiku, kdy jeden ze soupeřů nebyl schopen dalšího boje.²⁹⁹

²⁹¹ G. HERGSELL, *Der Duell-Codex*, s. 94.

²⁹² Tamtéž, s. 58–59, 96–97.

²⁹³ F. VON BOLGÁR, *Die Regeln*, s. 20; G. HERGSELL, *Der Duell-Codex*, s. 97; H. MADER, *Duellwesen*, s. 62; W. WALTER, *Das Duell*, s. 8.

²⁹⁴ F. VON BOLGÁR, *Die Regeln*, s. 51.

²⁹⁵ G. HERGSELL, *Der Duell-Codex*, s. 94.

²⁹⁶ Tamtéž, s. 95.

²⁹⁷ H. MADER, *Duellwesen*, s. 64.

²⁹⁸ G. HERGSELL, *Der Duell-Codex*, s. 111.

²⁹⁹ F. VON BOLGÁR, *Die Regeln*, s. 53; V. ŠINDELÁŘ, *Velká kniha*, s. 50.

V 17. a 18. století se v duelech ve většině případů používalo chladných zbraní. S postupem doby se však začal prosazovat názor, podle nějž měl zkušený šermíř při takovémto střetnutí oproti svému nezkušenému protějšku obrovskou výhodu, a tak nebylo možno hovořit o absolutní rovnosti šancí obou stran. Od poloviny 18. století začínají ve Velké Británii a Irsku přebírat dominantní postavení na poli duelových zbraní pistole, zatímco na kontinentě si výsadní postavení i nadále udržoval kord. Není také bez zajímavosti, že duelové pistole byly v této době vyráběny s patřičným důrazem na detail a obecně byly vnímány jako symboly prestiže.³⁰⁰

Svého největšího rozmachu dosáhly duely s pistolemi právě ve Velké Británii a Irsku. Také irský „Code Duello“ z roku 1777 se orientuje v první řadě na duely za použití pistolí. Ostatní možné duelové zbraně zmiňuje pouze okrajově.

V duelových příručkách z Rakousko-Uherska lze nalézt následující obecné požadavky ohledně zacházení s duelovými pistolemi. Za prvé se muselo jednat o pistole stejného druhu, kvality a vlastností, přičemž měly v ideálním případě pocházet z jednoho páru. Za druhé mohly být pistole opatřeny muškou, ovšem ne zaměřovačem. Konečně za třetí se pistole v případě, že měli oba soupeři v plánu použít svých vlastních zbraní, nesměly lišit ve své délce o více než 3 centimetry.³⁰¹ Zbraně s napínáčky a drážkovanými hlavními mívaly hodně odpůrců a pro duel nebyly doporučovány – napínáčky způsobovaly, že zbraň měla lehkou spoušť a mohlo dojít k nechtěnému výstřelu, drážkovaná hlaveň zase dávala zbrani větší přesnost a tím i větší pravděpodobnost tragického ukončení duelu.³⁰²

Pistole nabíjeli sekundanti obvykle na místě duelu, a to velmi pečlivě, přičemž bylo běžné, že u této procedury byli přítomni i sekundanti druhé strany. Bylo však také dovoleno, aby zbraň nabil ve své dílně důvěryhodný puškař a teprve na místě duelu byla tato kazeta s nabitými pistolemi rozpečetěna. Zbraně dostali soupeři do rukou až těsně před zahájením boje a bylo výslovně zakázáno, aby zkusmo natahovali a pomalu spouštěli kohoutek pistole, protože zkušený střelec mohl přitom podle zvuku odhadnout, zda má zbraň spoušť tvrdou nebo měkkou.³⁰³

Sekundanti měli před započítím duelu také právo na odmítnutí určitého typu zbraně, došlo-li k naplnění některé z následujících podmínek. Tou mohla být například

³⁰⁰ H. MADER, *Duellwesen*, s. 67.

³⁰¹ G. HERGSELL, *Der Duell-Codex*, s. 128; H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 91.

³⁰² F. VON BOLGÁR, *Die Regeln*, s. 20–21.

³⁰³ G. HERGSELL, *Der Duell-Codex*, s. 123–124; V. ŠINDELÁŘ, *Velká kniha*, s. 57–58; H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 93.

tělesná indispozice jejich mandanta, která mu zabraňovala v boji se šavlí nebo kordem. Stejná situace mohla nastat i v případě pistolí, jestliže jeden z duelantů viděl pouze na jedno oko. Pokud se však jednalo o skutečně závažnou urážku, odpadávala i tato zvýhodnění.³⁰⁴

Obecně panuje mylná představa, že právo na volbu zbraní měla vždy vyzvaná strana. Opak je však pravdou. Právo na volbu zbraní měla výhradně uražená strana - tedy vyzyvatel.³⁰⁵

Počet vyměněných výstřelů mohl výrazným způsobem ovlivnit nebezpečnost celého duelu. Bylo však zapotřebí udržet jistý poměr mezi výstřely samotnými a závažností učiněné urážky. Na základě duelových pravidel se mohli sekundanti domluvit buď na jedné (nejčastější případ), na dvou nebo dokonce na třech výměnách. Do úvahy přicházela i varianta, že duel bude trvat tak dlouho, dokud nebude jedna ze stran prohlášena za neschopnou dalšího boje. I poté však mohl být počet výměn maximálně trojnásobný. Sekundanti museli také určit, zda je možné po utržení poranění duel okamžitě ukončit nebo zda se v něm má i nadále pokračovat až do té doby, než bude naplněn sjednaný počet vyměněných výstřelů.³⁰⁶

K povinnostem sekundantů patřilo také zajištění lékařského dozoru. V této souvislosti bylo doporučeno, aby si každá strana přivedla vlastního lékaře. K jeho povinnostem patřilo kromě poskytnutí nezbytné první pomoci také stanovení případné neschopnosti dalšího boje.³⁰⁷

Po dojednání všech výše nastíněných jednotlivostí bylo ještě zapotřebí určit místo, den a hodinu konání duelu. O dohodnutých podmínkách duelu byli sekundanti povinni vyhotovit patřičný protokol a informovat o všem své mandanty. Ti poté museli přísahat, že budou dojednané podmínky duelu dodržovat a nebudou proti nim vznášet žádné připomínky ani na místě střetnutí.³⁰⁸

V této fázi byly vyřízeny hlavní úkoly sekundantů. Nyní se pozornost všech musela zaměřit na praktickou realizaci duelu a na kontrolu toho, že v jeho průběhu nedojde k žádnému porušení pravidel.

³⁰⁴ F. VON BOLGÁR, *Die Regeln*, s. 37–38; G. HERGSELL, *Der Duell-Codex*, s. 57–59.

³⁰⁵ Tamtéž, s. 18; H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 85.

³⁰⁶ F. VON BOLGÁR, *Die Regeln*, s. 58–59; H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 89.

³⁰⁷ F. VON BOLGÁR, *Die Regeln*, s. 39.

³⁰⁸ Tamtéž, s. 34; G. HERGSELL, *Der Duell-Codex*, s. 45; H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 90.

K samotnému duelu muselo dojít nejpozději do 48 hodin po předání výzvy.³⁰⁹ Kvůli nezákonnému charakteru celé akce bylo místo a čas jeho uskutečnění vybíráno se zřetelem na co nejlepší možnost utajení před veřejností a zvláště pak před policejními orgány. To byl také onen prozaický důvod, proč k řadě duelů docházelo v brzkých ranních hodinách na odlehlých místech, kde byla prakticky vyloučena možnost vyrušení.³¹⁰

Vše začínalo včasným příjezdem na místo duelu. Pokud se jedna ze stran nedostavila na smluvené místo v dohodnutou dobu, měli sekundanti přítomné strany po uplynutí patnácti minut právo místo opustit. Celou událost pak ještě museli zaznamenat do protokolu. Pakliže se přítomný duelant snažil o prodloužení doby určené k příjezdu druhé strany, mohli mu jeho vlastní sekundanti pohrozit složením svého mandátu a přimět ho tak k opuštění smluveného bojiště. Ten ze soupeřů, který se na místo střetnutí dostavil včas, měl v tomto okamžiku právo odmítnout každý další termín k uskutečnění duelu. Jeho sekundanti byli povinni dojednat náhradní termín k uskutečnění duelu pouze za předpokladu, že protistrana byla schopna předložit dobré a hodnověrné důvody svého zdržení.³¹¹

V ideálním případě se na místo střetnutí dostavilo celkem osm osob. Kromě duelantů samotných to byli také dva lékaři (za každou stranu jeden) a dále pak čtyři sekundanti, kteří měli kontrolovat veškerý průběh dění. Mohlo se také stát, že se duelu účastnila i tzv. „dozorčí osoba“, která však byla zpravidla volena z přítomných sekundantů. Jejím úkolem bylo nestranně dohlížet na regulérní průběh celého duelu.³¹²

V duelových pravidlech oné doby bylo výslovně zdůrazněno, že pro každého duelanta je mimořádně důležité umět si zachovat, nejen na bojišti, chladnou hlavu. Duelant měl působit neemotivně a sebejistě. Tento dojem měl umět udržet po celou dobu duelu, i když to nemuselo být nikterak lehké. Kdo nebyl něčeho takového schopen, byl již v předstihu znevýhodněn. Stejně zásady chování byly očekávány i v případě zranění.³¹³

³⁰⁹ F. VON BOLGÁR, *Die Regeln*, s. 27; G. HERGSELL, *Der Duell-Codex*, s. 87.

³¹⁰ Tamtéž, s. 44; W. WALTER, *Das Duell*, s. 8.

³¹¹ G. HERGSELL, *Der Duell-Codex*, s. 46-47; H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 90-91.

³¹² G. HERGSELL, *Der Duell-Codex*, s. 45; W. WALTER, *Das Duell*, s. 8.

³¹³ H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 80, 96-97.

V minulosti byli sekundanti vnímáni z pohledu spolubojovníků duelanta samotného. S postupem doby se však jejich úloha proměnila ve funkci organizátorů a dohlížitelů na celý průběh duelu – počínaje výzvou a konče duelem samotným.³¹⁴

Úloha sekundanta nebyla v žádném případě podřadná. Měli naopak požívat veškeré důvěry svých mandantů a ti je měli zasvětit i do těch nejmenších detailů.³¹⁵ Jakmile sekundant přijal svou úlohu v nastávajícím duelu, byl povinen usilovat o smířčí řešení celého sporu. Očekávalo se od něj také, že o záležitosti pomlčí a nebude ji ventilovat na veřejnost.³¹⁶ Samozřejmostí pak už byl požadavek absolutního dodržování duelových pravidel a snaha o zajištění rovných šancí pro obě strany.³¹⁷ Je až pozoruhodné, jakého významu a důležitosti tehdy tato funkce dosahovala. Bohužel důležitost volby svých sekundantů si ne vždy plně uvědomovali samotní duelanti a svou neuváženou volbou se sami vystavovali četným rizikům. Bolgár dokonce ve svém spisu spekuluje o tom, že počet uskutečněných duelů by bylo možné zredukovat na polovinu, kdyby obě strany při volbě svých sekundantů postupovaly o poznání svědomitěji.³¹⁸

Aby se ale sekundanti mohli vůbec ujmout svých rolí, museli i oni splňovat některé požadavky. Předně museli být známi ve společnosti jako osoby čestné a přináležet ke kruhu osob schopných satisfakce. Dále se také muselo jednat o jedince, kteří byli dobře obeznámeni s duelovými pravidly a uměli zacházet se zbraněmi. Co se týkalo jejich charakterových vlastností, měly to být osoby rozhodné, schopné vystupovat ve společnosti s taktem, měly mít pevný charakter a vyznačovat se nestranností a smířlivostí.³¹⁹

V pozici sekundanta se v žádném případě nesměl ocitnout ten jedinec, který byl s duelantem v jakémkoliv příbuzenském poměru.³²⁰ Zvláštní pozornost se věnovala také způsobu chování jednotlivých sekundantů mezi sebou. I na bojišti měla mezi nimi panovat vzájemná úcta a zdvořilost.³²¹

Sekundantům bylo podle duelových pravidel co nejpřísněji zakázáno začínat mezi sebou nový duel přímo na místě aktuálního střetnutí. Jednalo se totiž o zcela novou kauzu. Sekundant, který byl vyzván svým oponentem z druhé strany z důvodu duelu,

³¹⁴ Tamtéž, s. 87.

³¹⁵ Tamtéž, s. 89.

³¹⁶ F. VON BOLGÁR, *Die Regeln*, s. 41; G. HERGSELL, *Der Duell-Codex*, s. 48.

³¹⁷ H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 87.

³¹⁸ F. VON BOLGÁR, *Die Regeln*, s. 28–29.

³¹⁹ G. HERGSELL, *Der Duell-Codex*, s. 34–35; H. MADER, *Duellwesen*, s. 58–59.

³²⁰ F. VON BOLGÁR, *Die Regeln*, s. 30; G. HERGSELL, *Der Duell-Codex*, s. 64–65.

³²¹ F. VON BOLGÁR, *Die Regeln*, s. 33; G. HERGSELL, *Der Duell-Codex*, s. 48; H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 58.

jehož se oba právě účastnili, si mohl nárokovat – pakliže stálo právo na jeho straně – veškeré výhody příslušející uražené straně v případě urážky třetího stupně.³²²

Každé ze znesvářených stran bylo doporučeno zvolit si vždy dva sekundanty.³²³ Ti se měli své role zhostit dobrovolně, ovšem vždy měli mít možnost zřít se svého mandátu, pokud se vyskytl jakýkoliv prvek neslučitelný s jejich chápáním cti, respektive duelových pravidel.³²⁴

Pozice sekundantů zaujímaly většinou tytéž osoby, jimž bylo svěřeno předchozí předání výzvy k duelu. K jejich povinnostem patřilo mimo jiné i zastavení boje v případě, že došlo k porušení duelových pravidel, k poranění jednoho z duelantů nebo k jeho odzbrojení. V těchto okamžicích byli sekundanti povinni zasáhnout i za cenu nasazení vlastního života.³²⁵

Zatímco ve Francii byl pro označení sekundanta běžný také termín „svědek“, existoval pro oblast Rakousko-Uherska při použití obou těchto termínů jistý významový rozdíl. V případech, kdy došlo k výzvě od osoby, která nebyla schopna satisfakce, se mohlo stát, že druhá strana výzvy přece jen přijala. Chtěla tak dát najevo, že nepokládá dané střetnutí za adekvátní a na místo sekundantů s sebou přivedla tzv. „svědky“. Jejich úkolem bylo dohlížet na průběh duelu. Samotné označení sekundant pocházelo ještě z dob, kdy nebylo žádnou výjimkou, že se tyto osoby samy aktivně zapojovaly do duelu.³²⁶

Svým způsobem byli všichni duelanti „otroky“ svých vlastních pravidel. Na druhou stranu ale právě tato nařízení výrazným způsobem omezovala veškeré případné námitky ze strany odpůrců duelů. Cílem jejich častých výpadů byla totiž zejména rovnost šancí během duelu. Právě tomu se však duelová pravidla snažila učinit ráznou přítrž. Aby nebyla ani jedna ze stran ve výhodě, byly zohledňovány dokonce takové aspekty jako postavení slunce na obloze, směr větru, dopadání stínu, případně stejné světelné podmínky. Rovněž zbraně musely být naprosto shodné.³²⁷ Jako jediné privilegium je tak možné v případě uražené strany označit možnost volby zbraní a

³²² F. VON BOLGÁR, *Die Regeln*, s. 40; G. HERGSELL, *Der Duell-Codex*, s. 22, 42-43; H. MADER, *Duellwesen*, s. 61.

³²³ F. VON BOLGÁR, *Die Regeln*, s. 30; G. HERGSELL, *Der Duell-Codex*, s. 30, 36.

³²⁴ F. VON BOLGÁR, *Die Regeln*, s. 31; G. HERGSELL, *Der Duell-Codex*, s. 43.

³²⁵ F. VON BOLGÁR, *Die Regeln*, s. 39-40; G. HERGSELL, *Der Duell-Codex*, s. 47, 64, 70; H. MADER, *Duellwesen*, s. 60; W. WALTER, *Das Duell*, s. 8.

³²⁶ H. MADER, *Duellwesen*, s. 58.

³²⁷ G. HERGSELL, *Der Duell-Codex*, s. 125.

v určitých případech i formy duelu a vzdálenosti mezi duelanty. Jakákoliv jiná zvýhodnění ve prospěch uražené strany však byla vyloučena.³²⁸

Duelové příručky předepisovaly dokonce i to, v jakém oděvu se mají soupeři dostavit na místo střetu.³²⁹ Duelanti na sobě měli mít pouze obyčejnou košili, aby bylo nebezpečí případného úrazu pro obě strany stejné. Nošení jakýchkoliv ochranných prvků pod oblečením bylo co nejpřísněji zakázáno. To ostatně měli právo zkontrolovat sekundanti opačné strany ještě před započítím duelu.³³⁰ Pokud některý ze soupeřů tuto prohlídku odmítl, stal se podezřelým a duel mu nebyl umožněn.³³¹ Některé z duelových příruček dokonce radily bojovat s úplně odhalenou horní částí těla.

V souvislosti s patřičným zevněškem bylo zpravidla doporučováno, aby na sobě měli oba soupeři oblečení černé barvy. Záleželo ale také na duelantech samotných, v jakém oblečení se na místě střetnutí objevili. Sekundanti pak byli povinni zajistit pouze to, aby obě strany měly shodně buďto světlé, nebo tmavé oblečení. Oblečení světlé barvy bylo ale obecně vnímáno jako to, na něž je možné lépe zacílit.³³²

Před zahájením duelu museli duelanti odložit svrchní část oděvu. Pokrývku hlavy si duelant směl ponechat, avšak obvyklejší bylo odložit ji. Límce kabátů byly zvednuty nahoru, aby zakryly bílé límce košil - to by mohlo protivníkovi usnadnit míření. Všechny kapsy měly být vyprázdněny, aby jejich obsah nemohl posloužit jako ochrana před kulkou. Armádní důstojníci na sobě měli mít svou vlastní uniformu.

Všeobecné duelové zvyklosti v 19. století by se daly popsat zhruba následovně. Když se oba soupeři se svými sekundanty dostavili na místo duelu, zdvořile se všichni pozdravili. Předpokládalo se, že duelanti udrží své vášně na uzdě a nedojde k žádným projevům zloby. Poté sekundanti mezi sebou vylosovali toho, kdo bude řídit průběh duelu. Někdy to však mohl být zcela automaticky nejstarší z nich. Následoval výběr bojiště, odměření vzdáleností a volba jednotlivých stanovišť pro oba protivníky.³³³ Eventuální sdělení nebo dotazy mohly být protistraně zprostředkovány výhradně prostřednictvím sekundantů. Před každým duelem se měl ten ze sekundantů, který byl

³²⁸ H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 79–80.

³²⁹ G. HERGSELL, *Der Duell-Codex*, s. 98–99, 111–112, 129–130; V. ŠINDELÁŘ, *Velká kniha*, s. 58.

³³⁰ G. HERGSELL, *Der Duell-Codex*, s. 67; V. ŠINDELÁŘ, *Velká kniha*, s. 50–51; W. WALTER, *Das Duell*, s. 8.

³³¹ F. VON BOLGÁR, *Die Regeln*, s. 43; G. HERGSELL, *Der Duell-Codex*, s. 75–76.

³³² H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 92.

³³³ V. ŠINDELÁŘ, *Velká kniha*, s. 57.

určen k vedení celého duelu, pokusit přimět obě strany několika slovy k usmíření. Většinou se ale jednalo o pouhou formalitu.³³⁴

Vzdálenost mezi oběma stanovišti závisela vždy na druhu duelu. Obvykle se však pohybovala v rozmezí patnácti až padesáti kroků.³³⁵ Její přesné rozpětí bylo již předem stanoveno sekundanty. Obecná duelová pravidla odmítala akceptovat vzdálenost menší než patnáct kroků. Poté, co byla stanovena místa pro duelanty, rozhodovalo se losem o jejich přidělení.

Hned poté se soupeři odebrali na místa určená jim losem. Vedoucí sekundant, respektive jeho zástupce pak ještě jednou přečetl vyjednané podmínky duelu. Následovalo krátké vysvětlení, které mělo objasnit, kterými slovy by měl duel započnout. Pokud jedna ze stran považovala za důležité sdělit ještě nějakou svou námítku, byl tento moment její poslední příležitostí. Po předání zbraní již nebylo nic takového přípustné.³³⁶ Nyní byly završeny všechny formalities a duelanti obdrželi své zbraně. Pokud se jednalo o cizí zbraň, realizovalo se jejich předání v pořadí určeném losem.

Většina duelantů stála během duelu k soupeři bokem, což sice poněkud zužovalo jejich siluetu a zmenšovalo možnost zásahu, ale naopak, pokud k zásahu i přesto došlo, bývaly následky většinou fatálnější, protože kulka tak pronikla tělem na šířku od jednoho boku k druhému.³³⁷

Sekundanti zaujali svá místa tak, aby všichni stáli v jedné řadě a zároveň paralelně se směrem střelby. Nejblíže oběma duelantům měl vždy stát sekundant opačné strany. Lékaři se pak postavili ještě o pár kroků za sekundanty.³³⁸

Vedoucí sekundant nyní vyzval oba protivníky k pozornosti. Vzápětí poté následoval patřičný povel pro zahájení duelu. Duelanti byli v tento okamžik povinni použít svých zbraní. Případné zlehčování celé záležitosti bylo vnímáno jako nečestné a mělo za následek ztrátu statutu osoby schopné satisfakce.³³⁹ Taková situace nastala kupříkladu tehdy, když ten z duelantů, který měl vystřelit jako první, očividně a zcela záměrně vystřelil do vzduchu. Podobné jednání bylo zpravidla odůvodňováno záměrem přimět soupeře k obdobnému činu, což mělo v konečném důsledku zajistit bezpečnost

³³⁴ F. VON BOLGÁR, *Die Regeln*, s. 19; G. HERGSELL, *Der Duell-Codex*, s. 38; H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 92.

³³⁵ G. HERGSELL, *Der Duell-Codex*, s. 124.

³³⁶ H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 93.

³³⁷ V. ŠINDELÁŘ, *Velká kniha*, s. 58.

³³⁸ F. VON BOLGÁR, *Die Regeln*, s. 46; G. HERGSELL, *Der Duell-Codex*, s. 127; V. ŠINDELÁŘ, *Velká kniha*, s. 58; H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 93-94.

³³⁹ G. HERGSELL, *Der Duell-Codex*, s. 39; W. WALTER, *Das Duell*, s. 8-9.

vlastní osoby. Pakliže taková situace skutečně nastala, měli sekundanti duel okamžitě přerušit ještě před vypálením výstřelu protivníka. Po poučení viníka ohledně jeho chování, které se neslučovalo s pravidly duelu, mohl duel začít nanovo. Jestliže však došlo k výstřelu protivníka dříve, než mohli sekundanti zasáhnout, bylo možno duel v případě dohody o jedné výměně výstřelů považovat za ukončený. Do protokolu pak bylo nutné uvést, že nikdo ze zúčastněných si nebyl vědom záměru viníka střílet do vzduchu.³⁴⁰ Došlo-li ale k tomu, že první dobře mířený výstřel protivníka lehce zranil a ten naopak záměrně vystřelil pouze do vzduchu, jednalo se naopak o čin hodný gentlemana.

Rozhodnul-li se jeden z duelantů nestřílet z libovolného důvodu na svého protivníka, nesměl se s tímto svým záměrem svěřit nikomu před zahájením duelu. V případě, že tento jedinec měl střílet jako první, nesměl být jeho záměr odhalen žádnou z přítomných osob. To mohlo mimo jiné znamenat, že musel vypálit svůj výstřel minimálně ve směru protivníka. Konečný výsledek duelu však ovlivnit nedokázal; sám totiž nemohl dopředu vědět, zda soupeř odhalí jeho skrytý záměr.³⁴¹

O duelu nebylo možné hovořit ani v případě, kdy obě použité zbraně předem vylučovaly jakékoliv zranění protivníka nebo byla oběma duelanty přijata taková bezpečnostní opatření, která zabraňovala jakýmkoliv zraněním soupeře. V takových případech totiž duel ztrácel na své závažnosti. Stejně tak se ale mohlo stát, že se duelanti ještě před začátkem duelu domluvili na střelbě mimo. Za nepřípustnou byla považována také situace, kdy došlo k duelu bezprostředně po vyslovení urážky.³⁴²

Vždy platilo, že bylo třeba dodržet jisté lhůty k výstřelu. Byly-li tyto lhůty překročeny, nesmělo po jejich uplynutí k výstřelu za žádnou cenu dojít. Daný jedinec by se tím dostal do konfliktu s pravidly duelu a hrozila mu ztráta vlastní cti. Obecně bylo delší míření vnímáno jako neférové, přestože se k tomu při některých druzích duelů nabízel dostatek času. Jestliže nebyly mezi sekundanty dojednány jiné podmínky, platil i každý nezdařený výstřel. Pokud výstřel padnul a protivník byl zraněn, mohl být výstřel i v tento okamžik opětován. Podmínkou byla samozřejmě schopnost udržet zbraň. Lhůta určená k výstřelu byla navíc zdvojnásobena ve prospěch zraněného. Po uplynutí této

³⁴⁰ G. HERGSELL, *Der Duell-Codex*, s. 126-127.

³⁴¹ H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 95.

³⁴² Tamtéž, s. 84.

lhůty zanikalo i jeho právo na výstřel. Pokud bylo dojednáno hned několik výměn výstřelů, opakoval se po každém kole výše popsany průběh.³⁴³

Délka duelu byla závislá na předem smluvených ustanoveních. Pokud bylo předem dojednáno použití pistolí s jedním respektive s vícero výstřely pro obě strany, byl duel ukončen okamžitě po vypálení posledního výstřelu.³⁴⁴

Jakkoliv byly duely nebezpečnou hrou se smrtí, ze všech duelových kodexů té doby paradoxně čišší snaha o zachování co největší míry bezpečnosti pro každého duelanta, protože každý z nich měl právo opustit místo duelu jako vítěz.³⁴⁵ Cílem duelu totiž nebylo poranit nebo dokonce zabít protivníka. Na druhou stranu ale nebylo výjimkou, že měl duel pokračovat tak dlouho, dokud nebyl jeden z protivníků prohlášen za neschopného dalšího boje. Protože výsledek duelu nebyl nikdy předem znám, musela i uražená strana počítat s možností ztráty vlastního života.

Jednou z důležitých povinností přítomných sekundantů bylo přerušit probíhající duel, jestliže došlo k poranění jednoho ze soupeřů. Poté již byla celá záležitost výhradně v rukou lékařů. Jejich úkolem bylo nyní určit, zda je poraněný schopen dalšího boje či nikoliv. Pokud zněla konečná diagnóza v neprospěch poraněného, byl duel neprodleně ukončen. V opačném případě se pokračovalo v boji do té doby, dokud nebyly naplněny předem dojednané podmínky duelu.³⁴⁶

Smlouvat duel, který měl končit teprve poraněním jednoho z protivníků, případně jeho zabitím, bylo nepřijatelné.³⁴⁷ Přesto je však možné doložit ojedinělé případy takovýchto střetnutí. Jako alternativa ke zdůraznění závažnosti celého sporu se nabízela možnost pokračovat v boji po trojitě výměně výstřelů (během nichž nedošlo ke zranění žádného z protivníků) za použití chladných zbraní až do prvního poranění jednoho z duelantů.³⁴⁸

Obecně rozšířený názor, že cílem duelu je smrtelné zranění jednoho z duelantů, nacházel negativní odezvu prakticky ve všech duelových příručkách nejenom z prostoru Rakousko-Uherska. Vždyť ani v irském spise „Code Duello“ z roku 1777 se nehovoří o nutnosti zabití jednoho z protivníků. Účast na duelu, jehož cílem bylo usmrcení jednoho z protivníků, zapovídali sekundantům co nejpřísněji i všichni výše uvedení autoři.

³⁴³ Tamtéž, s. 94.

³⁴⁴ G. HERGSELL, *Der Duell-Codex*, s. 129; W. WALTER, *Das Duell*, s. 9.

³⁴⁵ V. ŠINDELÁŘ, *Velká kniha*, s. 50.

³⁴⁶ F. VON BOLGÁR, *Die Regeln*, s. 48; G. HERGSELL, *Der Duell-Codex*, s. 68, 76-79, 87, 88-90; W. WALTER, *Das Duell*, s. 9.

³⁴⁷ F. VON BOLGÁR, *Die Regeln*, s. 85-90; G. HERGSELL, *Der Duell-Codex*, s. 39, 129.

³⁴⁸ F. VON BOLGÁR, *Die Regeln*, s. 35-36; G. HERGSELL, *Der Duell-Codex*, s. 40, 59, 129; H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 90.

Důkazem toho, že v praxi nebyla nařízení ohledně zákazu duelů na život a smrt dodržována, může být fakt, že jak Hergsell, tak Bolgár tento zákaz v pozdějších vydáních svých prací stále znovu zdůrazňovali.³⁴⁹

Došlo-li k porušení duelových pravidel, bylo nutno zaznamenat celou událost do duelového protokolu. Mělo-li toto porušení pravidel za následek poranění nebo dokonce usmrcení jednoho z protivníků, byli sekundanti povinni okamžitě iniciovat soudní stíhání viníka.³⁵⁰ Tento požadavek na zapojení soudu v případě narušení duelových pravidel se závažnými následky vyzdvihuje ve své práci i kapitán Hergsell.³⁵¹

Duelová pravidla nabádala duelanty k tomu, aby se po přestálém duelu, pokud to bylo jen trochu možné, opět usmířili. Ne vždy ale přicházela tato možnost do úvahy. V takovém případě se protivníci zpravidla omezili pouze na zdvořilý pozdrav při odchodu z místa střetnutí. Jestliže byl jeden z duelantů v průběhu střetnutí poraněn, platilo ze strany protivníka za gesto hodné rytíře vyvinout snahu o vzájemné usmíření. Aby se přitom vyhnul případným trapnostem v případě odmítnutí takové nabídky, doporučovalo se zjistit mínění protistrany prostřednictvím sekundantů.³⁵²

Veškeré dění, počínaje výzvou a konče posledním výstřelem nebo výpadem, pak bylo zaznamenáno do tzv. „duelového protokolu“.³⁵³ Také Hergsell se ve svém spise věnuje otázce sepsání protokolu ohledně uskutečněného duelu, který mají sekundanti v co možná nejkratší lhůtě vyhotovit ve dvou exemplářích.³⁵⁴

Z předchozího výkladu lze jen částečně rozpoznat, nakolik strnulé a nepoddajné mohly být jednotlivé požadavky na průběh duelu. I přesto zde však existoval silný tlak ze strany osob schopných satisfakce na všechny své druhy ohledně přísného dodržování těchto pravidel. Pokud se totiž jednotlivec těmito ustanoveními neřídil, mohl být z této elitní společenské skupiny vyloučen a po zbytek jeho života na něm ulpívala poskvrna bezectnosti. To mělo obvykle za následek, že s ním tyto společenské kruhy rozvázaly veškeré dosavadní kontakty. Ze strany svých dřívějších kolegů a přátel, kteří sami museli dbát o svou dobrou pověst, se mu pak dostávalo zacházení srovnatelného s osobami postiženými malomocenstvím. Pokud byl daný jedinec navíc ještě armádním důstojníkem, nebylo žádnou výjimkou jeho okamžité propuštění ze služby.³⁵⁵

³⁴⁹ H. MADER, *Duellwesen*, s. 44.

³⁵⁰ F. VON BOLGÁR, *Die Regeln*, s. 40; H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 91.

³⁵¹ G. HERGSELL, *Der Duell-Codex*, s. 47, 74-75.

³⁵² Tamtéž, s. 88-90; H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 94-95.

³⁵³ F. VON BOLGÁR, *Die Regeln*, s. 91-101.

³⁵⁴ G. HERGSELL, *Der Duell-Codex*, s. 47-48.

³⁵⁵ W. WALTER, *Das Duell*, s. 10.

Na základě představení duelu ve výše uvedených pracích z 19. století je tak nyní možné stanovit konkrétní kritéria pro charakteristiku novověkého duelu v 19. století. V první řadě muselo být v průběhu duelu užito stejných zbraní na obou stranách. Za druhé bylo nutné, aby bylo celé střetnutí motivováno urážkou. Duel samotný pak musel bezpodmínečně proběhnout podle přesně stanoveného rituálu. V neposlední řadě byla vyžadována přítomnost sekundantů na obou stranách.³⁵⁶ Nastala-li situace, že jedno z těchto kritérií chybělo, nebyl duel uznán jak ze strany veřejnosti, tak ze strany státních úřadů.³⁵⁷

Na závěr zůstává k zodpovězení ještě otázka, do jaké míry se duely 19. století přidržovaly detailních a obsáhlých duelových pravidel.³⁵⁸ Jak dokazují četné případy, nebyla tato praxe vždy dodržována. Přestože se zásady obsažené v duelových pravidlech obecně dodržovaly, nebyla individuální ujednání ani v této oblasti žádnou výjimkou.

³⁵⁶ F. VON BOLGÁR, *Die Regeln*, s. 17.

³⁵⁷ Tamtéž, s. 9; G. HERGSELL, *Der Duell-Codex*, s. 17, 24, 33; H. MARZULLA, *Ehrensache!*, s. 82-84.

³⁵⁸ G. HERGSELL, *Der Duell-Codex*, s. 22-23.

III. Analýza raně novověkých duelů v českých zemích

V předchozích kapitolách byly nastíněny základní tématické okruhy, které by měly posloužit jako odrazový můstek pro samotný rozbor raně novověkých duelů se zvláštním zaměřením na šlechtické prostředí. V podkapitole o raně novověké cti bylo naznačeno, nakolik tato významná kategorie každodenního života zasahovala rovněž do konfliktních situací, jejichž vyvrcholení na sebe mnohdy bralo právě podobu duelu. Ovšem hovořit v raném novověku přímo o duelu v té podobě, v jaké byl nastíněn za pomoci rozboru duelových příruček devatenáctého století, může být poněkud zavádějící. Zahraniční výzkum se už delší dobu ztotožňuje s tezí, podle níž je právě v 16. až 18. století prakticky nemožné přesně definovat samotný duel. Duely této doby do jisté míry splývaly s různými jinými druhy konfliktních situací, jako byly například obyčejné hospodské rvačky, vyzvání před dům, respektive úkladná vražda.

Cílem této kapitoly je prezentovat raně novověký duel na základě dostupných pramenů osobní povahy doplněné dále o detailnější poznatky plynoucí z vlastní práce s archivními prameny. Záměrem tedy není komplexně analyzovat veškeré postižitelné aspekty, s nimiž bylo možné přijít v průběhu duelu do styku, ale spíše poukázat na reflexi duelu v mentalitě tehdejší společnosti. Prvořadým objektem zájmu bude šlechta. Stejně tak ale nebude možné vyhnout se krátkým exkurzům do městského, respektive armádního prostředí. I zde totiž některé dříve naznačené aspekty duelové praxe zapustily své hluboké kořeny. To, co nás ale bude zajímat především, jsou postižitelné kategorie takovýchto ozbrojených střetnutí, přičemž vyjdeme ze struktury duelu nastíněného pomocí duelových příruček devatenáctého století.

Jak už bylo naznačeno výše, není pro zvolené časové rozmezí snadné hovořit přímo o duelech. Duely samotné ve většině případů splývaly s jinými druhy ozbrojených střetnutí. První, co by nás proto mohlo v souvislosti s raně novověkým duelem zajímat, by byla dobová definice duelu; lépe řečeno shrnutí všech možných označení, kterými se ozbrojené střetnutí definované na základě dříve naznačených kategorií mohlo definovat. Dobové prameny nabízejí poměrně široké spektrum možných názvů – „váda“, „rvačka“,³⁵⁹ „sváda“,³⁶⁰ „půtka“,³⁶¹ „bitva“, „souboj“,³⁶²

³⁵⁹ Milada NEDVĚDOVÁ (ed.), *Václav Vratislav z Mitrovic, Příhody*, Praha 1976, s. 80-81.

³⁶⁰ Antonín REZEK (ed.), *Paměti Mikuláše Dačického z Heslova I*, Praha 1878, s. 221.

³⁶¹ Ferdinand MENČÍK (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta z Polžic a z Bezdržic od roku 1624 do roku 1648*, Praha 1897, s. 190.

„*mord*“,³⁶³ „*handl*“,³⁶⁴ „*šarvátka*“,³⁶⁵ „*zweikampf*“,³⁶⁶ „*duell*“,³⁶⁷ „*balgerey*“,³⁶⁸ „*zwistigkeit*“,³⁶⁹ „*rauffhandl*“,³⁷⁰ „*různice*“,³⁷¹ atd. Ne vždy muselo dané označení naplňovat všechny aspekty duelu, které byly charakterizovány na konci podkapitoly o duelových příručkách 19. století. Svůj význam zde mohl sehrát i prvek emocionality, subjektivity a míra vlastní angažovanosti. Přece jen se jednalo o momenty, s nimiž se musel daný jedinec určitým způsobem vnitřně vyrovnat a začlenit je do svého myšlenkového světa. K tomu mohlo dojít právě za pomoci některých níže naznačených kategorií.

Pokud chceme skutečně hovořit o duelu jakožto o dobovém fenoménu, je nutné rozšířit okruh zájmu i na oblast jiných zemí. Poměrně zajímavou a zároveň netradičně obsáhlou sondu do dobového vnímání duelů poskytuje prostřednictvím svého díla cestovatel Fynes Moryson (1566 - 1630). V souvislosti se svými praktickými radami pro cestovatele se věnuje i okamžikům natolik vyhoceným, jakým mohly duely být. Ve svém pojednání se postupně věnuje vybraným evropským zemím a upozorňuje případného cestovatele, na co je třeba dávat v té které zemi pozor, pakliže se nechce ocitnout v podobně nepříjemné situaci.

Ve svém líčení samozřejmě nevynechává samotnou „pravlast všech duelantů“ – tedy Itálii. I přes neopomenutelnou míru subjektivity spjatou především s odlišným náboženským vyznáním se mu daří odhalit základní nešvary dobových duelů na Apeninském poloostrově. V první řadě vyčítá místním „*nedostatek odvahy*“,³⁷² nerovné

³⁶² Lydie PETRÁŇOVÁ a kol (edd.), *Příběhy Jindřicha Hýzrla z Chodů*, Praha 1979, s. 254; Eliška FUCÍKOVÁ – Josef JANÁČEK (edd.), *Tři francouzští kavalíři v rudolfínské Praze*, Praha 1989, s. 83.

³⁶³ Marie KOLDINSKÁ – Petr MAŤA (edd.), *Deník rudolfínského dvořana. Adam mladší z Valdštejna 1602-1633*, Praha 1997, s. 44.

³⁶⁴ NA Praha, Stará manipulace, kart. 888, sign. H52/4.

³⁶⁵ „...jmenovaný Pankar jsa vopilý šarvátku s nadepsaným Kryštofem Kryšpinem začal...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, sign. P 64/5; „...se ujítí nezbraňovali též vši té šarvátce tom jeho zahynutí a zabítí...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, sign. S 676/3.

³⁶⁶ Jak se ukazuje, byl tento německý termín známý již mnohem dříve, než uvádí sekundární literatura. Srov. NA Praha, Stará manipulace, sign. P 64/5.

³⁶⁷ „...zu einem duell provociret...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, kart. 888, sign. H 52/4; „...daraus entstehende duell...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, sign. S 25/7; „...im duell mit Franz Wltawsky von Mannschwert“...“ Srov. tamtéž, sign. S 25/7; „...in einem duell vom Stephan Franzen von Öedt entleibten Sigimundt Fridrich freyherr von Salburg...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, sign. S 239/3.

³⁶⁸ „...schlag od balgerey...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, sign. S 25/7.

³⁶⁹ „...entstandenen zwistigkeiten...“ Srov. tamtéž, sign. S 25/7.

³⁷⁰ „...vorgangenen rauffhandl...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, kart. 2194, sign. S 77/14.

³⁷¹ „...té různice začátek učinil...“ Srov. tamtéž, sign. S 77/14.

³⁷² Alois BEJBLÍK (ed.), *Fynes Moryson – John Taylor, Cesta do Čech*, Praha 1977, s. 134.

podmínky při boji samotném,³⁷³ pýchu a touhu po pomstě. Stejně rezolutně zavrhuje nedostatek cti a útoky ze zálohy. Jako hlavní příčinu podobných ozbrojených střetnutí pak označuje „...*nadbíhání milenkám jiných mužských, neb že si některý manžel vydržuje konkubinu*“.³⁷⁴

V případě vlastního národa pranýřuje především časté afektivní výpady zejména mladých lidí, kteří kvůli sebemenší příčině ihned sahají po zbrani. Stejně jako v případě Italů neodpustí si ani zde poukázat na nerovné podmínky při boji.³⁷⁵ Zároveň však upozorňuje na klesající počet duelů oproti dřívějším dobám,³⁷⁶ což může být zapříčiněno novými druhy zbraní, nebo větším apelem na vlastní obohacování se studiem a cestováním oproti jiným národům. V jeho pojednání o Angličanech však zaujme i několik dalších faktorů. Kromě výše zmíněného věku duelantů, je to především jasné odlišení duelů odehrávajících se na veřejnosti nebo naopak v privátních prostorech a dále pak odsouzení boje s níže postavenými vrstvami. U Skotů, které ze svého výkladu o Angličanech vyděluje, odsuzuje stejně jako v případě Italů a Angličanů samotných nerovné podmínky při boji.³⁷⁷ Na závěr už pouze vyjadřuje vlastní přání, aby „*se našel jiný způsob, jak nabyt reputace, než soubojem, který je proti zákonu božímu a hrdelním zločinem podle zákonů lidí*“.³⁷⁸

Dalším národem, kterému se dostává pozornosti, jsou Francouzi. I u nich Moryson konstatuje „*náklonnost k vádám a stejnou smělost k soubojům*“.³⁷⁹ Zároveň však poukazuje na přísnost trestů a případné další kroky úřadů vedoucí k zadržení provinilců.

Jako ryze duelantský národ by na základě Morysonova popisu mohli být vnímáni Poláci. Ti jsou podle něj „*horliví do svárů, soubojů a mordů, zejména když se rozplamení truňkem*“.³⁸⁰ Ani zde si neodpustí kritizovat nerovné podmínky při ozbrojených střetnutích.³⁸¹ Co je mu ale trnem v oku především, jsou privilegia a vzájemná provázanost urozců, díky nimž pro ně není žádným problémem vyhnout se případnému soudnímu postihu.

³⁷³ „*V Taliánsku napadne klidně dvanáct i více ozbrojených lidí nepřítele, jenž má holé ruce a třeba i spí v posteli...Taliáni naší doby... samou svou povahou se nepouštějí do nebezpečných a rovných soubojů, ať sebevíc slavných a čestných.*“ Srov. tamtéž, s. 134.

³⁷⁴ Tamtéž, s. 135.

³⁷⁵ V takovém případě dokonce používá přirovnání k prasatům: „*jak jeden zachrochtá, celé stádo mu běží na pomoc*“ Srov. tamtéž, s. 138.

³⁷⁶ „*Chřestění mečů, to byla po všech ulicích každodenní muzika*“ Srov. tamtéž, s. 138.

³⁷⁷ Tamtéž, s. 140.

³⁷⁸ Tamtéž, s. 139.

³⁷⁹ Tamtéž, s. 139.

³⁸⁰ Tamtéž, s. 137.

³⁸¹ „*Nedbají valně o to, zda pášou násilí za rovných nebo za nerovných podmínek...*“ Srov. tamtéž, s. 137.

Posledním větším národem, kterému je věnována pozornost, jsou Němci. Ty ve spojitosti s problematikou duelů zahrnuje do jedné kategorie společně s Čechy, Nizozemci a Dány. Samotný výklad se však evidentně týká pouze Němců samotných. „*Němčiči jsou převelice svárliví a často též po svém mezi sebou bojují, tj. seknou mečem jednou nebo dvakrát, a zraní-li se přitom třeba na prstě, ihned si potřesou rukama a odeberou se do krčmy, aby to zapili*“.³⁸² Tento lehce ironický popis dále doplňuje o odkaz na případné obnovení starého přátelství, k němuž mělo po duelu často docházet. Zvláštní důraz dále klade na případné porušení pravidel duelu, jako bylo například přerušení duelu nebo zásah další osoby. Celý výklad je poté zakončen poměrně svérázným logickým úsudkem, o jehož výchozích postulátech by se dalo právem pochybovat.³⁸³

Pro nás nejzajímavější je však pasáž věnovaná Čechům, respektive Pražanům. „*V Praze páni zabíjejí cizince a sprostné lidi mnohem hojněji než v Němcích, neb je může soudit pouze parlament, který se neschází tak často, a krom toho jak pány soudí páni, takže soud je k nim v běžných věcech vlídně zaujatý a obvykle je zproští viny, či obejde spravedlnost odkladem*“.³⁸⁴ Skutečnost, že duely patřily ke každodennímu koloritu doby, si ostatně uvědomovali samotní Čechové, jak lze odvodit z trefného nářku Mikuláše Dačického z Heslova: „*Neslejháno jest, aby se v jiných zemích sami svoji tak v domácích ničemných šarvátkách o hrdla připravovali, jako páni Čechové*“.³⁸⁵

Rovněž z pohledu domácího prostředí patřily ozbrojené konflikty s příslušníky jiných národů ke každodennímu životu. Řada pramenů osobní povahy nám v tom ostatně dává za pravdu. Pro doložení tohoto tvrzení zde uvedeme pouze několik příkladů v té podobě, v jaké se uchovaly v pamětech a denících některých dobových šlechticů.

Jako zcela netradiční se může jevit zmínka Václava Vratislava z Mitrovic, který se ve svém spisu zmiňuje o jednom sporu, který měl vzniknout mezi husarem a Turkem během jejich cesty za tureckým sultánem. I když se jedná o relativně krátkou pasáž, může nám opět svým způsobem pomoci nahlédnout do dobové mentality. Příčina sporu

³⁸² Tamtéž, s. 136.

³⁸³ „*Vpravdě v těch věcech vlastně nejsou nijak rozvášněni, toliko že se mezi sebou nedovedou srovnat. Protože z jejich způsobů bitek plyne jen malé nebezpečí, jsou u nich sváry velmi časté.*“ Srov. tamtéž, s. 137. Na jiném místě výkladu pak doplňuje tyto poznatky o další fakta. Těmi měl být nízký počet úmrtí během duelu, respektive lehkých zranění. Příčinou toho má být „*jejich mírumilovnost a neschopnost brát si k srdci urážky než přísnost zákonů.*“ Srov. tamtéž, s. 93.

³⁸⁴ Tamtéž, s. 94.

³⁸⁵ A. REZEK (ed.), *Paměti I*, s. 314-315.

není přímo zmíněna, ale na základě předchozího „*přátelského rozmlouvání*“ je možné předpokládat, že se jednalo o nevhodně zvolená slova, respektive o přímou urážku. Václav Vratislav z Mitrovic si ale ve svém popisu celé události všimá několika důležitých aspektů v chování obou protivníků. V první řadě to bylo jejich odhodlání řešit celý spor okamžitě a bez zbytečných průtahů. To bylo však oběma aktérům zapovězeno přítomnými nadřízenými, kteří je odkázali na případná pozdější vojenská střetnutí. Za druhé bychom mohli poukázat na samotnou vysokou míru emocionality obou soupeřů, kteří byli údajně „*oba dva velmi chtíví jeden proti druhému*“.³⁸⁶ Konečně za třetí to byl zájem přítomných lidí okolí o zhlédnutí samotného boje. Spekulovat v tomto místě na základě jedné zmínky o případné hrubosti a drsnosti tehdejší doby by ale bylo nepatřičné a zavádějící.

Jako další takový konfrontační moment se zahraničním prostředím by se dal označit duel Jindřicha Michala Hýzrleho z Chodů s francouzským kavalírem La Granye, jak jej vylíčil ve svých pamětech. Došlo k němu roku 1610 a důvodem celého sporu měla být hanlivá slova ohledně Hýzrleho dobrého přítele pronesená v jeho přítomnosti.³⁸⁷ Při vlastním popisu duelu se Hýzrle zaměřuje na vylíčení délky celého duelu,³⁸⁸ použitých zbraní (rapír a tulich) a utržených zraněních, která u Francouze zapříčinila neschopnost dalšího boje.³⁸⁹

K poměrně častým duelantům z řad cizinců patřili také Italové. Jeden takový duel zaznamenal ve svých pamětech opět Jindřich Michal Hýzrle z Chodů. Jeho protivník, „*nějaký starý hrabě vlašský, jménem Cigognia*“,³⁹⁰ mu měl podsouvat dřívější špatná vyjádření ohledně své osoby. I přes Hýzrlovo napomenutí však stále trval na svém. Hýzrlovi tak nezbylo nic jiného, než jej nepřímou vyzvat na duel. Ten se odehrál hned následujícího dne, přičemž mu opět nechyběla jistá dávka negativních emocí. Z popisu celé události se ale také mimo jiné dozvídáme, že se duel odehrál před početným publikem tvořeným jak dámami, tak kavalíry. Až na dva přítomné, kteří oba duelanty od sebe nakonec odtrhli, se ale nikdo další do boje nevměšoval. Duel se v tomto případě sice obešel bez zranění, ale na oba protivníky vzápětí čekalo vězení, z něhož se jako první dostal na svobodu právě Jindřich Michal Hýzrle z Chodů.

³⁸⁶ M. NEDVÉDOVÁ (ed.), *Václav*, s. 19.

³⁸⁷ „...o jednom mém dobrém příteli v mé přítomnosti špatně mluvil.“ Srov. L. PETRÁŇOVÁ a kol (edd.), *Příběhy*, s. 254.

³⁸⁸ „Boj mezi námi trval drahnou chvílí.“ Srov. tamtéž, s. 254.

³⁸⁹ „...byl on velice těžce zraněn na pravé straně a paži, takže už nemohl udržet zbraň a musel se vzdát, s čímž jsem souhlasil.“ Srov. tamtéž, s. 254.

³⁹⁰ Tamtéž, s. 293.

Do podobné situace se dostal také syn Jana Jiřího Haranta z Polžic a Bezdruzic Kryštof Vilém. V jeho případě k samotnému duelu sice nedošlo, ale pouhé vyličení okolností může být více než zajímavé. Z popisu celé události od Jana Jiřího jasně vyplývá, že vzniklý spor byl již staršího data. Kryštof Vilém měl se svým protivníkem, „*Vlachem Sumedou*“, ³⁹¹ zřejmě nevyřízené účty z minulosti, a tak byl rozhodnut využít opětovného setkání k definitivnímu vyřešení celého sporu. „*Davše ho pobízeti na pár pistol*“ ³⁹² se však své satisfakce opět nedočkal. Protivník se totiž k boji očividně neměl a snažil se pomocí nejrůznějších výmluv vlastnímu střetnutí vyhnout. To se ovšem neobešlo bez reakce protistrany. Kryštof Vilém nejprve Sumedu slovně urazil a následně poté mu dokonce plivnul mezi oči. ³⁹³ Postižený se ani v tento moment neodhodlal k činu a raději se vzdálil. Protože se to ale odehrálo před očima jeho krajanů, kteří takovou potupu odmítali připustit, byl jejich krajan donucen pokusit se zjednat si nápravu. Bohužel ani ta se nezdařila a zamýšlený úder byl včas zastaven. Důsledkem celého incidentu bylo uvržení obou protagonistů do vězení. I když to nemusí být na první pohled patrné, ocitáme se zde opět v rovině úvah ohledně významu cti v raném novověku tak, jak byla nastíněna v podkapitole první kapitoly.

Poslední příklad týkající se konfrontace domácího prostředí se zahraničním je opět založen na vnímavém pozorování Fynese Morysona během jeho návštěvy Prahy. „*V Praze jsem viděl, jak se patnácte služebníků polského vyslance (z nichž mnozí byli urození páni) a třináct Čechů a Němců na smrt pobilo při pitce, a to vše v průběhu tří týdnů, přičemž všichni ti provinilci utekli, s výjimkou toliko ubohého kmána, jenž byl popraven*“ ³⁹⁴ O roli alkoholu při podobných násilných střetnutích bude teprve řeč, ale i tak se zdá být očitě svědectví anglického cestovatele dostatečnou zárukou pro výše uvedené tvrzení ohledně svárливosti Poláků.

Ještě než přistoupíme k samotnému rozboru průběhu duelů v domácím prostředí, nelze se nezmínit alespoň o některých vybraných aspektech, které se výraznou měrou podílely na vytvoření předpokladů pro duel samotný. Konkrétně se zde bude jednat o reflexi významu a roli alkoholu při podobných násilných střetnutích, ale také o další významný doprovodný prvek, jímž bylo hraní hazardních her.

³⁹¹ F. MENČÍK (ed.), *Paměti*, s. 190.

³⁹² Tamtéž, s. 190.

³⁹³ Svým způsobem analogický případ útoku do oblasti obličeje zmiňuje ve svých pamětech i Mikuláš Dačický z Heslova: „*P. Burian Trčka z Lippy, podkomoří, svadil se s Horníky, nadal im unflotů (sic), ševcův, lhářů, a potřhal se na rychtáře císařského Samuele z Vodolína s ručnicí, a potom jemu vliv sklenci vína mezi oči, protože ho vedle přípovědi nevedli v statek Václava Hruzy, poddaného jeho.*“ Srov. Antonín REZEK (ed.), *Paměti Mikuláše Dačického z Heslova II*, Praha 1880, s. 347.

³⁹⁴ A. BEJBLÍK (ed.), *Fynes*, s. 93.

III.1. Alkohol

Na téma alkoholu byla již sepsána četná populární, ale též odborná pojednání, která se mnohdy dotýkala i období raného novověku. O tom, že si závažnost této problematiky uvědomovali již v dřívějších dobách, nemůže být sporu. Naše pozornost se však opět zaměří na období raného novověku v domácím prostředí. I zde vznikala různorodá pojednání, která odsuzovala nadměrnou konzumaci alkoholu a snažila se poukázat na jeho úzké sepětí s následným nárůstem počtu konfliktních situací: „*Neb zlost, pýcha i nejvyšší zoufalství nejraději přichází skrze užralství a skrze své chťiče mnohý v tu dobu velmi brzo pomuož sobě do hrobu.*“³⁹⁵ Samotné nadměrné konzumace alkoholu si nebyli vědomi pouze domácí, ale také mnozí vnímaví cizinci, kteří do Českého království přicházeli. Jedním z nich byl i Pierre Bergeron, který náklonnost Čechů k alkoholu charakterizoval následovně: „*Pokud jde o společnost shromážděnou v sále, jedinou jejich péčí bylo jako o závod se oddávat nesmírnému jídlu a pití, takže jsem nemálo pánů viděli v té pūtce klesnout*“.³⁹⁶ K podobnému závěru však dospěli i mnozí jiní zahraniční pozorovatelé. Rovněž domácí prostředí bylo schopno pozoruhodné sebereflexe, pakliže bylo s čím srovnávat. Tuto šanci měl například Václav Vratislav z Mitrovic během své cesty k tureckému sultánovi jakožto člen diplomatického poselstva. Svě zkušenosti zhodnotil následovně: „*To jest jinačejší kratochvil rytířská nežli u nás; nebo když my se dobří přátelé shledáme, jiného nic před sebe nebereme, nežli že jeden druhého nesmírně pitím a žraním nutíme a uzereme, a spadne-li jsa ožralý s schodů, nad tím, že jsme ho tak spravili, obzvláštní potěšení máme a tomu se smějeme. Nechce-li jeden druhému splniti, hned vády, hned pobízení, rvačky a jiné neřády proti pánu Bohu, z čehož potom soudy a zaneprázdnění pocházejí.*“³⁹⁷ Nebyl to však jen zcestovalý Václav Vratislav z Mitrovic, kdo si uvědomoval tento svůj mravnostní prohřešek.³⁹⁸ I z různých pramenů osobní povahy je možné vyčíst odpovídající sebereflexi týkající se přílišného pití. Důkazem může být například záznam z deníku Adama mladšího z Valdštejna pocházející ze dne 29. května 1612 následujícího znění: „*Dnes sem jedl u kurfiršta trirskýho, byl sem trunkem hrubě*

³⁹⁵ Zdeňka TICHÁ (ed.), *Spisování slavného frejře*, Praha 1978, s. 125.

³⁹⁶ E. FUČÍKOVÁ – J. JANÁČEK (edd.), *Tři*, s. 57-58.

³⁹⁷ M. NEDVĚDOVÁ (ed.), *Václav*, s. 80-81.

³⁹⁸ „...že sem zhovadilý vožralý toho času byl tomu s dobrým svědomím odpírám...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, sign. P 64/5; „...byvší pak p. Jindřich Šlechtín podroušen nad jeho obyčej...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, sign. S 676/3; „...sehr lustig gewesen und starkh getrunken...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, sign. P 39/63; „...ich hette wie es auch wahr ist meinen herrn in viel jahren nicht trukhner gesehen...“ Srov. tamtéž, sign. P 39/63; „...teprva po jídle když téměř všickni podroušení zvláště pan Příchovský dokonce opilej byl...“ Srov. tamtéž, sign. P 39/63.

obtěžen, přijal mne za syna.“³⁹⁹ Vlastního provinění si byl vědom i Jakub Krčín z Jelčan a Sedlčan, jehož vyznání se z nadměrného pití rožmberskému vladaři dokonce vzbuzuje jistou míru soucitu: „*Nebo v tom se Vaší Milosti musím poznati, že jsem tak velmi opilý byl, že jsem nic nevěděl, když mi ten tulich dobyl, ani také jsem cítil, když mne bodl. I to slyším, že ani na nohách státi, ani tuším slova promluvíti jsem nemohl. A hned se Vaší Milosti tímto psaním zavazuji, že žádnýmu kvůli pití ani víceji někomu k takovému zhovadilému opilství se namluviti nedopustím.*“⁴⁰⁰ Tento případ byl ostatně, jak je z výše uvedené citace jasně patrné, zajímavý i po jiných stránkách, jimž bude později také věnována pozornost. Jedno je ale zřejmé již nyní; zbraně a alkohol k sobě měly v takovýchto situacích o poznání blíž, než tomu bylo normálně. Potvrzuje to i další záznam z deníku Adama mladšího z Valdštejna datovaný ke dni 29. srpna 1604: „*...tu jest pan Ladislav Cetlic, souce místodržícím hejtmanem nad drabanty, podlí povinnosti svý s kvardií nahoru na zámek jel a souce opilej (z)braň svou v ritřštuben dobyl, na pokoj Jeho Milosti Císařské tloukl a divně sobě počínal a potom na hejtmana Hradu pražského, pana Feliciána Moše, v zámku s dobytou (z)brání běžel až potomně i skrze to od týhož pana hejtmana raněn byl.*“⁴⁰¹

Alkohol však mohl zapříčinit i mnohem závažnější důsledky. Mikuláš Dačický z Heslova zaznamenal ve svých pamětech k roku 1625 příhodu následujícího znění: „*V neděli křížovau, Rogationum, před domem pana Jindřicha Rozenhagena, naproti kostelu sv. Bartoloměje na H. K., zabit jest Karel Ferdinand Lukavecký od Bohuslava Mírka, jsa také od něho v té bitvě zraněn, k bitvě se v opilství a v svádě pobíďše, oba mladí lidé, zuostaviv po sobě tejš Karel Lukavecký v vdovství paní Alžběty, manželky své, roz. Šatné z Olivetu, nedávno se sobě k manželství dostavše. Tak ožralství vrch všeho zlého, nepůsobí nic dobrého.*“⁴⁰² Oprávněně zde vyvstává otázka, zda skutečně šlo o duel, nebo spíše o tzv. „výzvu před dům“. Na každý pád si i zde autor povšimnul nízkého věku obou protivníků a dále pak nezbytné součásti každého duelu – výzvy. Nemuselo se ale vždy jednat pouze o ozbrojené střetnutí. Na to, aby vypitý alkohol vykonal své, stačily mnohdy například obyčejné schody.⁴⁰³

³⁹⁹ M. KOLDINSKÁ – P. MAŤA (edd.), *Deník*, s. 196.

⁴⁰⁰ Jaroslav PÁNEK (ed.), *Václav Březan, Životy posledních Rožmberků II*, Praha 1985, s. 438.

⁴⁰¹ M. KOLDINSKÁ – P. MAŤA (edd.), *Deník*, s. 89.

⁴⁰² A. REZEK (ed.), *Paměti II*, s. 255.

⁴⁰³ „*Tějš v Praze p. N. Kostka jsa opilý, upadl v domě svém ze schodův a zabil se.*“ Srov. A. REZEK (ed.), *Paměti I*, s. 114; „*...jedl sem u pana Třebickýho a jeden lansknecht upadl ze schodů, hned hlavu srazil, byl užralej.*“ Srov. M. KOLDINSKÁ – P. MAŤA (edd.), *Deník*, s. 83.

III.2. Hazardní hry

Dalším závažným problémem doby byly hazardní hry. Přestože se zmínka o nebezpečí hazardu dostala i do mnohých výchovných naučení, nijak výrazně se tento fakt nepromítnul do samotného každodenního života. Ať už měl hazard a s ním spojená marnotratnost jakoukoliv podobu,⁴⁰⁴ neunikla ani tehdejšími mravokárcům jeho úzká vazba na mladé lidi.⁴⁰⁵ Od případné prohry ve hře doprovázené zlobou a hněvem pak už byl jen krůček k propuknutí různých násilností: „*Ktož prohraje, tiť se hněvají, a proto na sobě toho znáti nedají. Tu již ďablové radostí pleší, že takový proti pánu Bohu dvakrát hřeší.*“⁴⁰⁶ Důkazem těchto poučných slov může být příhoda popsána Françoisem de Bassompierrem v roce 1604 během jeho návštěvy Českého království: „*V té době, když jsme jednoho večera hráli quinolu, strhla se mezi Adamem Gallem Popelem a Kinským váda; následujícího dne se bili...*“⁴⁰⁷ I z tohoto záznamu je patrné, že mezi konfliktní situací a bojem samotným byla jistá časová prodleva potřebná kupříkladu k vyjednání alespoň provizorních pravidel boje. Utržené zranění pak už bylo rizikem, s nímž musel každý duelant předem počítat.

III.3. Emocionalita

To, co oba výše uvedené negativní jevy – tedy alkohol a hazard – spojovalo, byla s nimi spojená emotivnost projevů. Jednání v afektu mohlo mít celou řadu podob. V těch méně nebezpečných případech se zpravidla jednalo o různé taškařice,⁴⁰⁸ házení sklenic a talířů⁴⁰⁹ nebo o hádku.⁴¹⁰ Horší situace nastávala tehdy, jestliže došlo na

⁴⁰⁴ „...nezacházeje se mnú v chrty ani v jestřáby, též v karty, flusa ani v vrhcáby,...“ Srov. Z. TICHÁ (ed.), *Spisování*, s. 127.

⁴⁰⁵ „Hry a utrácení marného odved' mne, prosím, dokudž mne znáš mladého, a na to se ptaj po mně zjevně i kradí, nebť se v to dávají velmi lidé mladí.“ Srov. tamtéž, s. 124.

⁴⁰⁶ Tamtéž, s. 126; „...po odchodu jeho Karel Adam z Řičan nejvíce nevoli začínal a že prohrával na mně sehrával od hněvu od hry vyvstával a hráti přestal a po světlici se procházel...“ Srov. NA Praha, *Stará manipulace*, kart. 2194, sign. S 77/14.

⁴⁰⁷ E. FUČÍKOVÁ – J. JANÁČEK (edd.), *Tři*, s. 103.

⁴⁰⁸ „...pak kníže z Pomr neb pruské a kníže z Onšpachu vskákali do kaštny před císařem, i někteří jiní dvořané více.“ Srov. J. PÁNEK (ed.), *Václav II*, s. 386; „Zdrželi jsme se dlouho u paní z Pernštejna, kde jsem provedli množství ztřeštěných kousků pro francouzském způsobu...“ Srov. E. FUČÍKOVÁ – J. JANÁČEK (edd.), *Tři*, s. 71.

⁴⁰⁹ „Jedl sem u pana Vintíře a pan Muš hodil sklenicí s vínem na pana místokanclíře a on na něho zase talířem.“ Srov. M. KOLDINSKÁ – P. MAŤA (edd.), *Deník*, s. 60; „P. Vilém z Vřesovic, mincmeistr, a děkan Horský Matauš Apianus, pohodli se a svadili spolu se na Vlaském dvoře při stole a talěři po sobě házeli,...“ Srov. A. REZEK (ed.), *Paměti II*, s. 230.

⁴¹⁰ „Pohád(a)l sem se s arciknížetem Leopoldem o Hubecko, jeho služebnika.“ Srov. M. KOLDINSKÁ – P. MAŤA (edd.), *Deník*, s. 173.

políček,⁴¹¹ rvačku⁴¹² nebo dokonce přímé napadení druhé osoby.⁴¹³ Vysoké míry nebezpečnosti nabývaly tyto momenty zejména tehdy, jestliže se poblíž nacházela zbraň.⁴¹⁴ Stejně tak dobře mohla ale zbraň posloužit k zahnání obav a strachu.⁴¹⁵ V neposlední řadě bylo v zájmu mnohých významných osobností té doby – a zvláště pak osob urozených – prezentovat se navenek jako osoby poklidné a prosté jakýchkoliv emotivních výbuchů.⁴¹⁶

III.4. Důvody

Nyní se však zaměříme na konkrétní případy duelů v té podobě, v jaké nám je předkládají vybrané archivní prameny a vydané prameny osobní povahy. Při analýze duelových pravidel devatenáctého století byla věnována pozornost rozboru jednotlivých stupňů urážek. Je nutné si však uvědomit, že podobná stratifikace důvodů vedoucích

⁴¹¹ „Dnes pan markrabě z Kastilionu šel do domu pana Zikmunda Měsíčka a dal mu v domě jeho baňku.“ Srov. tamtéž, s. 153; „...jest mně od děkana krumlovského, pana Jana z Vinoře, veliká křivda a lehkost před přítomností množství lidu v bráně zámku krumlovského, kudyž se do Latránu chodí, stala. A to tím a v tom, že jest mi řečený děkan, spolu s ním té hodiny dnešního dne po odjezdu Vaší Milosti z zámku jdoucím, fliňk aneb políček zavřenou pěstí dal, až se mi v očích zasvítilo, znenadále, beze všech a všelijakých příčin ode mne jemu čímkoli k tomu daných, ...“ Srov. J. PÁNEK (ed.), *Václav II*, s. 557; „O tom políčku, co uštědřili donu Rodolfovi, jsem Vám chtěl napsat. Zapomněl jsem však na to. Řekl o nějakém italském kapitánovi Hanibalovi, že je velký zloděj. Pochopil jsem však, že dříve byli přáteli. Vrazil do něj a dal mu prý pěknou ránu.“ Srov. Pavel MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa. Manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovicové z Pernštejna*, České Budějovice 2005, s. 333.

⁴¹² „Dal sem v domě arestýrovati pana (z) Šenkirchu, vachtmistra, a Štoše pro rvačku.“ Srov. M. KOLDINSKÁ – P. MAŤA (edd.), *Deník*, s. 283; „V těchto dnech se pěťmi poprali Heralť a Váš synovec Ladislav. Heralť měl z toho obličej plný modřin. Hlavní příčinou té rvačky jsem byla já. Heralť prohlásil, že tvrdím, že Vy a já pomůžeme mnohým. Prý jsem se zastala Ladislava a jeho statku, ale jemu jsme nepomohli.“ Srov. P. MAREK (ed.), *Svědectví*, s. 247.

⁴¹³ „Jedl sem u pana kanclíře, držel pankyt, večerel sem doma a uhodil sem nožem Janka přes nos.“ Srov. M. KOLDINSKÁ – P. MAŤA (edd.), *Deník*, s. 74.

⁴¹⁴ „I žádal pan primas jich s panem purgmistrem pánuv komisařův, aby jim poručení J. M. C. ukázáno bylo, neb že oni pro obec toho učiniti nesmějí. A tak nemajíc jim co ukázati, pan komisař rozhněval se, a vytrhši tulich probodl primasa i purgmistra.“ Srov. F. MENČÍK (ed.), *Paměti*, s. 15; důkazem toho, že četné emoce doprovázely i dobové cestovatele, může být často citovaný Fynes Moryson a jeho nepříjemný zážitek při odjezdu z Drážďan: „Tam jsem pak spatřil toho hnojníka a lumpa kočího, jak má přes záda přehozený můj kabátec. Chopil jsem ho za límec, jakože ten kabát dobře znám, a on ho ne a ne pustit, jako že je to zástava za jeho peníze. Velice mne rozhořčilo, že se mnou takhle zachází, když já s ním jednal poctivě, tasil jsem kord a oznámiv, že jsem peněz za cestu již zaplatil, kázal jsem, aby hned je-li mu život milý, kabátec odložil.“ Srov. A. BEJBLÍK (ed.), *Fynes*, s. 28.

⁴¹⁵ „...když sme my s tím uherskejm pánem mluvili, Aslborn nevěda, co by se to dělalo, vyběhl až dolů před dům bez pláště, bez kordu i bez klobouku. A jakž pana z Trautmansdorfu a mě zahlíd, hned se lekl a té vyrozuměl. Pročež zhůru, kde jeho zbran byla, běžel a kordu, chtěce se brániti, přišel.“ Srov. L. PETRÁŇOVÁ a kol (edd.), *Příběhy*, s. 79.

⁴¹⁶ „Byl pán (= Petr Vok z Rožmberka) postavy spanilé, vyšší nežli pan Vilém, bratr jeho, vzezření libého, způsobů vážných, právě knížecích, promlouvání rozumného, milosrdný, přívětivý. A ač se hněval, však žádnému nelál a nezlořečil, než mírnými slovy domlouval.“ Srov. J. PÁNEK (ed.), *Václav II*, s. 640-641; také v konkrétních případech je těmto momentům věnována pozornost: „...kderýž jest manžel můj v svém slušném k hněvu popuzení zbraně své od sebe daným k týmž patentům poslušně nesl a proto samé tak indefensus o život svůj přijíti musil...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, kart. 2194, sign. S 77/14.

k duelu v raném novověku neexistovala. Následující výčet možných příčin má v první řadě poukázat na pestrost situací, které mohly vést k duelu. O tom, že podobných kritických momentů se dala najít celá řada, svědčí i pasáž obsažená ve známém díle Dvořan z pera Baldassara Castiglioneho. Mezi jeho rady pro dokonalého dvořana pronikla i pasáž následujícího znění: „*Kromě toho je třeba, aby věděl, z čeho vznikají rozepře a šarvátky, do nichž by mohl být zapleten on a jeho přátelé, a čerpal z toho ponaučení; aby se vždy choval prozíravě a moudře a nepouštěl se do soubojů lehkovážně, nýbrž jen je-li v sázce jeho čest; vrtkavost Štěstěny s sebou přináší vážné nebezpečí, a mimoto kdo se pouští do souboje bezhlavě a bez naléhavého důvodu, sklídí hanbu, i když v něm zvítězí.*“⁴¹⁷ Reflexi tohoto, případně i jiných ponaučení v domácím prostředí dokládají samotné prameny osobní povahy: „*A když toho čas přicházel, bylo mi mnohé artikule od hofmistra našeho edlknobského přečtené, proč kord nositi, kdy a v jakých příčinách jej užívatí mám.*“⁴¹⁸ Mikuláš Dačický z Heslova si byl podobných ponaučení asi sám moc dobře vědom, když je neopomenul ve veršované podobě zařadit do svých pamětí: „*Kdo řečníka chce ujíti, hled' na sebe pozor jmíti, aby se pokojně choval, lidem příčiny nedával, různic, šarvátek nedělal, cizího neosoboval; a tak můžeš pokoj jmíti, řečníka škod prázen býti, zůstávati s celau hlavau, když se spraviš radau zdravau.*“⁴¹⁹

Důvodem k duelu mohla být například přátelská rozmluva, během níž došlo k vyslovení nevhodně zvolených slov,⁴²⁰ respektive k neshodě v názorech.⁴²¹ Jeden z takových případů byl kromě výše uvedeného střetnutí husara s Turkem v cestopisu Václava Vratislava z Mitrovic⁴²² také duel popsany Mikulášem Dačickým z Heslova. Mělo k němu dojít roku 1584 a Dačický jej popsal následovně: „*V pátek po pam. Vzkř. Kr. P. Václav Hrabaně z Přerubenic a Jan Jiří Háša z Aujezda, mladý člověk, učinili mezi sebou vadu a šarvátku u Bakalářů, domu tak řečeném na Hor. Kut., v kteréžto šarvátkce jest tejš Václav Hrabaně v ruku zraněn, od toho zranění po dvau téhodních,*

⁴¹⁷ Adolf FELIX (ed.), *Baldassare Castiglione, Dvořan*, Praha 1978, s. 54-55.

⁴¹⁸ L. PETRÁŇOVÁ a kol. (edd.), *Příběhy*, s. 50.

⁴¹⁹ A. REZEK (ed.), *Paměti I*, s. 311-312.

⁴²⁰ „...toliko jen slova semotaj mezi nimi byli...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, kart. 888, sign. H 52/4; „...z těch nesnázi (= na cestách) vykřešou se možná trpká slova, nastane neslavný konec starého přátelství a dojde k novým rozporům, ne-li dokonce k bitvám a soubojům.“ Srov. A. BEJBLÍK (ed.), *Fynes*, s. 120.

⁴²¹ „...jdouce z rynku setkal a pohodl sem se v řeči s Kryštofem Kryšpínem...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, sign. P 64/5; „A tu v radě pan Mikuláš hrabě z Salmu s panem Ottenrichem Pochomířem se v některé věci pohodli a svadili.“ Srov. J. PÁNEK (ed.), *Václav II*, Praha 1985, s. 438-439.

⁴²² „...tu se naši husaři i Turci po těch rovinách procházeli a spolu přátelsky rozmlouvali a germekové nebo pacholata jim koně a kopí drželi. Tu vznikla nevole mezi našim jedním husařem a jedním Turkem, ...“ Srov. M. NEDVĚDOVÁ (ed.), *Václav*, s. 19.

totiž v neděli Jubilate, umřel...O čež potom saudy vznikly, a obvinění jsau z toho společně při saudu zemském, totiž on Jan Jiří Háša, Matěj Salava z Lípy, Jan starší Šatný z Olivetu, Simeon Těmín, N. Odkolek, jenž šarvátky té přítomni byli a témuž Hášovi dvořili; Háša pak...učinil o to smlauvu s Hrdiborem Hrabaním, bratrem zabitého, jenž na to nastupoval, svoliv se tau smlauvau dáti na termíny summy peněžité půl třetího tisíce kop míš... Václav Hrabaně řečí i skutkem k té šarvátce a bití příčinu dal...“ Jak je z citované pasáže patrné, autor se opět neopomněl dotknout nízkého věku jednoho ze soupeřů, jakož i utrženého zranění, které bylo příčinou pozdějšího úmrtí a následné soudní pře. Zarážející je však výčet všech osob, které boji přihlížely. Stejně tak autor nepokrytě zmiňuje tradiční místo ozbrojených střetnutí – hospodu. Nejdůležitější z celého úryvku je však poslední věta, která otevřeně dosvědčuje, že příčinou celého sporu byla nevhodně volená, respektive urážlivá slova podpořená navíc nějakým skutkem. Urážka se však nemusela nutně týkat hovořících osob. Příčinnou reakci vyžadovala i urážka týkající se blízkého přítele,⁴²³ respektive celé profesní skupiny, jako byli například vojáci.⁴²⁴ Hned vedle samotných urážek by se k pádným důvodům pro vznik duelu daly zařadit také pomluvy na veřejnosti,⁴²⁵ případně obvinění ze lži.⁴²⁶

Důvod k duelu mohl být ale i mnohem prozaičtější. Již výše bylo naznačeno, kolik emocí dokázala vzbudit hazardní hra. Došlo-li navíc k obvinění z podvádění, mohl být oheň na střeše velice rychle.⁴²⁷ Stejně tomu bylo ale i v případě políčku.⁴²⁸ Podnětů se

⁴²³ Zde se opět odkazují na výše popsany duel Jindřicha Michala Hýzrleho z Chodů s francouzským kavalírem La Granye, který v jeho přítomnosti „špatně mluvil“ o jednom jeho dobrém příteli. Srov. L. PETRÁŇOVÁ a kol (edd.), *Příběhy*, s. 254.

⁴²⁴ „Tam v Benfeldu jsem se dostal do sporu s jedním kavalírem jménem monsieur Rainach. Bylo to kvůli urážce německých soldátů, jejichž čest jsem hájil...“ Srov. tamtéž, s. 288.

⁴²⁵ „...wie das verscheidene ehrenrichrische auch ein adelichen gebluth emfolglich unserer familie nachtheilige reden...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, sign. S 25/7; „Nevím, kdo panovníkovi řekl, že tak dlouho tancovali a tolik proháněli dámy, že sotva funěly. Panovník nařídil nejvyššímu komorníkovi, aby Pernštejnovi vynadal...Když pak následujícího dne seděl panovník u stolu, řekl mu synovec před několika kavalíry, že neví, kdo mu takové věci prozradil, ale že mu tím učinil příkoří.“ Srov. P. MAREK (ed.), *Svědectví*, s. 251-252; „Doneslo se mi k sluchu, že se o mně lehkovážně a darebně hovořilo, tedy že prý se svými kusy čestně za svou vlast nebojuji a že jsem ve spojení s Pasovskými, což je všechno pustá lež, a já to chci dokázat.“ Srov. L. PETRÁŇOVÁ a kol (edd.), *Příběhy*, s. 269.

⁴²⁶ „Monsur Lichaur, já s váma spokojen nejsem pro řeči tyto a tyto; já pravím, kdo to koli praví, že v hrdlo klame jako lehkomyšlná šelma... Na to opět řekl: že kdokoli to podával, že nepravdu podával.“ Srov. F. MENČÍK (ed.), *Paměti*, s. 124.

⁴²⁷ „...nebo když manžel můj to spatřil že z Řičan pánovi Millerovi hru oka mrknutím aneb (jakž on se sam přiznal) ramen potahováním prozrazuje o to se ozval...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, kart. 2194, sign. S 77/14; „V Starém městě praž v domě řeč. U Císařů, Voldřich Vostrovce zabil v svadě o hru Racka Lažanského.“ Srov. A. REZEK (ed.), *Paměti I*, s. 222; „N. Suchomaský z Svárova zabit z pistoly, ručnice tak řeč., od Belvice Kašparova, svadivše se ve hře, se pobídl...“ Srov. tamtéž, s. 318.

⁴²⁸ „Pan Octavián Chynský a pan Vilím Trčka se povadili a po baňce sobě dali a ven z města odjeli.“ Srov. M. KOLDINSKÁ – P. MAŤA (edd.), *Deník*, s. 308.

zkrátka dala najít celá řada – ať již to byl kůň,⁴²⁹ pozemek⁴³⁰ nebo například clo.⁴³¹ Pro raný novověk byla navíc příznačná patřičná míra důrazu na symbolickou komunikaci. Stačilo obyčejné nesejmutí klobouku a důvod ke střetu byl na světě.⁴³² Všechny tyto důvody byly většinou dříve nebo později jasně deklarovány. Otázkou ale zůstává, jak je možné hodnotit ty spory, během nichž nebyl důvod zřejmý.⁴³³ Jednalo se o pouhé emocionální výbuchy, jejichž možných důsledků si sami aktéři nebyli předem vědomi, nebo šlo o záměrné maskování skutečných důvodů?

III.5. Průběh

Samotný průběh duelu mohl mít celou řadu podob a existovalo široké spektrum faktorů, které jej mohly ovlivnit. Raný novověk ještě nebyl poznamenán přísnými pravidly a ritualizací.⁴³⁴ Ochoty tasit zbraň hned a bez zbytečného prodlení si byla dobře vědoma většina tehdejší společnosti – šlechtu samozřejmě nevyjímaje. Snahu zabránit těmto situacím ostatně nalezneme i ve výchovných spisech a dobových ponaučeních: „*Byl-li bych proti komu hněvem trápen, ať počítí svády nebývám kvapen, bych pak dva i tři štusy vytrpěl...*“⁴³⁵ Důkazem toho, že se najednalo o problém ryze domácí povahy, je i konstatování Fynese Morysona ohledně prospěšnosti cestování:

⁴²⁹ „*A dnes sou se pro nákej kůň svadili mladej pan Basta s panem hrabětem Belziozou, jsou oba na závazek.*“ Srov. tamtéž, s. 136; „*P. Petr z Libenthalu, Germanus přespolní, jenž se byl v Čechách osadil, oženil a po ženách nabyt, dostav se příjezdem do Lužic a chtěje, aby jemu k další cestě jeho koní půjčováno bylo, a o to se nesnadíce, jest tam od proti němu v tom zbaurených lidí zabit a při něm někteří z čeládky jeho...*“ Srov. A. REZEK (ed.), *Paměti I*, s. 317.

⁴³⁰ „*U města Čáslavě blízko dvoru Řečice Martin Měnický zabil N. Pátka, švagra svého, svadivše se o pastvy; o čež tejš Měnický těžkost jměl a jest naň saudem nastupováno, avšak toho očišťen jest, ukázav to, že on Pátek jemu pohružku učinivše, příčinu k svadě a bitvě dal.*“ Srov. tamtéž, s. 311.

⁴³¹ „*Svadili se o cla p. Mikláš z Práchnan s p. Čeňkem Střelau až skoro k bitvě přišlo.*“ Srov. tamtéž, s. 339.

⁴³² „*...p. Šťastný Novohradský z Kolovrat, jevše skrze H. K. nestřízlivý, zastavil se v domě, jenž slove u Svobodů, u samé Kauřimské brány, kdež jsem já s p. Vácslavem Hrabani a Matějem Salavou byl. A jsauce spolu as do čtyř hodin na noc, tu tejš p. Šťastný, vzavše sobě za příčinu, že jsem před ním klobauku nesňal, na mne zbraně své dobyl a sekal a i zranil, tak že jsem se jemu dále brániti musil...*“ Srov. A. REZEK (ed.), *Paměti II*, s. 8.

⁴³³ „*...die mindeste ursach gegeben hatte...*“ Srov. NA Praha, *Stará manipulace*, sign. S 25/7; „*...jeden voják fendrich Slezák Preyner, v rukou pana Adama Dlouhoveského probodl Jakuba Juriče, z Vídně rodilého, však tu osedlého, skrze ruku bez příčiny, kterýž od té rány umřel.*“ Srov. F. MENČÍK (ed.), *Paměti*, s. 16-17; „*A při tom veselí byvši též pan Příbik z Klenového a z Janovic, též paní Mandeleny syn, jsouc opilý, pobízeli beze vší příčiny p. Jiřího Frydricha Haranta, aby se s ním v kordy tloukl.*“ Srov. tamtéž, s. 18; „*...nedav mu žádné nejmenší příčiny, třikrát proboden...*“ Srov. J. PÁNEK (ed.), *Václav II*, s. 438; „*...nebo to ukázáno, že týž p. Myška jeho Němečka bítí začal bez hodné příčiny.*“ Srov. A. REZEK (ed.), *Paměti II*, s. 33.

⁴³⁴ „*...nebo na ty slova k zbrani své sice šáhl ji také obnažil...*“ Srov. NA Praha, *Stará manipulace*, kart. 2194, sign. S 77/14; „*...tak že oba dva neohledavše se na to, že by z toho v takovém hluchu lidí zvláště kdyby se ten lid vojenský k tomu byl při trefil něco horšího se zběhnouti bylo mohlo...*“ Srov. NA Praha, *Stará manipulace*, sign. P 64/5.

⁴³⁵ Z. TICHÁ (ed.), *Spisování*, s. 127.

„Mimo jiné se rovněž naučíme mírnit svou hotovost k bitvám...“⁴³⁶ Ve vyhrocených momentech skutečně nebyli někteří jedinci schopni potlačit své odhodlání k boji a bylo zapotřebí třetí osoby, respektive zásahu zvnějšku, aby nedošlo k nejhoršímu.⁴³⁷ Někteří jedinci to dokonce sami ve svých pamětech zcela otevřeně vyjádřili a poskytli nám tak alespoň malou možnost k nahlédnutí do svého myšlenkového světa.⁴³⁸ Pokud k samotnému boji přece jen došlo, nebyl ani on prost silných emocí.⁴³⁹

Po formální stránce měly raně novověké duely dvě možné podoby. Buďto se bojovalo pěšmo nebo na koni.⁴⁴⁰ Obě varianty v sobě dále zahrnovaly možnost boje s chladnými nebo palnými zbraněmi. V souvislosti s duely pěšmo bychom dále mohli poukázat na případný pohyb v rámci daného prostoru. Pokud se totiž počáteční vyrovnané podmínky duelu v jeho průběhu proměnily v neprospěch jedné ze znesvářených stran, byla tato strana nucena nadále nerespektovat vyhraněný prostor a z důvodu záchrany vlastního života ustoupit svému protivníkovi.⁴⁴¹

Jedním ze signifikantních znaků duelů byla samozřejmě výzva.⁴⁴² Tu bylo možné chápat jako přiměřenou reakci na nějaký čin, gesto nebo slovo, jehož se protistrana dopustila a které se nějakým způsobem druhé osoby dotklo. Vyřčení výzvy můžeme tedy označit za jednu ze základních podmínek toho, aby bylo možno alespoň v určité míře hovořit o duelu.

Pokud výzva k duelu skutečně padla, záleželo už jen na protistraně, jak na ni bude reagovat. Výjimkou nebyly bleskurychlé reakce, jejichž jediným cílem bylo ztrestat protivníka hned na místě, aniž by si jedinec plně uvědomoval možné důsledky svého

⁴³⁶ A. BEJBLÍK (ed.), *Fynes*, s. 118.

⁴³⁷ „...tak že jsou se i tu hned potkati a kopí lámati chtěli, ale od jejich nejvyšších to přísně zapověděno bylo...“ Srov. M. NEDVĚDOVÁ (ed.), *Václav*, s. 19.

⁴³⁸ „Byl jsem odhodlán si tu věc s ním i jinak vyřídit...“ Srov. L. PETRÁŇOVÁ a kol (edd.), *Příběhy*, s. 269; „Pomyslí jsem si však, že to už by bylo lepší si s ním rovnou do vlasů vjet.“ Srov. tamtéž, s. 276.

⁴³⁹ „...prudce na sebe narazili...“ Srov. tamtéž, s. 293; „A jakž jmám zprávu... od těch, kteří jsou při tom byli, ...že by mne byl usmrtil tu na tom místě.“ Srov. J. PÁNEK (ed.), *Václav II*, s. 438.

⁴⁴⁰ „...chtěl se se mnou zas na oplátku utkat na koni...“ Srov. L. PETRÁŇOVÁ a kol (edd.), *Příběhy*, s. 257.

⁴⁴¹ „Ustupoval jsem tedy pomalu k bráně gardy a očekával je tam ve větším bezpečí.“ Srov. tamtéž, s. 289.

⁴⁴² „...durch die von ihme beschehene mit zeugen genuesamb erweisliche provocation zum duell...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, kart. 888, sign. H 52/4; „...ausforderung halber...“ Srov. tamtéž, sign. H52/4; „...sme se pobídli...“ NA Praha, Stará manipulace, sign. P 64/5; „...souce od odporníka svého pobídnut...“ Srov. tamtéž, sign. P 64/5; „...an se toho zadosti prve podobného stalo a stává mezi stavby zblíhá a obzvláště rytíři vedle udatnosti když se pobídnou jeden druhého ač milujeli poctivost má a povinen státi a brániti se časem jedni na place zůstávali druhý posekáni bývaly...“ Srov. tamtéž, sign. P 64/5; „Pane rytmistře, máte koně a pistoli, já též. Budeme spolu kulky vexlovat!“ Srov. F. MENČÍK (ed.), *Paměti*, s. 124; „A tehďáž zabit jest v Praze Adolf mladý Vchynský od. N. Sekerky, svadivše a pobídše se k bitvě, na Špitalsko.“ Srov. A. REZEK (ed.), *Paměti II*, s. 236; „...k bitvě se v opilství a v svádě pobídše...“ Srov. tamtéž, s. 255; „...pobízel beze vsí příčiny p. Jiřího Frydricha Haranta, aby se s ním v kordy tloukl.“ Srov. F. MENČÍK (ed.), *Paměti*, s. 18; „Davše ho pobízeti na pár pistol...“ Srov. tamtéž, s. 190.

jednání. Svým způsobem tak ale mohl narušit formu celého střetnutí. Nebyly to však jen emoce, které nabourávaly samotnou podstatu duelu. Svou roli zde sehrávala celá řada dalších faktorů. Mohlo se tak například stát, že se oba protivníci rozhodli na poslední chvíli pro volbu jiné zbraně, než jak bylo původně dojednáno.⁴⁴³ Stejně tak ale mohl jeden ze soupeřů dostat jednoduše strach a začal hledat nejrůznější výmluvy, aby se vlastnímu boji vyhnul.⁴⁴⁴ Další variantou bylo nedostavení se ke smluvenému duelu.⁴⁴⁵ Pokud k samotnému duelu přece jen došlo a jeden z duelantů jej zaplatil životem, mohl pachatel pod tlakem vlastního svědomí dostat strach a neprodleně z místa střetnutí utekl.⁴⁴⁶

Frekventovaným jevem, který lze v pramenech - vedle útěku z místa boje – odhalit poměrně často, byl také zásah dalších přítomných osob. Možná je právě teď na místě položit si otázku, kteří jedinci se těchto střetů mohli vůbec zúčastnit. I když se duely v této době pomalu, ale jistě začaly přesouvat do prostorů privátního charakteru, stále ještě docházelo k případům, kdy boj propukl přímo na ulici nebo na jiném veřejném prostranství. Je pochopitelné, že v takovém momentě se ostatním lidem naskytla nevhodná podívaná. Záleželo ale také na tom, kdo byl oním přihlížejícím. Pokud se jednalo o skupinku přátel jednoho z duelantů, mohla nastat situace, kdy se i oni do boje aktivně zapojili, respektive se snažili probíhající duel všemožně přerušit.⁴⁴⁷ Tyto

⁴⁴³ „...pobídi se na pistoly, ač prve v kordy spolu měli činit...“ Srov. tamtéž, s. 84.

⁴⁴⁴ „...slyšíš jed' tam k panu Hartmanovi a řekni, že ho prosím, aby mě odpustil poněvadž žádného nemám kavalíra...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, kart. 888, sign. H 52/4. „...on se pak na pobízení a cardel dvoje nepostavil, divný výmluvy brał.“ Srov. F. MENČÍK (ed.), *Paměti*, s. 190.

⁴⁴⁵ „Komisař pak přece tu u branky stál, ani pro kůň nešel; za Vilémem synem mým jednoho měšťana poslali, aby zůstal u snídání aneb na trunk aqua vita. Poděkoval se jim z toho a vidouc, že se k ničemuž nemá po svém pobízení...“ Srov. tamtéž, s. 124.

⁴⁴⁶ „...on pak z Řičan bez klobouku po schodech ven z domu pospíchal a původa tak těžce a smrtně zraněného v témž domě zanechal...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, kart. 2194, sign. S 77/14; „...den thatter haben beide wachten in dem conensischen quartier als auch andern neben hausern gesucht aber nicht finden konnten...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, sign. S 25/7; „...der thätter aber sich darauf als bald in die flucht begeben...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, sign. S 239/3; „...zabit jest od téhož Myslivečka, kterýž hned po témž skutku přeč z H. K. utekl.“ Srov. A. REZEK (ed.), *Paměti II*, s. 235; „tři zemané přijevše do Hor. Kut. do domu hostinského, řeč. u Pýšů, a nechavše tu koní a jiných potřeb svých i šli do domu, jenž sluje na Bělehradě, a učinivše svadu, zabili dva mládence, utekli...“ Srov. A. REZEK (ed.), *Paměti I*, s. 138-139.

⁴⁴⁷ „...ale pak se do toho vložil hrabě z Lichtenštejna a od sebe nás odtrhl, při čemž mu i ostatní páni pomáhali.“ Srov. L. PETRÁŇOVÁ a kol. (edd.), *Příběhy*, s. 289; „...jen kapitán Hasart, Lotrinčan, a signore Pietro Pirago, Ital, se do souboje vmísili, všechny naše rány zachycovali a odráželi (což drahnou chvíli trvalo) a nakonec nás od sebe nezraněné odtrhli.“ Srov. tamtéž, s. 293-294; „...ale od pana Racka z Kádova a jiných rozvedeni.“ Srov. F. MENČÍK (ed.), *Paměti*, s. 18; případně se mohl okruh přátel snažit o usmíření protivníků ještě před duelem: „...po vykonané pak nešporní pobožnosti ke mně pan farář zlonický přišel a že by nějaké nedorozumění mezi nadjmenovanými pány býti mělo povídal načež jsem řekl že pojedu k panu Gorovi a že to prostředkovati k dobrému přátelství budu což jsem i učinil...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, kart. 888, sign. H 52/4; „Avšak pan nejvyšší sudí Koruny české, pan Adam z Valdštejna, jsa přítelem nás obou, nechtěl souboj připustit, vložil se mezi nás a ke smíru nás přiměl.“ Srov. L. PETRÁŇOVÁ a kol. (edd.), *Příběhy*, s. 257.

jedince by bylo možné označit za tzv. „aktivní publikum“. Kromě nich zde ale byli většinou přítomni i jedinci, kteří neměli zájem do probíhajícího sporu jakýmkoliv způsobem vstupovat.⁴⁴⁸ Ovšem i tuto pasivitu bylo někdy možné interpretovat jako jejich subjektivní příklon k jedné nebo druhé straně.⁴⁴⁹ Nezřídka bylo do celého střetu vtaženo také služebnictvo. I když jejich výpovědi mohou být mnohdy po právu označeny jako zkreslené, lze z nich vyčíst řadu důležitých a směřodatných informací. Jejich samotná role v těchto násilných střetech však byla většinou podružná. Pokud už se k nějaké takové události připlétli, málokdy do ní sami aktivně zasahovali. Veškerá jejich aktivita se většinou omezovala na to, že poskytli svému pánovi kord,⁴⁵⁰ případně jej doprovázeli na místo boje.⁴⁵¹ Bez ohledu na své společenské postavení však byli všichni přítomní vystaveni riziku možného ublížení na zdraví.⁴⁵² Toto nebezpečí bylo těsně spjato s výše nastíněnou mírou emocionality těchto ozbrojených střetnutí.

Jako problematická se však jeví pozice sekundantů. Zmínky v prostudovaných pramenech nasvědčují tomu, že termín sekundant tehdy již nebyl neznámým pojmem.⁴⁵³ Avšak kvůli absenci početnějších doložitelných příkladů v prostudovaných pramenech zůstává jejich role pro tuto chvíli i nadále zahalena jistou rouškou tajemství. I když sekundární literatura hovoří o tom, že pojmem sekundant se tehdy označoval každý jedinec, který se do boje prokazatelně zapojil a aktivně bojoval po boku jednoho z duellantů, nelze se s tímto tvrzením v tuto chvíli plně ztotožnit. Pokud bychom totiž na danou tezi skutečně přistoupili, znamenalo by to, že každá ozbrojená šarvátko, jíž se

⁴⁴⁸ „...in öffentlicher gesellschaft mit den jungeren Wltawsky in solchen missverstand gerathen...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, sign. S 25/7; „...že sem v tak velikém mnoho tisíce lidu obecního hluku takovou šarvátku učinil...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, sign. P 64/5; „Všichni, kteří při tom byli, když německým soldátům spílal, se zavázali, že se do toho míchat nebudou.“ Srov. L. PETRÁŇOVÁ a kol. (edd.), *Příběhy*, s. 288; „Byla u toho taky většina pánů ode dvora, ale žádný z nich se mezi nás nevložil...“ Srov. tamtéž, s. 293.

⁴⁴⁹ „...hospodář pak domu nejvyšší Miller na to se dívaje kordu od něho jako od původu nepožádal nýbrž jeho tak škrtiti dopustil...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, kart. 2194, sign. S 77/14.

⁴⁵⁰ „...tu teprv pánu Příchovskému jeho páže on žádné zbraně při sobě neměl jeho zbraň dolů přinesl a dodal...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, sign. P 39/63; „...kombt gleich der pasche und bringt des herrn kleinen allamodo tegen...“ Srov. tamtéž, sign. P 39/63; „...der Przychovsky nach seinen tegen geruffen...“ Srov. tamtéž, sign. P 39/63; „...k defensi své služebniku svému Václavovi Musilkovi kord vzal...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, kart. 2194, sign. S 77/14; „...s dobytou zbraní proti mně vypadl, takže jsem musel na něj vzít rapír od svého sluhy...“ Srov. L. PETRÁŇOVÁ a kol. (edd.), *Příběhy*, s. 288.

⁴⁵¹ „Ihned jest také za ním jel a tu také v bráně čeládku svú nechal, lokaje svého jen s sebou vzav. Dojev pana hrabě, tu hned oba z koní ssedli a koně služebníkům svým držeti dali...“ Srov. J. PÁNEK (ed.), *Václav II*, s. 439.

⁴⁵² „V Praze N. Běšín, jmaje s N. Žampachem nevoli a bitvu a jsa od téhož Žampacha zraněn, vystřelil z ručnice, trefil p. N. Měsíčka přítomného a tak jej zastřelil...“ Srov. A. REZEK (ed.), *Paměti I*, s. 314; „...o to se nesnadíce, jest tam od proti němu v tom zbařených lidí zabit a při něm někteří z čeládky jeho...“ Srov. tamtéž, s. 317.

⁴⁵³ „On mi hned ochotně jako poctivý soldát a můj starý známý odpověděl, že už se postará, a kdyby mě někdo další napadl, že mi bude sekundovat.“ Srov. L. PETRÁŇOVÁ a kol. (edd.), *Příběhy*, s. 289.

účastnil větší počet lidí, by mohla být identifikována jako střetnutí dvou duelantů a jejich případných sekundantů. Taková představa však zcela odporuje základní definici duelu, která jej chápe jako ozbrojené střetnutí výhradně dvou jedinců.

III.6. Duelanti

Nyní však zaměříme naši pozornost na samotné duelanty. O tom, jak se měl duelant v ideálním případě chovat a jednat, nám podá nejzasvěcenější představu opět Baldassare Castiglione. V rámci svého pojednání o ideálním dvořanovi napsal: „*Když ale někdo zašel tak daleko, že nemůže bez újmy na cti ustoupit, musí se chovat velmi uvážlivě jak v tom, co boji předchází, tak i v boji samém a jednat vždy odhodlaně a udatně, ne jako někteří, co zůstávají jen při hádkách a křiku, a když si mají zvolit zbraň, vyberou si takovou, jež nepřivodí ani sečné, ani bodné rány...*“.⁴⁵⁴ I když se jeho pojednání vztahuje primárně na italské prostředí, lze jeho požadavky vůči duelantovi vztáhnout obecně také na jiné země, v nichž sice mohly být formulovány jinak, ale podstata zůstávala víceméně stejná.⁴⁵⁵

Ve shodě s tvrzením Jany Jůzlové je možné raně novověkou společnost označit jako „společnost soubojující“. I když České království nepatřilo zrovna k tradičním duelantským zemím, pravidlo náležité reakce na učiněnou urážku bylo i zde hluboce zakořeněno ve všech vrstvách společnosti. Tehdejší pozorovatelé často zaznamenali případy, kdy se i obyčejní lidé⁴⁵⁶ z řad řemeslníků⁴⁵⁷ nebo služebnictva⁴⁵⁸ utkali ve specifické podobě duelového střetnutí. I nadále však platí teze, že primární sociální skupinou, s níž bylo možné duelovou praxí spojovat, byla šlechta. V těsném závěsu za ní však následovalo i armádní prostředí. Důkazem může být až překvapivě častý výskyt

⁴⁵⁴ A. FELIX (ed.), *Baldassare*, s. 54-55

⁴⁵⁵ Že se nejednalo o plané moralizování, dokazuje následující citace: „...z strany stavu jeho jak se tím honosí a chlubí ale podle něho se nechová...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, sign. P 64/5.

⁴⁵⁶ „...v domě šenkovním Václava Štětky zabit jest v svadě a šarvátce Hans, přijím Pек, havěř z Hlaušek, Němec, od Jana Šebesty, poddaného p. Jana z Kolovrat...“ Srov. A. REZEK (ed.), *Paměti II*, s. 126; „Adam Cyrill, kramář z Prahy,...zabil Víta, formana od H.K., pohodše se s ním o něco v hospodě...“ Srov. tamtéž, s. 76.

⁴⁵⁷ „...jeden mladý člověk řemesla koželužského, Eliáš jménem, dostav se pro šarvátku do vězení a jsa v té šarvátce stlučen a zeprán, umřel hned v témž vězení.“ Srov. tamtéž, s. 155; „V městě Chrudimi zabit jest v svadě Jan Vorelský od nějakých řemeslníkuov.“ Srov. A. REZEK (ed.), *Paměti I*, s. 312.

⁴⁵⁸ „Ve středu po ned. postní Reminscere N., písař p. Adama Materny, zabil Hansa, služebníka p. Mikuláše Pucharta, pobídše se k bitvě za branau Kauřimskau.“ Srov. A. REZEK (ed.), *Paměti II*, s. 150; „...Blažej Maštalěj, jsa v domě šenkovním Petra Capona, vypobízal k bitvě Václava, služebníka páně Voldřicha Holického z Šternberka, a jest od téhož Václava zabit; tak sobě smrt vypobízal.“ Srov. tamtéž, s. 161; „...Kunrát Lebl aneb po německu Kuntz von Löben, služebník pan vladaře domu rožmberského, smrtečně v luno od pana Jana Chvala Kunáše mladého z Machovic, jednoho hejska českého, když se spolu pohodli a strkali, proboden a od toho brzo umřel.“ Srov. J. PÁNEK (ed.), *Václav II*, s. 566.

takových duelů v jednotlivých pramenech.⁴⁵⁹ Přestože duely v městském a armádním prostředí zpravidla vykazovaly pouze některé rysy skutečných duelů, je třeba i je vést v patnosti.

Duelanta však kromě jeho společenského zařazení definovala také celá řada dalších kritérií. Jedním z nich bylo bezpochyby pohlaví. V tomto ohledu pro nás však mohou být použité prameny po právu jistým zklamáním. Na základě jejich studia je totiž možné konstatovat, že duely byly v této době až na čestné výjimky skutečně výhradně mužskou záležitostí. Něžné pohlaví je v nich zmiňováno zpravidla pouze okrajově. Většinou se tak děje v souvislosti s důsledky duelů, případně v souvislosti s výše předestřenou kategorií pasivního publika.⁴⁶⁰ Je pochopitelné, že duely, které byly v této době skutečně vedeny na život a na smrt, mohly v konečném důsledku výrazně narušit doposud poklidnou domácí idylu. Ti z duelantů, kteří již nikdy neopustili místo bojiště, po sobě zpravidla zanechávali početné potomstvo a zvláště pak vlastní manželku, z níž se zničehonic stala vdova.⁴⁶¹ Generalizovat další osudy pozůstalých je prakticky nemožné. Zatímco v některých případech se rodina zabitého nehodlala se svým osudem smířit a neústupně trvala na potrestání viníka, jindy přijali pozůstalí svůj pozměněný stav se vši pokorou. O dalších možných důsledcích uskutečněných duelů bude řeč v závěru této kapitoly.

Nyní se ale opět vraťme k osobě samotného duelanta. Další často reflektovanou kategorií byla otázka věku. Již doboví pozorovatelé,⁴⁶² a zvláště pak mravokárci, vnímali těsnou provázanost těchto dvou témat. Kategorie věku patří v souvislosti se zaznamenanými případy duelů k těm nejfrekventovanějším. I když asi není možné

⁴⁵⁹ „V domě Jana Kosaře, řeč. Melhauz, knechti, soldáti vojenští, Němci, učinivše mezi sebou šarvátku, jednoho z nich zabili.“ Srov. A. REZEK (ed.), *Paměti II*, s. 199; „...Albrecht Lukavecký z Lukavce... dav se z H. K. mezi lid jízdný vojenský J. M. Celé... jest od jednoho z nich v cestě, když spolu jeli – učinivše s ním svádu – zabit...“ Srov. tamtéž, s. 206; „Z týchž vojákuov jeden, svadivše se s druhým N. řeč. Mysliveček ve hře, zabit jest od téhož Myslivečka, kterýž hned po témž skutku přeč z H. K. utekl.“ Srov. tamtéž, s. 235; „...naši čeští vojáci sami mezi sebou se nesrovnávají, sekají i mordují se.“ Srov. M. KOLDINSKÁ – P. MAŤA (edd.), *Deník*, s. 109; „Při tom lermu nočním, když se ráno do města vracovali, fendrych jeden nad drakony v pobídnutí od druhého za městem zastřelen.“ Srov. F. MENČÍK (ed.), *Paměti*, s. 76.

⁴⁶⁰ „...což moje nejmilostivější paní se svými dámami ze svých oken viděla.“ Srov. L. PETRÁŇOVÁ a kol. (edd.), *Příběhy*, s. 293.

⁴⁶¹ „...zuostaviv po sobě tejš Karel Lukavecký v vdovství paní Alžběty, manželky své, roz. Šatné z Olivetu, nedávno se sobě k manželství dostavše.“ Srov. A. REZEK (ed.), *Paměti II*, Praha 1880, s. 255.

⁴⁶² „Těch časův mnozí z stavu vyššího prodávaje statky své a sídla pozemská, do měst se, zvláště do Prahy a do Hory Kutny, dávali a dávaje na lichvu, čemuž aurok říkají, an to v městech jako ležáci živi jsauce, v potravách i jiných věcech drahotu činili, jiní pak mladší za nimi lezauce šarvátky tropili.“ Srov. tamtéž, s. 162; „Rození pak Čechové, zvláště mladší vyletálkové, procházeli a projížděli se po vlasku, španělsku, francauzsku, čertovsku etc., bez dobrých mravuov a ctností, s domácími mezi sebou vadami a šarvátkami...“ Srov. A. REZEK (ed.), *Paměti I*, s. 280.

odepřít mladým lidem nejenom této doby jistou náklonnost ke konfliktním situacím,⁴⁶³ nelze v žádném případě vztáhnout celou duelovou problematiku výhradně na tuto věkovou skupinu. V pozici duelanta se mohl ocitnout prakticky každý jedinec, který měl dostatek sil a energie hájit svou čest a vlastní zájmy.

V souvislosti s věkem není možné opomenout ani dobovou reflexi těla. K ní docházelo zejména v těch okamžicích, kdy došlo k poranění, nebo dokonce k usmrcení jednoho z protivníků. S různými sečnými a bodnými ranami musel počítat každý duelant. Ne vždy však dokázali správně odhadnout jejich závažnost. Stávalo se tak, že na první pohled neškodné zranění mohlo danému jedinci přivodit s odstupem několika dní i smrt. Nemělo by také zůstat bez zajímavosti, na které části lidského těla byly útoky vedeny nejčastěji. Kromě vlastního trupu⁴⁶⁴ to byla také hlava⁴⁶⁵ a jednotlivé končetiny;⁴⁶⁶ zejména pak ty horní.⁴⁶⁷ I když se nemuselo vždy jednat o zranění závažná, respektive smrtelná, mohla postiženého jedince i tak připoutat po několik dní na lůžko, a zapříčinit tak jeho dočasné vyřazení z každodenního společenského života.⁴⁶⁸

Výrazně méně reflektovanou kategorií v souvislosti s duely bylo vyznání daného jedince. O tom, že bojovat se zbraní v ruce a usilovat o něčí život, je v rozporu s Božími

⁴⁶³ „...vše mladí lidé, pohodše se o nětco a dostavše se tu u Bračic do pole, dali se spolu v bití, sekání a z ručnic střelení, tak že tu zabit jest jmenovaný Adam Jiří Materna a jiní zranění.“ Srov. A. REZEK (ed.), *Paměti II*, s. 250; „Bohuslav, mládenec, ... zabit jest v Praze od Bouslava Kořenského, také mladého člověka, v též službě zůstávajícího, do šermu se zbraněmi pobídně.“ Srov. tamtéž, s. 253.

⁴⁶⁴ „...herr vom Lobkovitz schadlich in das leib gestochen...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, sign. P 39/63; „v kterejžto pūtce Karel Adam z Říččan původu jednu ránu v prsi druhý dvě když ho levou rukou za rameno pochytil pod pupkem do břicha až do kosti prohnal až se kord jemu na kosti zastavil a tak smrteľno ho ranil...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, kart. 2194, sign. S 77/14; „...der herr Wltawsky hat so gleich in ersten congress dem herrn graffen Schellart einen stos unter den rechten armb zwischen die rippen und noch einen zum hertz dergestalden versetzt...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, sign. S 25/7; „...třikrát proboden a nejvíce a nejškodněji na levém boku nad samým pasem.“ Srov. J. PÁNEK (ed.), *Václav II*, Praha 1985, s. 438.

⁴⁶⁵ „...tu teprv pan Příchovský v prchlivosti a hněvu na pana z Lobkovic sekal na hlavě poranil...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, sign. P 39/63; „...pan z Lobkovic pak teprv potom přes hlavu tát jest...“ Srov. tamtéž, sign. P 39/63; „...krvavice z nosu i z ruky ze světlice šel a za ním služebníci jeho...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, kart. 2194, sign. S 77/14; „...p. Jindřich Myška ze Žlunic, v tvář škaredě...(sic), v domě hostinském na Hor. Kut., u Bakalářů řeč., od. N. řeč. Němečka, krejčího...“ Srov. A. REZEK (ed.), *Paměti II*, s. 33; v souvislosti s útoky na oblast obličeje si vybavil například Fynes Moryson, dobový cestovatel a bedlivý pozorovatel svého okolí, osobnost Tychona de Brahe: „...když studoval na universitě v Němcích, v nějaké bitce mu usekli nos, a tak si uvědomil, že se nemůže oženit se ženou svého stavu.“ Srov. A. BEJBLÍK (ed.), *Fynes*, s. 37.

⁴⁶⁶ „...on vytáhši kord, skrze stehno jej nahoru do života mu vrazil.“ Srov. F. MENČÍK (ed.), *Paměti*, s. 18; „...a Radkovec nohu mu probod...“ Srov. tamtéž, s. 84.

⁴⁶⁷ „...byl od této p. Jiřího Frydrycha Haranta v ruku raněn...“ Srov. tamtéž, s. 18; „...na sebe rány dělali, takže pan hrabě pana pochomíře nešťastnou náhodou v levú ruku nad loktem bodenú ránú svůj trefil.“ Srov. J. PÁNEK (ed.), *Václav II*, s. 439.

⁴⁶⁸ „...Adam Gal Popel byl poraněn na noze. Chodili jsme k němu a dělali mu společnost po dobu, co jej zranění poutalo na lůžko a potom doma.“ Srov. E. FUČÍKOVÁ – J. JANÁČEK (edd.), *Tři*, s. 103.

příkázáními jednotliví účastníci duelu moc dobře věděli. Důkazem toho mohou být i některá dobová mravokárná ponaučení. Při samotném násilném aktu však otázka víry nehrála prakticky žádnou významnější roli. Dokonce i ti jedinci, které okolí vnímalo jako dobré křesťany, byli ve vyhrocených momentech ochotni sáhnout po zbrání a hájit svou čest, respektive zájmy.⁴⁶⁹

III.7. Prostor

Další obecně platnou kategorií, které se ve výpovědích svědků nebo v pramenech osobní povahy, dostávalo náležité pozornosti, byla otázka prostoru. V předchozím výkladu jsme již uvedli, že k duelům docházelo jak na venkovních prostranstvích,⁴⁷⁰ tak ve vnitřních prostorách různých budov. Jako venkovní prostory by bylo možné označit ulici,⁴⁷¹ náměstí,⁴⁷² prostor před domem⁴⁷³ nebo jiné volně přístupné místo.⁴⁷⁴ Zajímavá je v této souvislosti zejména pak reflexe cizinců, kteří v této době navštívili České království. Z jejich komentářů je jasně patrné, že se plně ztotožňovali s představou duelu uskutečněného na některém frekventovaném a zrakům

⁴⁶⁹ „...to sem ještě zaslechl že pan Hartman pravil že byl u přijímání a že má dnes u sebe toho svého kterého přijal zejtra kdekoliv pan Gohr chce že mu satisfacti učiní...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, kart. 888, sign. H 52/4; „Měl dobré svědectví, že byl dobrý člověk, pobožný, rád písma svatá četl...“ Srov. F. MENČÍK (ed.), *Paměti*, s. 76.

⁴⁷⁰ „... nato ihned pan Gohr jel pryč a spátkem poslal svého služebníka poněvadž mu pan Hartman chce satisfacki učiniti téhož že ho bude očekávati u ní vinice...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, kart. 888, sign. H 52/4; „Ihned brzo potom pan hrabě ode dvora skrze bránu, purgtor, k zahradě páně Trautsinově, poručiv čeládce své tu v bráně čekati, jměv s sebou toliko lokaje svého, jel.“ Srov. J. PÁNEK (ed.), *Václav II*, s. 439.

⁴⁷¹ „...auf offendlicher strassen...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, kart. 888, sign. H52/4; „V Praze Kašpar Horňatecký zabit jest v púťce na ulici od Pavla Malovce.“ Srov. A. REZEK (ed.), *Paměti I*, s. 314; „...učinivše mezi sebou svádu v České ulici, v kteréžto svádě zabili mezi sebou Petra Janůvku z Čáslavě, služebníka nadepsaného p. Buriana Vlčkovského...“ Srov. A. REZEK (ed.), *Paměti II*, s. 94.

⁴⁷² „...na rynku starého města pražského...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, sign. P 64/5.

⁴⁷³ „...a pan pan Voldřich Adam z Lobkovic stál s dobytým kordem na place v tom pana nejvyššího Příchovskýho páže jeden z domu vynes kord a panu svému ho dal...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, sign. P 39/63; „...nach mittag gegen 5 uhr vor dem stockhaus unter dem thor des hauses der derr graff Schellart mit dem herrn Frantzen Wltawsky auf einander die degen ausgezogen...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, sign. S 25/7; „...před domem pana Jindřicha Rozenhagena, naproti kostelu sv. Bartoloměje na H. K., zabit jest Karel Ferdinand Lukavecký...“ Srov. A. REZEK (ed.), *Paměti II*, s. 255.

⁴⁷⁴ „...místě tom kdež tak mnoho lidí rozličných bylo ještě snadno původem tím znamenitá potřzka a mnoho zlého by se mohlo státi takového nezpůsobu dopustiti neměl nýbrž měl by jest co s odporníkem svým mohl jest to v místě tom kdež nebylo se takového nebezpečenství obávati vykonati...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, sign. P 64/5; „...jsem pak s ním na otevřeném poli souboj svedl.“ Srov. L. PETRÁŇOVÁ a kol. (edd.), *Příběhy*, s. 288; Specifickým volně přístupným prostorem byl ale například i kostel. Ani on však nebyl ušetřen různých násilných střetů. „Téhož pan Dori s panem Špindulí v kostele u svatého Jakuba tulichy před voltářem, když se mělo jíti s procesí, dobyli a se okrvavili a potom mnoho jiných zbrání bylo při tom dobyto.“ Srov. M. KOLDINSKÁ – P. MAŤA (edd.), *Deník*, s. 108; „Na hradě praž. v kostele novém za velkým palácem N., syn legata hispanského, zabil N. hrabí, dvořenína legata florenského, o místo se pohodše v tom kostele; a šarvátka ta byla mistrná.“ Srov. A. REZEK (ed.), *Paměti I*, s. 242-243.

kolemjdocích nijak skrytém místě.⁴⁷⁵ Stejně tak je upoutala znamení, která dávala na srozuměnou, že každý, kdo by se rozhodl bít s protivníkem na veřejném místě, bude po zásluze potrestán.⁴⁷⁶

Jistým mezistupněm mezi veřejnými a privátními prostory byly různé šenkovní domy a hostince. Zde se kategorie privátnosti a veřejnosti svým způsobem prolínaly. Na jedné straně byly zde propuknuvší šarvátky skryty před zraky širší veřejnosti, ale zároveň jim bylo přítomno dostatečné množství nezasvěcených lidí. Posilnění alkoholem pouštěli se do sebe protivníci s o to větší vervou a odhodláním. Není se pak co divit, že jakékoliv náznaky ritualizace byly za těchto podmínek předem vyloučeny. Přesto však mohly i obyčejné opilecké šarvátky splňovat některá z kritérií klasického duelu, jako bylo použití shodných zbraní nebo požadavek vyslovení výzvy. Existovaly ale i případy, kdy rozmlůška mezi duelanty vznikla sice v rozjitřené náladě šenkovního domu, ale samotný duel se odehrál až po opuštění daného společenského prostoru.⁴⁷⁷

Co se týče prostorů soukromých, zde jsou již prameny o poznání skupější. Navíc je nutné počítat s jistou mírou zkreslení celé události, která mohla být dána snahou některých jejích aktérů o osobitou interpretaci průběhu sporu. Základní paradigma však bylo ve většině případů shodné. Ať již se jednalo o slavnostní okamžik, jakým byla například svatba,⁴⁷⁸ nebo o běžnou večerní sešlost úzkého okruhu přátel⁴⁷⁹ nad sklenicí

⁴⁷⁵ „Při východu z Hradu, směrem k zahradě, je ve stejné úrovni prostranství v podobě terasy dvě stě kroků dlouhé; jedině na tomto vyhrazeném místě a nikde jinde se mohou beztretně konat souboje.“ Srov. E. FUČÍKOVÁ – J. JANÁČEK (edd.), *Tři*, s. 83; stejnou reflexi vyjádřil i Fynes Moryson ve městě Drážďany: „Kristián, vévoda saský, dědic kurfiřta Augusta blahé paměti a napodobitel jeho ctností, dokončil stavbu hřebčince a přilehlý dvůr uzpůsobil pro souboje a vojenská cvičení, v tomto roce léta Páně, etc.“ Srov. A. BEJBLÍK (ed.), *Fynes*, s. 24.

⁴⁷⁶ „Podobně jako ve většině německých měst je tu na nárožích ulic vidět vyobrazení ruky a sekyry; tím se dává na vědomí, že bude potrestán každý, kdo by se tu bil.“ Srov. E. FUČÍKOVÁ – J. JANÁČEK (edd.), *Tři*, s. 60; „Když přecházíš z Malé Strany přes Vltavu do města, spatříš na městské bráně jakoby utatou kamennou ruku. Varuje cizince, že kdokoliv by zde či na mostě tasil meč, přijde o paži. Táž kamenná ruka, se stejným významem, se nalézá na radnici ve městě.“ Srov. A. BEJBLÍK (ed.), *Fynes*, s. 31; v případě projednávání duelů na tento fakt ostatně upozorňovali i příslušné úřady: „...ne tu kdež od v: c: m: vysoce zapovědíno a tablemi malovanými pod utětím ruky vůbec vejstraha daná jest...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, sign. P 64/5.

⁴⁷⁷ Stejná praxe se ale mohla vyskytnout i v případě privátních prostor: „...nach dem essen verlieret er sich weis nit wohin...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, kart. 888, sign. H 52/4; „...Jan, syn pana Petra Nykláska z Žitenic v Dolanech, pohodše se s p. Zygelem v domě šenkovním, jenž sluje u Kadeřávků, a pobíďše se k bitvě za bránu Kolínskau a tam vyšedše, jest tu tejš Jan Nyklásek od něho Zikmunda Zygele zabit, po čemž tejš Zikmund Zygel přeč poodjel...“ Srov. A. REZEK (ed.), *Paměti II*, s. 6; „...zbit a zraněn jest N. Vranovský z Moravy, přijevše do města Hor. Kut. svadivše se s Vilémem Konecchlumským a Hrdiborem Hrabaním v domě u Bakalářů a otdať, pobíďše se, dostali se za branau Kauřimskau; a on Vranovský, jsa zraněn a zbit, vešel do domu Mathiáše Stejška Freisichselbsta a tam umřel...“ Srov. tamtéž, s. 34.

⁴⁷⁸ „Také v Praze při jednom svadebním veselí N. Čabelický zabil v svadě N. Malovce.“ Srov. A. REZEK (ed.), *Paměti I*, s. 317.

⁴⁷⁹ „...kteréhožto času pan general wachtmister Predau a více jiných pánů v hostině byli...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, sign. P 39/63; „...in vornehmer gesellschaft mit den Franzen Wltavský in einen

vína doprovázenou hrou v karty, výchozí okolnosti zůstávaly neproměněny. I zde mohl sehrát svou roli alkohol,⁴⁸⁰ podezření z podvádění během hry⁴⁸¹ nebo nařčení někoho z přítomných ze lži.⁴⁸² Ani v těchto případech nebylo třeba složitějšího shánění se po zbraní. Stačilo několik nevhodných slůvek a oheň byl na střeše.⁴⁸³ Než došlo k samotnému tasení zbraní, mohla všemu předcházet spontánní rvačka⁴⁸⁴ spojená se škrcením,⁴⁸⁵ ránou do obličeje,⁴⁸⁶ respektive jiných choulostivějších míst.⁴⁸⁷ Také reakce přítomných mohly být různorodé; někdo se do sporu aktivně zapojil, zatímco jiný pouze pasivně přihlížel. Pokud ke sporu došlo ve vlastním domě, mohlo posloužit přítomné služebnictvo alespoň k podání zbraně pro možnou aktivní obranu.⁴⁸⁸

III.8. Čas

Další specifickou a prameny reflektovanou kategorií raně novověkých duelů byla otázka času. Časová prodleva mezi příčinou a samotným průběhem duelu se promítala v některých případech i do praxe raně novověkých duelů.⁴⁸⁹ Nelze ovšem neupozornit i

solchen missverstand gerathen das sich die selben provociret haben...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, sign. S 25/7.

⁴⁸⁰ „...darbey es zwar nicht so lehr ohne trunkh abgangen...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, sign. P 39/63.

⁴⁸¹ „...hled' Karle když jsem já tobě svou kartu ukázal ty jsi na něj okem mrkl on na to že nejni pravda odpověděl nežli že jen ramenem potáhl původ ta slova opakoval že pravda jest neb jsem to viděl když jsi na něj okem mrkl, a navěští dal...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, kart. 2194, sign. S 77/14.

⁴⁸² „...načež z Řičan tyto slova řekl ty mně sakramente Svárová lhářem neuděláš původ toliko na svém stál a že pravda jest to jistil tu se z Řičan ihned na něj s hněvem obořil a řekl saluo honore ty vhrdlo lžeš...“ Srov. tamtéž, sign. S 77/14.

⁴⁸³ „...was sie zuvor geredet nicht gehort sondern bis da mein herr gesagt du besser als ich du bist nichts besser... das ich mehr umb das haus oesterreich meritirt alss du...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, sign. P 39/63.

⁴⁸⁴ „...und mit zorngethaner handt von aller ersten meinen herrn ins angesicht geschlagen das ihm alsobald maul und nasen gebluet und er zuruck getaumelt...“ Srov. tamtéž, sign. P 39/63.

⁴⁸⁵ „...načež teprva týž z Řičan vida disarmovaného se do něho dal jej škrtit...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, kart. 2194, sign. S 77/14; „...na to ihned z Řičan v hněvu rozpálený s původem od nemoci prve zemdleným tak silně strčil až k stěně vrávorál a dále popadlší ho za krk tak náramně škrtit že zkríknoti nemohl...“ Srov. tamtéž, sign. S 77/14.

⁴⁸⁶ „...v tom pan z Lobkovic jeho pána Příchovskýho ve tvář uhodil pěstí a vokrvavil a hned na to svůj kord na něho pana Příchovskýho dobyl a obnažil...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, sign. P 39/63.

⁴⁸⁷ „...a též nade všechno jest i také to samé za mord počteno býti může zrádným a mordýřským vtejně místo kopnutím jeho nevině omámil jakž to lékařům a barvířům jeho hojícím kderíž zčernalý život jeho viděli a to vysvědčiti moci budou povědomo jest...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, kart. 2194, sign. S 77/14; „...kolenem mezi nohy v lůno ho uhodil až hekl...“ Srov. tamtéž, sign. S 77/14; „...když pak k druhé světlici přišli původ mezi rozkroky i jinak se ohledával jak jest jemu na zdraví uškodil...“ Srov. tamtéž, sign. S 77/14.

⁴⁸⁸ „...služebníku svému kord vytrhl a jej špicí k zemi obrácený držel...“ Srov. tamtéž, sign. S 77/14.

⁴⁸⁹ „...já jeho nechci mimo vočím dřívě viděti až na tom place kde já mu satisfacti učinim jak na kavalira náleží...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, kart. 888, sign. H 52/4.

na příklady dosvědčující pravý opak.⁴⁹⁰ Pokud se měl duel uskutečnit s odstupem určité doby, docházelo k nim zpravidla v řádu hodin.⁴⁹¹ Velmi často uvádějí prameny hned následující den.⁴⁹² Samotná délka boje byla většinou omezena na kratší časový úsek v rozmezí několika minut.⁴⁹³ Zpravidla došlo k několika výpadům z obou stran, než se objevilo první zranění.⁴⁹⁴ Pak už záleželo na konkrétních okolnostech, zda se v boji i nadále pokračovalo, nebo zda došlo k zásahu z vnějšího prostředí. Pokud nebyl předmět sporu příliš závažného charakteru, mohli se protivníci v tento moment také usmířit a boje zanechat. Přestože někteří doboví pozorovatelé nabádali obě protistrany po přestálém střetu k usmíření, nepřicházela tato varianta většinou vůbec do úvahy. Zvláště pak pokud důsledkem vlastního boje se zbraněmi byla závažná poranění nebo dokonce smrt jednoho ze soupeřů.

I když samotná doba duelu mohla být relativně krátká, nemuselo to znamenat definitivní konec celého sporu. V některých případech mohlo dojít k přerušení boje zapříčiněnému závažností utržených zranění a k jeho následnému obnovení okamžitě po znovuzískání sil zraněného jedince.⁴⁹⁵ Ovšem nemusela to být bezpodmínečně pouze zranění; motivem k opětovné myšlence na duel bylo někdy i neposkytnutí možnosti dostatečné a plnohodnotné satisfakce.⁴⁹⁶

⁴⁹⁰ „...Schaue du hast so viel als ich nuer heraus alsobaldt ietz gib mier satisfaction...“ Srov. tamtéž, sign. H 52/4; „...Auf welche rede der endleibte zu dem deegen gegrieffen den selben gezogen...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, sign. S 25/7.

⁴⁹¹ „Byl tam také Náchod, jenž mu řekl, aby o tom nemluvil tak nahlas, neboť se to nehodí. Večer jej vyzval na souboj.“ Srov. P. MAREK (ed.), *Švědectví*, s. 252.

⁴⁹² „...er mir gleich zur antworth gegeben morgen will ich dirs zeugen was undt wer ich bin sag mir nur die zeith orth undt stelle...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, kart. 888, sign. H 52/4; „...následujícího dne se bili...“ Srov. E. FUČÍKOVÁ – J. JANÁČEK (edd.), *Tři*, s. 103; „Napomenul jsem ho, aby toho tabuli mého nejmilostivějšího pána ušetřil, že si to pak mezi sebou sami vyřídíme. Nazítří, jak pan vyslanec odejel, jsme se s panem hrabětem sešli s dobytými zbraněmi...“ Srov. L. PETRÁŇOVÁ a kol. (edd.), *Příběhy*, s. 293.

⁴⁹³ „...to se mezi 17 a 18 hodinou velmi tiše zběhlo na krátce...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, sign. P 64/5; „...zbrani dobyvše po dvou ranách však beze škody na sebe učinili a tu sme se smířili...“ Srov. tamtéž, sign. P 64/5; „...und wie mein herr den tegen ausgezoogen und in die hohe heben wollen hat er einen schritt herfur gethan und den herrn alsobalden gestochen...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, sign. P 39/63.

⁴⁹⁴ „...wider mich mit blosen degen gewesen und auf mich gefuhrliche stose gefuhret...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, sign. S 25/7; „...dobyvše zbrani svých a několik ran jakž se sám v tom vyznává na sebe udělávše spolu se sekali a bili...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, sign. P 64/5; „Vypadli jsme proti sobě dvakrát, ale potřetí byl on velice těžce zraněn na pravé straně a paži, takže už nemohl udržet zbraň a musel se vzdát, s čímž jsem souhlasil.“ Srov. L. PETRÁŇOVÁ a kol. (edd.), *Příběhy*, s. 254.

⁴⁹⁵ „...poněvadž se za ty dlouhé neděle jeho rány vyhojily, chtěl se se mnou zas na oplátku utkat na koni a poslal mi vyzvání...“ Srov. tamtéž, s. 257.

⁴⁹⁶ „...wolte er aber anderwertige satisfaction haben...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, sign. S 25/7; „...však to mezi nima spokojeno nebylo, a on ten Sumedo hned pryč odjel, takže k němu přijít nemohl...“ Srov. F. MENČÍK (ed.), *Paměti*, s. 190.

III.9. Zbraně

Náležitou pozornost v souvislosti s duely raného novověku bychom měli věnovat také používaným zbraním. Pro začátek se zaměříme na schopnost správně zacházet s příslušnými typy zbraní. O tom, že se nejednalo o záležitost nikterak podřadnou, není třeba obsírněji hovořit. Nebyla to ale jen různá dobová ponaučení, která tento fakt potvrzovala: „...musí v první řadě umět dobře zacházet se zbraněmi všeho druhu, pěšky i na koni, vyznat se ve všech obratech a znát především ty zbraně, kterých se používá mezi urozenými muži; zbraně totiž potřebujeme nejen ve válce, kde se nevyžaduje tak vytríbený cvik, nýbrž i při sporech, jež často vzplanou mezi dvěma šlechtici a vedou k souboji...“.⁴⁹⁷ I když by se na první pohled mohlo zdát, že podobné rady byly zcela nadbytečné, některé zmínky v pramenech nás mohou přesvědčit o opak. ⁴⁹⁸ Zbraň se mohla ke svému majiteli dostat různými způsoby – (proti)darem, ⁴⁹⁹ výhrou ve hře ⁵⁰⁰ nebo jednoduše obyčejným zakoupením. Tak jako u jiných věcí materiálního charakteru, mohlo se i mezi ní a jejím vlastníkem vytvořit silné pouto, které ji stavělo do popředí v myšlenkovém světě jejího držitele.⁵⁰¹

Prvotní funkcí každé zbraně je však její použití ve vlastním boji. To však mohlo být realizováno rozličnými způsoby. Kromě své sečné, respektive bodné funkce mohla zbraň posloužit také k úderu,⁵⁰² nebo k pouhému zastrašení potencionálního protivníka.

⁴⁹⁷ A. FELIX (ed.), *Baldassare*, s. 54.

⁴⁹⁸ „...kniže z Holštanu běžíc na koni, rapír mu vypadl a nohu probodl.“ Srov. M. KOLDINSKÁ – P. MAŤA (edd.), *Deník*, s. 91.

⁴⁹⁹ „...ich auch durch meinen loqueyen ihme meinen degen von der seiten geschicket undt umb zu sehen das ich die geringste feindschafft wider den selben nicht trage...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, kart. 888, sign. H 52/4; „...ačkoliveč Jeho Milost jakživ žádnému edlknobu kordu svého dáti neráčil, ale mně za mý věrný a stálý služby a dobrý chování v tom způsobu a mého mladého věku, souce Jeho Milost ke mně vši milostí nakloněn, svůj rapír a tulich s pásem i s khenkemed boku svého že mi odsílati a milostivě darovati ráčí. Což za vděčně a s náležitou uctivostí a reverenci přijavši, ponížené poděkování sem učinil. A pan Jan Prajner, vzavši tu zbraň, sám k boku mi jej připásal a od Pána Boha štěstí k zbrani mi vinšoval.“ Srov. L. PETRÁŇOVÁ a kol. (edd.), *Příběhy*, s. 50; „Pan maršál poslal panu z Leuchtenbergu oplátkou za prsten, který od něj obdržel, překrásný kord, který on sám měl od pana Birona.“ Srov. E. FUČÍKOVÁ – J. JANÁČEK (edd.), *Tři*, s. 67; „24 denn tag hatt mir geschenkt Hansel toffldiener, ein czu brachener rapir mit guetem schpanieschen kreutz aus der klieng, hab ich lassen ein klieng czum tulich machen.“ Srov. Petr VOREL (ed.), *Vídeňský deník rytíře Dvoreckého z roku 1559*, *Folia historica Bohemica* 19, 1998, s. 16.

⁵⁰⁰ „Dnes sem jedl u pana kanclíře, drželi sme radu, vyhrál sem v karbanu šavli.“ Srov. M. KOLDINSKÁ – P. MAŤA (edd.), *Deník*, s. 216.

⁵⁰¹ „A dnes mi císař vzal rapír, kderej sám nositi chce, jest hlavně damaškýrová.“ Srov. tamtéž, s. 43.

⁵⁰² „...v to ihned služebníka svého pistolou několikráte udeřil že je on snad nějakých klevet nadělal...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, kart. 888, sign. H 52/4; „...potom k kordu se chopil a vytáhlš jej držice původu za krk pozadu tak nahý mezi oči k hubě okolo nosu strkal až z nosu krvaviti začal a v ruku ho pořezal...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, kart. 2194, sign. S 77/14; „Když jeden z nich sahal po uzdě mého koně, Russworm ho kordem v pochvě udeřil do paže takovou silou, že pochva praskla ostří velmi ošklivě zranilo bířice na ruce.“ Srov. E. FUČÍKOVÁ – J. JANÁČEK (edd.), *Tři*, s. 102; „Hospodář pak, nechťice nám vyjeti dáti, můj plášť Batistovi s koně strhl a do domu vskočil, chťice

Nejčastějším typem chladných zbraní, používaných při duelech, byl rapír, kord nebo tulich. Nic bližšího se o nich však z pramenů nedozvíme. Přestože autoři pramenů osobní povahy většinou dokázali identifikovat typ použité zbraně,⁵⁰³ jakýkoliv další zájem na toto téma neprojevovali. Jediný významný moment v souvislosti s použitím palných zbraní,⁵⁰⁴ který zpravidla neopomněli zaznamenat, byl okamžik jejich selhání.⁵⁰⁵ Svým způsobem je to pochopitelné i z dnešního pohledu. Ocitne-li se kterýkoliv lidský jedinec v přímém ohrožení života a jeho jediná možnost aktivní obrany selže, musí to zákonitě zapříčinit silnou emotivní reakci, která zmůže zůstat v jeho myšlenkovém světě po velmi dlouhou dobu.

III.10. Závěr

Každý duel musel mít kromě určité příčiny a specifického průběhu také nějaký závěr. Je jasné, že v situacích, kdy proti sobě stáli dva protivníci, jejichž jediným cílem bylo připravit toho druhého o život nebo jej přinejmenším ošklivě poranit, mohly se vyskytnout i následky tragického charakteru.⁵⁰⁶ V těch méně závažných případech se zpravidla jednalo o pouhé škrábnutí.⁵⁰⁷ Pokud však duel provázely silnější emoce, mohlo dojít i k vážnějším poraněním.⁵⁰⁸ Probodnutí ruky nebo nohy nemuselo být na první pohled nikterak nebezpečné, ovšem i ono mohlo zapříčinit s odstupem určité doby zhoršení zdravotního stavu doprovázené dalšími komplikacemi. V mnoha případech

*dům po sobě zavřítí. Ale nemohl toho tak spěšně udělati, až sem já za ním s koněm v patách byl a za ním do domu vskočil, jej kordem přes hlavu udeřil, až plášť z hrsti pustil a pokřik učinil, že se ta celá ves kdes pojednou spolu špísy a zbraněmi sběhla a nám cestu zaskočili.“ Srov. L. PETRÁŇOVÁ a kol. (edd.), *Příběhy*, s. 149; „Na to pan Příbík téhož pana Přichovského touž pistolou přes hlavu uhodil...“ Srov. F. MENČÍK (ed.), *Paměti*, s. 18.*

⁵⁰³ „...jsem se však utkal v souboji rapírem a tulichem al pari...“ Srov. L. PETRÁŇOVÁ a kol. (edd.), *Příběhy*, s. 254.

⁵⁰⁴ Stejně tak jsou palné zbraně zmiňovány v souvislosti s výzvou: „...das ich erwehnten freyherren von Klarenstein auf ein par pistolen herausgefordert habe...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, kart. 888, sign. H 52/4.

⁵⁰⁵ „...přijíždějíc k němu pistolu ručnici naň vytrhl, přiložíc kohoutek k němu vytiskl, však mu sklamala.“ Srov. F. MENČÍK (ed.), *Paměti*, s. 18.

⁵⁰⁶ „...der herr graff gleich an die mauer gesunken verbleichet und seinen geist aufgegeben...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, sign. S 25/7; „...v duellu a neb šarvátce zahynouti měl...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, sign. S 676/3; „...durch einen pistolen schues entlaibt worden...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, sign. S 239/3; „...když jsem se bránil, jest mimo chťíc a naději mau zabít.“ Srov. A. REZEK (ed.), *Paměti II*, s. 8; „...Jindřich Hlaváč z Běhušic zabil v svádě Zdeňka Řepického z sudoměře.“ Srov. tamtéž, s. 189; „Od kteréžto rány týž pan Pochomiř tu hned na místě zůstal a život svůj skonil.“ Srov. J. PÁNEK (ed.), *Václav II*, s. 439.

⁵⁰⁷ „...a sekaje na mne, mne zranil...“ Srov. A. REZEK (ed.), *Paměti II*, s. 8

⁵⁰⁸ „...unnd wie mein herr die wunden empfangen unnd sehr gebluetet...“ NA Praha, Stará manipulace, sign. P 39/63; „...den rauff degen mit welchen d. hl. Wltawsky den. hl. graff Schelhardt die beede todtliche wunden angebracht...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, sign. S 25/7.

končily takové případy i úmrtím poraněné osoby.⁵⁰⁹ Na druhou stranu ale mohl uskutečněný duel upevnit předchozí přátelství, případně vytvořit zcela nové.⁵¹⁰ I když tyto situace nebyly až tak časté, přesto k nim někdy docházelo. Jestliže zůstal naživu alespoň jeden z duelantů, musel zákonitě počítat s postihem ze strany úřadů.⁵¹¹ V těchto momentech sehrávala významnou úlohu zejména postižená rodina, která se mohla cítit úmrtím jednoho ze svých členů nějakým způsobem poškozena.⁵¹² Mnohdy se totiž jednalo o otce a manžele, jejichž pozice v rodině byla v mnoha ohledech nezastupitelná. Mohla dokonce nastat i taková situace, kdy byl přeživší duelant soudně stíhán zbytkem rodiny zemřelého dokonce po několik generací.⁵¹³

V souvislosti s případným zabitím jednoho z duelantů je třeba také upozornit na proměnu celé události v myšlení zaangażovaných lidí. Samotný duel totiž po zabití jednoho z protivníků ztrácí zpravidla své charakteristické označení a dochází-li k jeho projednávání mezi pozůstalými a příslušnými úřady, používá se termínů jako „vejtržnost“,⁵¹⁴ „zamordování“,⁵¹⁵ „Ermordung“,⁵¹⁶ „Mordthat“, „Mord“,⁵¹⁷

⁵⁰⁹ „...v duellu nebolížitto šarvátce ranu dostati a od ní z světa sjíti měl...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, sign. S 676/3; „...od Karla Adama z Řičan...v městech pražských nevinně zraněn jsa... však dříve contestirování té rozepře život svůj od těch ran dokonat...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, kart. 2194, sign. S 77/14; „...od téhož smrteelného zranění pod touto rozepří život svůj dokonati musel...“ Srov. tamtéž, sign. S 77/14; „Kterýž od té rány ten večer umřel...“ Srov. F. MENČÍK (ed.), *Paměti*, s. 18; „...Jindřich, syn p. Jaroslava Myšky ze Žlunic na Velkých Bečvářích, v kraji kauřimském a Jan, syn p. Jiřka Mirka z Solopisk na Plaňanech, z téhož kraje, oba mladí neženateí, svadivše se, zbili se, stlaukli a zranili, od čehož teěž Jan Mírek kolikýsi den tam v Praze umřel.“ Srov. A. REZEK (ed.), *Paměti I*, s. 318; „V pátek po pam. Vzkř. Kr. P. Václav Hrabaně z Přerubenic a Jan Jiří Háša z Aujezda, mladý člověk, učinili mezi sebou vadu a šarvátku u bakalářů, domu tak řečeném na Hor. Kut., v kteréžto šarvátce jest teěž Václav Hrabaně v ruku zraněn, od toho zranění po dvau téhodních, totiž v neděli Jubilate, umřel...“ Srov. A. REZEK (ed.), *Paměti II*, s. 13.

⁵¹⁰ „...v svádě k šarvátce přišel a potom se s ním smířil...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, sign. P 64/5.

⁵¹¹ „...weil d. Wltawsky gleich in den arrest gegangen...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, sign. S 25/7; „...von Gohrs persohn also balden zu versichern und ihn herein in den waisen thurn zu liefern...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, kart. 888, sign. H 52/4; „...dotčený pak Karel z Řičan jestliže věc na pořad práva přijde až do rozeznání vězením opatřen byl...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, kart. 2194, sign. S 77/14; „...pana purkmistra a pana primasa poručeno abych do vězení šel tak si mě k veliké potupě a na vyprázdění jména a dobré pověsti do tohoto jich vězení dáti poručili...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, sign. P 64/5; „...v tom rychtář městský s pochopy prosím v. c. m. milostivě odpustiti ráčíte a biřici přišel mě se chopil a zbraň od mne vzal abych do vězení šel na mne se velice nutkal...“ Srov. tamtéž, sign. P 64/5; „...alhier zu prag mit einen haus arrest behafftet worden...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, sign. S 25/7; „...jeden Vostromiřský, jak zabil jednoho Stolinského, jest hrdla odsouzen na soudu zemském.“ Srov. J. PÁNEK (ed.), *Václav II*, s. 563; „...Jan Kopidlanský stát jest v Starém Městě praž. velmi kvapně, nebyv držán u vězení ani dvau hodin, protože v půtce zabil syna Cukrova.“ Srov. A. REZEK (ed.), *Paměti I*, s. 65.

⁵¹² „...mně zarmoucenou ženu svou s malými dítkami v sirobě zanechal...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, kart. 2194, sign. S 77/14; „...a když se zase – zjednav sobě glejt císařský – navrátil, jest naň od nadepsaného Petra Nykláska, otce téhož zabitého, právem nastoupeno...“ Srov. A. REZEK (ed.), *Paměti II*, s. 6.

⁵¹³ „...skrze co žsem nemalých těžkostí a dlauhotrvajících soudů pocejtiti musel...“ Srov. A. REZEK (ed.), *Paměti II*, s. 8.

⁵¹⁴ „...když se týž výtržnosti dopustil...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, sign. P 64/5.

„*Entleibung*“ apod. Již se tedy nejedná o duel, ale o zavraždění, respektive vraždu. Z této nenadále proměny v označení je možné potvrdit tezi některých badatelů, že duel nebyl v této době ještě pevně zakotven v právním povědomí příslušných úřadů a absence jeho přesné definice mohla zapříčinit jeho setrvávání na pomezí ilegality.

Za naléhavou výzvu pro budoucí badatele na dané téma je možné označit nedostatek konkrétních analytických studií v domácím prostředí, které by se tomuto fenoménu kulturních, respektive sociálních dějin na prahu novověku věnovaly podrobněji.⁵¹⁸

⁵¹⁵ „...*zamordování p. Jindřicha Šlechtina*...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, sign. S 676/3.

⁵¹⁶ „...*ermordung des Sigmund freiherrn von Salburg durch Franz von Oedt*...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, sign. S 239/3.

⁵¹⁷ „...*und des dabey erfolgten mords gewesen*...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, sign. S 25/7; „...*nyní pak smrti svou mord nad sebou provedeny*...“ Srov. NA Praha, Stará manipulace, kart. 2194, sign. S 77/14; „...*v tak patrném mordu*...“ Srov. tamtéž, sign. S 77/14; „*A dnes sme odsoudili Vostromiřskýho hrdla pro mord učiněnej nad Stolinským*.“ Srov. M. KOLDINSKÁ – P. MAŤA (edd.), *Deník*, s. 44.

⁵¹⁸ Za čestnou výjimku z poslední doby lze považovat studii Ludmily SOCHOROVÉ, *Souboj hraběte Nostice a tajemný François z roku 1787. Neznámý dramatik Vlastenského divadla v Praze*, *Paginae Historiae* 16, 2008, s. 183-204.

IV. Závěr

Poté, co byly definovány nejfrekventovanější kategorie raně novověkých duelů, které je možné v pramenech zaznamenat, se nyní pokusme tyto jednotlivé střípky opět složit dohromady a vytvořit tak celistvou mozaiku duelové praxe raného novověku.

V prvé řadě to byly příčiny vzniku duelu. Kromě všemožných nadávek, pomluv nebo urážek na cti jedince, respektive sociální skupiny mohly duely v této době zapříčinit i mnohé další konfliktní situace, v jejichž centru mohl stát například hmotný majetek, nedodržení společenských konvencí nebo přímý fyzický útok na jedincovu homogenitu. Stejnou nesourodost lze ale odhalit také v průběhu duelů samotných. Předně to byla všudypřítomná role emocí, která měla mnohdy na svědomí činy vykonané v afektu, jejichž závažnost a důsledky si jedinec uvědomil většinou až příliš pozdě. Svou roli zde často sehrával i alkohol a okolní prostředí, které se mohlo stát roznětkou celého sporu. Kromě vlastního služebnictva vstupovala do duelu celá řada dalších osob; přítomní diváci, nadřízení, případně okruh přátelsky naladěných osob.

Také po formální stránce vykazovaly raně novověké duely celou řadu odchylek – počínaje zásahem okolí, volbou a použitím zbraní, dále pak úmyslným, respektive neúmyslným přerušením duelu a konče vlastní výzvou. Jednoznačně definovat nebylo možné ani prostorový aspekt. Zatímco některá střetnutí se odehrávala před zraky přítomného publika, jindy docházelo k boji na detašovaných místech, jejichž charakter zabraňoval případnému zásahu zvnějšku. Pouze v souvislosti s kategorií času by bylo možné poukázat na relativně rychlý průběh naprosté většiny takových událostí. Rovněž kategorie duelanta nebyla pevně stanovená; v této pozici se kromě příslušníků šlechty ocitali také zástupci armádního nebo městského prostředí. Přestože se posledně jmenovaní jedinci ještě nedokázali plně ztotožnit s celkovou koncepcí duelů té doby, některé jejich aspekty již byli schopni bez větších obtíží začlenit do svého každodenního života. V obecném povědomí pak byla kategorie duelanta dávana do souvislosti především s mladšími věkovými skupinami. Neméně proměnlivou byla také kategorie zbraní. Kromě jejich základní diferenciaci na chladné a palné to byla rovněž

jejich funkce v boji samotném. Ne vždy jich bylo použito v souladu s jejich primární funkcí – tedy bodnutím, seknutím nebo střelbou. V neposlední řadě bychom měli zmínit také důsledky duelu. I ony byly poznamenány značnou mírou různorodosti – od poranění, smrti jednoho, respektive obou duelantů až po následný soudní proces nebo útěk z místa činu.

Jak je ze všech těchto výše nastíněných variant zřejmé, nebyly raně novověké duely jevem nikterak ritualizovaným. Stále zde sehrála důležitou roli jistá míra improvizace a neočekávaných zvrátů. I přesto se však již jednalo o dobu, která byla takřkajíc na půlce cesty ke své pozdější ritualizaci a kodifikaci.

Předložená analýza vybraných raně novověkých duelů měla v první řadě poukázat na jejich specifickou podobu, která se z principu vymykala jakýmkoliv zevšeobecňujícím závěrům. I když v této době ještě neexistoval jasný souhrn pravidel, jak by měl duel v ideální podobě vypadat, je možné na základě předchozí analýzy dospět k závěru, že duelová střetnutí této doby obsahovala celou řadu specifických rysů svých pozdějších nástupců z 19. století. Zejména je ale nutné upozornit na charakteristický odraz tohoto fenoménu lidských dějin v myšlenkovém světě tehdejších lidí. I přestože je frekvence výskytu duelů v pramenech této doby značně omezená, můžeme na základě doložených případů odhalit některé významné kategorie ve vnímání raně novověké společnosti. Zde provedená analýza měla upozornit alespoň na ty z nich, jimž se dostávalo v dobových pramenech nejčastější pozornosti. Bezpochyby se ale nejedná o definitivní a konečný výčet všech faktorů, které se nějakým způsobem promítaly do mentality ať již přímých účastníků duelů, přítomných svědků nebo nejbližších příbuzných.

Problematika duelů a její reflexe v myšlení lidí dané doby může poskytnout řadu zajímavých podnětů pro historické bádání. To se prozatím ve větší míře orientovalo na jiná historická období, než byl raný novověk. Ať se už jednalo o předchůdce novověkého duelu, k nimž se řadil soudní souboj, šlechtické záští nebo rytířský turnaj, nebo o přísně ritualizovaná duelová střetnutí devatenáctého století, vždy se badatelé snažili o jejich co nejpreciznější popis v kontextu doby, místa a společenského uspořádání. Období novověku, zejména pak 16. až 18. století, však zůstávalo i nadále vůči těmto epochám upozaděno. Bezpochyby by se dala najít celá řada relevantních důvodů. V první řadě nelze nezmínit omezenou pramennou základnu, která by měla tvořit základní linii každého historického bádání. Na druhé straně však lze toto negativum vnímat i jako svého druhu netradiční výzvu pro pochopení dobového

myšlení, v němž se odrážela celá řada kategorií tehdejšího života, s nimiž byl konfrontován každý jedinec.

Jednou z těchto kategorií byla i otázka cti. Právě prostřednictvím ní bylo možné interpretovat celou řadu situací a momentů, v nichž se raně novověký člověk ocital. Nastal-li však okamžik, kdy byla tato základní kategorie lidského života zpochybněna, bylo zapotřebí na to patřičně reagovat. Případná reakce mohla vypadat různě. Vždy záleželo na kontextu a jedinci samotném.

Ani raný novověk však nebyl prost emotivních a nenadálých akcí. Kromě rozličných rvaček a úmyslných zabití se však mohlo jednat také o duely. I přes povědomí dobové společnosti o tomto jevu, nebyl tehdy ještě nikdo schopen přesně definovat, co duel vlastně znamená a jaké jsou jeho charakteristické rysy. Navíc se jednalo o natolik rozšířený fenomén, že s postupem doby nacházel odezvu prakticky na všech příčkách společenského žebříčku. Přestože byl duel primárně spojován se šlechtickým a armádním prostředím, pronikly některé jeho charakteristické rysy i do ostatních vrstev raně novověké společnosti. S ohledem na dobovou proměnu této praxe, která byla spjata s přesunem duelů do privátní sféry, je zákonitě omezen také počet doložených případů. Rozhodně to však neznamená, že by duely v této době vymizely. Na rozdíl od přísně ritualizovaných duelů devatenáctého století, které musely bezpodmínečně splňovat veškeré náležitosti, byly raně novověké duely většinou poznamenány jistou mírou chaotičnosti. Přesná a kodifikovaná pravidla tehdy ještě neexistovala, a tak každé duelové střetnutí mohlo mít svou specifickou podobu. Rozdíly mohly panovat v příčině celého sporu, ve způsobu boje, ve formální stránce a mnohých dalších proměnných.

Aby bylo možné tento zdánlivě nekonečný výčet všech potencionálních aspektů usoustavit, bylo zapotřebí vytvořit jasně danou strukturu tohoto typu násilného střetnutí a poukázat na některé jeho základní kategorie. V tomto bodě mohou prokázat neocenitelnou pomoc právě duelové příručky devatenáctého století. Na základě jimi akcentovaných aspektů, jako bylo místo duelu, doba jeho konání, popis samotného průběhu, počínání účastníků apod. pak bylo možné přistoupit k vlastní analýze raně novověkých duelů. V žádném případě však nemělo jít o jejich srovnání.

Hlavním cílem práce bylo poukázat právě na ty aspekty raně novověkých duelů, které nejhluběji utkvěly v myšlení lidí té doby. Proto se také celá práce primárně opírá o prameny osobního charakteru, které umožňují alespoň v omezené míře nahlédnout do vnitřního světa lidského individua. Zatímco některé z těchto aspektů za sebou

v pramenech osobní povahy zanechaly jasně čitelnou stopu, jiným se nedostalo náležité pozornosti. I tento fakt však vypovídá cosi o specifické dobové mentalitě. Na omezeném výseku lidské praxe je tak možné odhalit v těsné souvislosti emoce, dobové nešvary, specifické projevy individuality, ale také promyšlené strategie jednání. Kvantifikovat všechny doložené případy raně novověkých duelů je prakticky nemožné. Východiskem z této neblahé situace však mohou být právě obecné kategorie lidského života, kterým měla být v této práci věnována prvořadá pozornost.

V. Použité prameny a literatura

V.1. Prameny archivní

Národní archiv Praha, Stará manipulace, sign. H 52/4, kart. 888.

Národní archiv Praha, Stará manipulace, sign. P 39/63.

Národní archiv Praha, Stará manipulace, sign. P 64/5.

Národní archiv Praha, Stará manipulace, sign. S 25/7.

Národní archiv Praha, Stará manipulace, sign. S 77/14, kart. 2194.

Národní archiv Praha, Stará manipulace, sign. S 239/3.

Národní archiv Praha, Stará manipulace, sign. S 676/3.

V.2. Prameny vydané

BEJBLÍK, Alois (ed.), *Fynes Moryson – John Taylor, Cesta do Čech*, Praha 1977.

FELIX, Adolf (ed.), *Baldassare Castiglione*, Dvořan, Praha 1978.

FUČÍKOVÁ, Eliška – JANÁČEK, Josef (edd.), *Tři francouzští kavalíři v rudolfínské Praze*, Praha 1989.

KOLDINSKÁ, Marie – MAŤA, Petr (edd.), *Deník rudolfínského dvořana. Adam mladší z Valdštejna 1602-1633*, Praha 1997.

MAREK, Pavel (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa. Manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovické z Pernštejna*, České Budějovice 2005.

MENČÍK, Ferdinand (ed.), *Paměti Jana Jiřího Haranta z Polžic a z Bezdružic od roku 1624 do roku 1648*, Praha 1897.

NEDVĚDOVÁ, Milada (ed.), *Václav Vratislav z Mitrovic, Příhody*, Praha 1976.

PÁNEK, Jaroslav (ed.), *Václav Březan, Životy posledních Rožmberků II*, Praha 1985.

PETRAŇOVÁ, Lydie a kol. (edd.), *Příběhy Jindřicha Hýzrla z Chodů*, Praha 1979.

REZEK, Antonín (ed.), *Paměti Mikuláše Dačického z Heslova I–II*, Praha 1878 – 1880.

TICHÁ, Zdeňka (ed.), *Spisování slavného frejře*, Praha 1978.

VOREL, Petr (ed.), *Videňský deník rytíře Dvoreckého z roku 1559*, Folia historica Bohemica 19, 1998, s. 7-36.

V.3. Literatura

- ALEXANDER, Nigel, *Poison, play, and duel. A study in Hamlet*, London 1971.
- ALGAZI, Gadi, *Herrengewalt und Gewalt der Herren im späten Mittelalter. Herrschaft, Gegenseitigkeit und Sprachgebrauch*, Frankfurt am Main 1996.
- ALTHOFF, Gerd – MICHAELS, Axel (Hg.), *Die neue Kraft der Rituale*, Heidelberg 2007.
- ARIÈS, Philippe, *Dějiny smrti I-II*, Praha 2000.
- ASCH, Ronald G., *Europäischer Adel in der Frühen Neuzeit*, Köln 2008.
- ATKINS, John A., *Duelling pistols and some of the affairs they settled*, Cassell - London 1964.
- BACHEM, J. P., *Schutz der Ehre und Bekämpfung des Duells*, Köln am Rhein 1902.
- BACKMANN, Sibylle – KÜNAST, Hans Jörg (Hg.), *Ehrkonzepte in der frühen Neuzeit. Identitäten und Abgrenzungen*, Berlin 1998.
- BALDICK, Robert, *The Duel. A History of Duelling*, London 1965.
- BARBER, Charles Laurence, *The idea of honour in the English drama 1591 – 1700*, Göteborg 1957.
- BARBER, Charles Laurence, *The theme of honour's tongue. A study of social attitudes in the English drama, from Shakespeare to Dryden*, Göteborg 1985.
- BASTL, Beatrix, *Tugend, Liebe, Ehre. Die adelige Frau in der Frühen Neuzeit*, Wien 2000.
- BELL, Catherine, *Ritual. Perspectives and dimensions*, New York 1997.
- BELL, Catherine, *Ritual theory, ritual practice*, New York 1992.
- BELLIGER, Andréa, *Ritualtheorien. Ein einführendes Handbuch*, Wiesbaden 2006.
- BIASTOCH, Martin, *Das studentische Mensur- und Duellwesen im Kaiserreich. Am Beispiel der Tübinger Corps Franconia, Rhenania, Suevia und Borussia zwischen 1871 und 1895 dargestellt*, Tübingen 1990.
- BOLGÁR, Franz von, *Die Regeln des Duells*, Hilden 2005.
- BRANG, Peter, *Der Zweikampf im russischen Leben und in der russischen Literatur*, Zeitschrift für slavische Philologie, Bd. 29, s. 315–345.

- BRINGMANN, Tobias C., *Reichstag und Zweikampf. Die Duellfrage als innenpolitischer Konflikt des deutschen Kaiserreichs*, Freiburg 1997.
- BULST, Neithard, *Kleidung als sozialer Konfliktstoff. Probleme kleidungsgesetzlicher Normierung im sozialen Gefüge*, Saeculum 44, 1993, s. 32–46.
- BULST, Neithard – JÜTTE, Robert (Hg.), *Zwischen Sein und Schein. Kleidung und Identität in der ständischen Gesellschaft*, Freiburg 1993.
- BURGHARTZ, Susanna, *Geschlecht – Körper – Ehre. Überlegungen zur weiblichen Ehre in der frühen Neuzeit am Beispiel der Basler Ehegerichtsprotokolle*, in: SCHREINER, Klaus – SCHWERHOFF, Gerd (Hg.), *Verletzte Ehre. Ehrkonflikte in Gesellschaften des Mittelalters und der frühen Neuzeit*, Köln 1995, s. 214–234.
- BURGHARTZ, Susanna, *Historische Anthropologie/Mikrogeschichte*, in: LOTTES, Günther – EIBACH, Joachim (Hg.), *Kompass Geschichtswissenschaft*, Göttingen 2002, s. 206–218.
- BURGUIÈRE, André, *Historische Anthropologie*, in: LE GOFF, Jacques – CHARTIER, Roger – REVEL, Jacques (Hg.), *Die Rückeroberung des historischen Denkens. Grundlagen der Neuen Geschichtswissenschaft*, Frankfurt am Main 1990, s. 62–102.
- BURKE, Peter, *Lidová kultura v raně novověké Evropě*, Praha 2005.
- BURKHART, Dagmar, *Eine Geschichte der Ehre*, Darmstadt 2006.
- BŮŽEK, Václav, „*A tak jsem tam dlouho zdržován byl...*“ *Čas v životě předbělohorských rytířů*, Dějiny a současnost 15, 1993, č. 3, s. 26–30.
- BŮŽEK, Václav, „*Dobré přátelství*“ v listech Pětipeských z Chýš na sklonku předbělohorské doby, *Porta Bohemica* 1, 2001, s. 27-42.
- BŮŽEK, Václav, „*Gute Freundschaft*“ - *Informelle Kommunikation in der frühneuzeitlichen Gesellschaft der böhmischen Länder*, in: BRAKENSIEK, Stefan – WUNDER, Heide (edd.), *Ergebene Diener ihrer Herren? Herrschaftsvermittlung im alten Europa*, Köln-Weimar-Wien 2005, s. 79-96.
- BŮŽEK, Václav, „*Páni a přátelé*“ v myšlení a každodenním životě české a moravské šlechty na prahu novověku, *Český časopis historický* 100, 2002, s. 229-264.
- BŮŽEK, Václav, *Pijácké zábavy na dvorech renesančních velmožů (Ambras-Bechyně)*, in: BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.), *Slavnosti a zábavy na dvorech a rezidenčních městech raného novověku*, České Budějovice 2000 (=Opera historica 8), s. 137-161.
- BŮŽEK, Václav, „*Posměch nemalej se stal*“ (*Příběh ze šlechtické každodennosti 16. století*), in: CHOCHOLÁČ, Bronislav – JAN, Libor – KNOZ, Tomáš (edd.), *Nový Mars*

- Moravicus. Sborník příspěvků, jež věnovali Prof. Dr. Josefu Válkovi jeho žáci a přátelé k sedmdesátinám*, Brno 1999, s. 419-429.
- BŮŽEK, Václav, *Šlechta raného novověku v českém dějepisectví devadesátých let*, in: BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.), *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku*, České Budějovice 1999 (=Opera historica 7), s. 5-28.
- BŮŽEK, Václav, *Úvěrové podnikání nižší šlechty v předbělohorských Čechách*, Praha 1989.
- BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef – KRÁL, Pavel – VYBÍRAL, Zdeněk, *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha-Litomyšl 2002.
- BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007.
- BŮŽEK, Václav – ŠTEFANOVÁ, Dana (edd.), *Menschen - Handlungen - Strukturen. Historisch-anthropologische Zugangsweisen in den Geschichtswissenschaften*, České Budějovice 2001 (= Opera historica 9).
- CONRAD, Christoph – KESSEL, Martina (Hg.), *Geschichte schreiben in der Postmoderne. Beiträge zur aktuellen Diskussion*, Stuttgart 1994.
- ČADKOVÁ, Kateřina – LENDEROVÁ, Milena – STRÁNIKOVÁ, Jana (edd.), *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie*, Pardubice 2006.
- DANCKERT, Werner, *Unehrliche Leute. Die verfemten Berufe*, Bern 1979.
- DANIEL, Ute, *Kompendium Kulturgeschichte. Theorien, Praxis, Schlüsselwörter*, Frankfurt am Main 2001.
- DELUMEAU, Jean, *Strach na západě ve 14. - 18. století I-II*, Praha 1997-1999.
- DEMETER, Karl, *Das deutsche Offizierskorps in Gesellschaft und Staat 1650 – 1945*, Frankfurt 1965.
- DIENERS, Peter, *Das Duell und die Sonderrolle des Militärs. Zur preußisch-deutschen Entwicklung von Militär – Zivilgewalt im 19. Jahrhundert*, Berlin 1992.
- DINGES, Martin, *Die Ehre als Thema der historischen Anthropologie. Bemerkungen zur Wissenschaftsgeschichte und zur Konzeptualisierung*, in: SCHREINER, Klaus - SCHWERHOFF, Gerd (Hg.), *Verletzte Ehre. Ehrkonflikte in Gesellschaften des Mittelalters und der Frühen Neuzeit*, Köln 1995, s. 29–62.
- DINGES, Martin, *Die Ehre als Thema der Stadtgeschichte. Eine Semantik im Übergang vom Ancien Régime zur Moderne*, *Zeitschrift für historische Forschung*, Heft 4, 1989, s. 409–440

- DINGES, Martin, *Ehrenhändel als „Kommunikative Gattungen“*. *Kultureller Wandel und Volkskultur* begriff, Archiv für Kulturgeschichte 75, 1993, s. 359–393.
- DINGES, Martin, *Ehre und Geschlecht in der Frühen Neuzeit*, in: BACKMANN, Sibylle – KÜNAST, Hans Jörg (Hg.), *Ehrkonzepte in der frühen Neuzeit. Identitäten und Abgrenzungen*, Berlin 1998, s. 123–147.
- DINGES, Martin, *Von der „Lesbarkeit der Welt“ zum universalisierten Wandel durch individuelle Strategien. Die soziale Funktion der Kleidung in der höfischen Gesellschaft*, Saeculum 44, 1993, s. 90–112.
- DINGES, Martin, „Weiblichkeit“ in „Männlichkeitsritualen“? *Zu weiblichen Taktiken im Ehrenhandel in Paris im 18. Jahrhundert*, Francia 17/2, 1991, s. 71–98.
- DINZELBACHER, Peter (Hg.), *Europäische Mentalitätsgeschichte. Hauptthemen in Einzeldarstellungen*, Stuttgart 1993.
- DÖRNER, Andreas, *Die Symbole Politik der Ehre. Zur Konstruktion der nationalen Ehre in den Diskursen der Befreiungskriege*, in: VOGT, Ludgera – ZINGERLE, Arnold (Hg.), *Ehre. Archaische Momente in der Moderne*, Frankfurt am Main 1994, s. 78–85.
- DRESSEL, Gert, *Historische Anthropologie. Eine Einführung*, Wien 1996.
- DÜRR, Renate, *Die Ehre der Mägde zwischen Selbstdefinition und Fremdbestimmung*, in: BACKMANN, Sibylle – KÜNAST, Hans Jörg (Hg.), *Ehrkonzepte in der frühen Neuzeit. Identitäten und Abgrenzungen*, Berlin 1998, s. 170–184.
- EIS, Egon, *Duell. Geschichte und Geschichten des Zweikampfs*, München 1971.
- ELIAS, Norbert, *O procesu civilizace. Sociogenetické a psychogenetické studie I-II*, Praha 2006-2007.
- ENNENOVÁ, Edith, *Ženy ve středověku*, Praha 2001.
- ERZBERGER, Matthias, *Duell und Ehre*, Paderborn 1913.
- FIDLER, Petr, „Bauen ist eine höhere Lust als Kriegsführen“. *Albrecht Wenzel Eusebius von Waldstein als Bauherr und Mäzen – Zur Baustrategie eines Fürsten*, Opera historica 7, 1999, s. 275–309.
- FONTANE, Theodor, *Effi Briestová*, Praha 1954.
- FRANCEK, Jindřich, *Eliška Kateřina Smiřická a příběh její lásky*, Východočeský sborník historický 3, 1993, s. 273–298.
- FRANCEK, Jindřich, *Příběh tajné lásky. Eliška Kateřina Smiřická a její sexuální skandál*, Praha 2005.
- FRASER, Angus, *Cikáni*, Praha 2002.

- FREVERT, Ute, *Ehrenmänner. Das Duell in der bürgerlichen Gesellschaft*, München 1991.
- FREVERT, Ute, *Zur Geschichte des Duells in England und Deutschland*, in: KOCKA, Jürgen (Hg.), *Bürgertum im 19. Jahrhundert*, München 1988, s. 101 – 140.
- FÜRBRINGER, Christoph, *Metamorphosen der Ehre. Duell und Ehrenrettung im Jahrhundert des Bürgers*, in: VAN DÜLMEN, Richard (Hg.), *Armut, Liebe, Ehre. Studien zur historischen Kulturforschung*, Frankfurt am Main 1988, s. 186 – 224.
- GEBER, Herbert, *Die Tatbestandselemente des Zweikampfdelikts*, Frankfurt am Main 1977.
- GERSTE, Ronald D., *Duell ums Weiße Haus. Amerikanische Präsidentschaftswahlen von George Washington bis 2008*, Paderborn 2008.
- GIRTLE, Roland, *Die feinen Leute. Von der vornehmen Art, durchs Leben zu gehen*, Frankfurt am Main 1990.
- GROEBNER, Valentin, *Das Gesicht wahren. Abgeschnittene Nasen, abgeschnittene Ehre in der spätmittelalterlichen Stadt*, in: SCHREINER, Klaus – SCHWERHOFF, Gerd (Hg.), *Verletzte Ehre. Ehrkonflikte in Gesellschaften des Mittelalters und der Frühen Neuzeit*, Köln 1995, s. 361–380.
- GUTTANDIN, Friedhelm, *Das paradoxe Schicksal der Ehre. Zum Wandel der adeligen Ehre und zur Bedeutung von Duell und Ehre für den monarchischen Zentralstaat*, Berlin 1993.
- HÄBERLEIN, Mark, *Tod auf der Herrenstube: Ehre und Gewalt in der Augsburger Führungsschicht (1500 – 1620)*, in: BACKMANN, Sibylle – KÜNAST, Hans Jörg (Hg.), *Ehrkonzepte in der frühen Neuzeit. Identitäten und Abgrenzungen*, Berlin 1998, s. 148–169.
- HARDTWIG, Wolfgang, *Alltagsgeschichte heute. Eine kritische Bilanz*, in: SCHULZE, Winfried (Hg.), *Sozialgeschichte, Alltagsgeschichte, Mikro-Historie. Eine Diskussion*, Göttingen 1994, s. 19–32.
- HAUPT, Heinz-Gerhard (Hg.), *Orte des Alltags. Miniaturen aus der europäischen Kulturgeschichte*, München 1994.
- HAUSEN, Karin – WUNDER, Heide (Hg.), *Frauengeschichte – Geschlechtergeschichte*, Frankfurt 1992.
- HEJNIC, Josef, *K literárním a bibliofilským zájmům dvou posledních Rožmberků*, *Opera historica* 3, 1993, s. 223–231.
- HERGSELL, Gustav, *Der Duell-Codex*, Leipzig 2005.

- HORYNA, Mojmir, *Vilém z Rožmberka a hudba*, Opera historica 3, 1993, s. 257–264.
- HOUŠKA, Vítězslav, *Souboje perem i pistolí*, Praha 1982.
- HRDLIČKA, Josef, *Literární mecenát posledních pánů z Hradce*, Opera historica 6, 1998, s. 349–369.
- HRDLIČKA, Josef, *Rituál stolování na raně novověkých aristokratických dvorech*, Opera historica 7, 1999, s. 619–653.
- HRDLIČKA, Josef, *Synové „velkých“ otců. Vídeňský dvůr očima Adama Pavla Slavaty*, in: BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.), *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526 - 1740)*, České Budějovice 2003 (= Opera historica 10), s. 249–273.
- HUIZINGA, Johan, *Podzim středověku*, Jinočany 1999.
- IGGERS, Georg G., *Dějepisectví ve 20. století. Od vědecké objektivy k posmoderní výzvě*, Praha 2002.
- JOHNSON, Paul, *Dějiny židovského národa*, Praha 1995.
- JONES, George Fenwick, *Honor in German literature*, New York 1966.
- JARITZ, Gerhard, *Kleidung und Prestige – Konkurrenz. Unterschiedliche Identitäten in der städtischen Gesellschaft unter Normierungszwängen*, Saeculum 44, 1993, s. 8–31.
- JÜTTE, Robert, *Ehre und Ehrverlust im spätmittelalterlichen und frühneuzeitlichen Judentum*, in: SCHREINER, Klaus – SCHWERHOFF, Gerd (Hg.), *Verletzte Ehre. Ehrkonflikte in Gesellschaften des Mittelalters und der Frühen Neuzeit*, Köln 1995, s. 144–165.
- JŮZLOVÁ, Jana, *Mezi hrdinstvím a zločinem. Souboje v raném novověku*, Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica 5, s. 29 – 57.
- KIERNAN, Victor Gordon, *The duel in European history. Honour and the reign of aristocracy*, Oxford 1988.
- KLESSMANN, Eckart, „*Er nannte mich einen venezianischen Feigling*“ – *Casanova und Graf Branicki: ein Duell, das Europa erregte*, in: SCHULTZ, Uwe (Hg.), *Das Duell. Der tödliche Kampf um die Ehre*, Frankfurt am Main 1996, s. 69–83.
- KOCKA, Jürgen, *Historisch-anthropologische Fragestellungen – ein Defizit der Historischen Sozialwissenschaft?*, in: SÜSSMUTH, Hans (Hg.), *Historische Anthropologie. Der Mensch in der Geschichte*, Göttingen 1984, s. 73–83.
- KOHUT, Adolph, *Das Buch berühmter Duelle*, Berlin 1888.
- KOLDINSKÁ, Marie, *Každodennost renesančního aristokrata*, Praha – Litomyšl 2004.
- KOLDINSKÁ, Marie, *Pražská a vídeňská každodennost za třicetileté války očima nejvyššího purkrabího*, Opera Historica 7, 1999, s. 559–574.

- KOLDINSKÁ, Marie, *Svět Adama mladšího z Valdštejna optikou jeho deníků. Příspěvek ke každodennosti a mentalitě renesančního aristokrata*, *Folia historica Bohemica* 18, 1997, s. 121–142.
- KRÁL, Pavel, *Kult předků. Paměť a smrt v myšlení české šlechty na počátku novověku*, in: BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.), *Paměť urozenosti*, Praha 2007 s. 173-187.
- KRÁL, Pavel, *Mezi životem a smrtí. Testamenty české šlechty v letech 1550-1650*, České Budějovice 2002.
- KRÁL, Pavel, *Pohřební slavnosti jako prostředek a místo komunikace raně novověké společnosti*, *Opera historica* 8, 2000, s. 315–332.
- KRÁL, Pavel, *Ronšperské setkání. Švamberský pohřeb jako místo politické komunikace předbělohorské šlechtické společnosti*, *Jihočeský sborník historický* 68, 1999, s. 291–307.
- KRÁL, Pavel, *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*, České Budějovice 2004.
- KUBEŠ, Jiří, *Vilém Slavata a jeho hejtmani. K anatomii prestiže raně novověké šlechty*, *Historický obzor* 12, 2001, s. 70-75.
- LEDERER, David, *The dishonorable Dead: Perceptions of Suicide in Early Modern Germany*, in: BACKMANN, Sibylle – KÜNAST, Hans Jörg (Hg.), *Ehrkonzepte in der frühen Neuzeit. Identitäten und Abgrenzungen*, Berlin 1998, s. 349–365.
- LEMBERGOVÁ, Margret, *Hanavské zásnuby Albrechta Jana Smiřického*, *Dějiny a současnost* 16, 1994, č. 6, s. 15–18.
- LENDEROVÁ, Milena (ed.), *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*, Praha 2002.
- LIND, Vera, *Aus der Rolle gefallen. Männliche Emotionen mit (fast) tödlichem Ausgang*, in: VAN DÜLMEN, Richard (Hg.), *Neue Blicke. Historische Anthropologie in der Praxis*, Wien 1997, s. 183–197.
- LINDENBERGER, Thomas – LÜDTKE, Alf (Hg.), *Physische Gewalt. Studien zur Geschichte der Neuzeit*, Frankfurt am Main 1995.
- LOTMAN, Jurij M., *Russlands Adel. Eine Kulturgeschichte von Peter I. bis Nikolaus I.*, Köln 1997.
- LOW, Jennifer A., *Manhood an the duel. Masculinity in early modern drama and the culture*, New York 2003.
- LUGS, Jaroslav, *Das Buch vom Schießen*, Prag 1968.
- LUGS, Jaroslav, *Střelci a čarostřelci. Historický přehled vývoje terčových pušek a pistolí, střelnic, střelecké techniky a organizací*, Praha 1977.

- LÜDTKE, Alf, *Alltagsgeschichte, Mikro-Historie, historische Anthropologie*, in: GOERTZ, Hans-Jürgen (Hg.), *Geschichte. Ein Grundkurs*, Reinbek bei Hamburg 1998, s. 557–578.
- LÜDTKE, Alf (Hg.), *Alltagsgeschichte. Zur Rekonstruktion historischer Erfahrungen und Lebensweisen*, Frankfurt am Main 1989.
- MACALEER, Kevin T., *Dueling. The cult of honour in fin-de-siecle Germany*, Princeton 1994.
- MACEK, Josef, *Jagellonský věk v českých zemích. II. díl: Šlechta*, Praha 2001, s. 448–452.
- MADER, Hubert, *Duellwesen und altösterreichisches Offiziersethos*, Osnabrück 1983.
- MANN, Thomas, *Kouzelný vrch*, Praha 1958.
- MARZULLA, Heinz, *Ehrensache! Das Pistolenduell. Geschichte, Regeln und Waffen*, Graz 2005.
- MAŘA, Petr, *Karneval v životě a myšlení raně novověké šlechty*, *Opera historica* 8, 2000, s. 163–189.
- MAŘA, Petr, *Rituál zásnub v deníku renesančního kavalíra*, *Dějiny a současnost* 18, 1996, č. 6, s. 11–15.
- MAŘA, Petr, *Soumrak venkovských rezidencí. „Urbanizace“ české aristokracie mezi stavovstvím a absolutismem*, *Opera historica* 7, 1999, s. 139–162.
- MAŘA, Petr, *Svět české aristokracie (1500 – 1700)*, Praha 2004.
- MAŘA, Petr, *Zrození tradice. Slavatovské vyústění rožmberského a hradeckého odkazu*, *Opera historica* 6, 1998, s. 513–552.
- MAURER, Marcus (Hg.), *Schröder gegen Merkel. Wahrnehmung und Wirkung des TV-Duells 2005 im Ost-West-Vergleich*, Wiesbaden 2007.
- MAYER, Alexander, *Der Zweikampf ehedem und heute*, Hilden 2007.
- MEDICK, Hans, *Historische Anthropologie*, in: JORDAN, Stefan (Hg.), *Lexikon Geschichtswissenschaft. Hundert Begriffe*, Stuttgart 2002, s. 157–161.
- MEDICK, Hans, *Missionare im Ruderboot? Ethnologische Erkenntnisweisen als Herausforderung an die Sozialgeschichte*, in: WINTERLING, Aloys (Hg.), *Historische Antropologie*, Stuttgart 2006, s. 183–210.
- MEDICK, Hans, *Vom Interesse der Sozialhistoriker an der Ethnologie. Bemerkungen zu einigen Motiven der Begegnung von Geschichtswissenschaft und Sozialanthropologie*, in: SÜSSMUTH, Hans (Hg.), *Historische Anthropologie. Der Mensch in der Geschichte*, Göttingen 1984, s. 49–56.

- MOEGLIN, Jean-Marie, *Fürstliche Ehre und verletzte Ehre der Fürsten im spätmittelalterlichen Deutschen Reich*, in: SCHREINER, Klaus – SCHWERHOFF, Gerd (Hg.), *Verletzte Ehre. Ehrkonflikte in Gesellschaften des Mittelalters und der Frühen Neuzeit*, Köln 1995, s. 77–91.
- MORSBERGER, Robert E., *Swordplay and the Elizabethan and Jacobean stage*, Salzburg 1974.
- MURPHY, Robert F., *Úvod do kulturní a sociální antropologie*, Praha 2004.
- MÜLLER, Josef, *Duell am Schwarzen Fließchen oder Wer erschöß Puschkin? Zur 150. Wiederkehr seines Todestages*, Bad Homburg vor der Höhe 1987.
- MÜNCH, Paul, *Grundwerte der frühneuzeitlichen Ständegesellschaft? Aufriss einer vernachlässigten Thematik*, in: SCHULZE, Winfried (Hg.), *Ständische Gesellschaft und soziale Mobilität*, München 1988, s. 53–72.
- NITSCHKE, August (Hg.), *Bewegungen im Mittelalter und Renaissance. Kämpfe, Spiele, Tänze, Zeremoniell und Umgangsformen*, Düsseldorf 1987.
- NITSCHKE, August, *Historische Verhaltensforschung. Ein Arbeitsbuch*, Stuttgart 1981.
- NODL, Martin – TINKOVÁ, Daniela (edd.), *Antropologické přístupy v historickém bádání*, Praha 2007.
- NOWOSADTKO, Jutta, *Die Ehre, die Unehre und das Staatsinteresse. Konzepte und funktionen von „Unehrllichkeit“ im historischen Wandel am Beispiel des Kurfürstentums Bayern*, *Geschichte im Wissenschaft und Unterricht* 44, 1993, s. 362–381.
- NOWOSADTKO, Jutta, *Scharfrichter und Abdecker. Der Alltag zweier „unehrlicher Berufe“ in der Frühen Neuzeit*, Paderborn 1994.
- OBERMAYER, August (Hg.), *Die Ehre als literarisches Motiv*, Dunedin 1986.
- OTT, Michael, *Das ungeschriebene Gesetz. Ehre und Geschlechterdifferenz in der deutschen Literatur um 1800*, Freiburg im Breisgau 2001.
- PÁNEK, Jaroslav, *Adel im Turnierbuch Erzherzog Ferdinands II. von Tirol. Ein Beitrag zur Geschichte des Hoflebens und der Hofkultur in der Zeit seiner Statthalterschaft in Böhmen*, *Folia historica Bohemica* 16, 1993, s. 77–96.
- PÁNEK, Jaroslav, *Dva typy českého šlechtického mecenátu v době Rudolfa II.*, *Folia historica Bohemica* 13, 1990, s. 159–178.
- PELTONEN, Markku, *The Duel in Early Modern England. Civility, politeness and honour*, Cambridge 2003.

- POSPÍŠILOVÁ, Pavla, „...daß er sie also tractiret, wie es auf eine adelige Dama sich gehört...“ *Spor mezi Jaroslavem Bernardem z Martinic a jeho ženou Klárou Rozálií v letech 1675 – 1676*, in: KUBEŠ, Jiří – PAVLIČKOVÁ, Radmila (edd.), *Šlechtic mezi realitou a normou. Miscellanea ze studentských prací k dějinám raného novověku*, Olomouc – Pardubice 2008, s. 95–121.
- PROKOPOWSKY, Dieter, *Geschichte der Duellbekämpfung*, Bonn 1965.
- PUŠKIN, Alexander Sergejevič, *Evžen Oněgin*, Praha 1987.
- RAULFF, Ulrich (Hg.), *Mentalitäten-Geschichte. Zur Prozessen Rekonstruktion geistiger Prozesse*, Berlin 1987.
- REYFMAN, Irina, *Ritualized violence Russian style. The duel in Russian culture and literature*, Stanford 1999.
- RHEINHEIMER, Martin, *Chudáci, žebráci a vaganti. Lidé na okraji společnosti 1450-1850*, Praha 2003.
- ROPER, Lyndal, *Ödipus und der Teufel. Körper und Psyche in der frühen Neuzeit*, Frankfurt am Main 1995.
- RUBLACK, Ulinka, *Metze und Magd: Krieg und Bildfunktion de Weiblichen in deutschen Städten der Frühen Neuzeit*, in: BACKMANN, Sibylle – KÜNAST, Hans Jörg (Hg.), *Ehrkonzepte in der frühen Neuzeit. Identitäten und Abgrenzungen*, Berlin 1998, s. 199–222.
- SCHMIEDEL, Helga, *Berüchtigte Duelle*, München 2000.
- SCHNITZLER, Norbert, *Geschmähte Symbole*, in: SCHREINER, Klaus – SCHWERHOFF, Gerd (Hg.), *Verletzte Ehre. Ehrkonflikte in Gesellschaften des Mittelalters und der frühen Neuzeit*, Köln 1995, s. 279–302.
- SCHOLLE, Christine, *Das Duell in der russischen Literatur. Wandlungen und Verfall eines Ritus*, München 1977.
- SCHREIB, Jan, *K hudebnímu mecenátu posledních Rožmberků*, *Opera historica* 4, 1995, s. 77–89.
- SCHREINER, Klaus – SCHINDLER, Norbert (Hg.), *Gepeinigt, begehrt, vergessen. Symbolik und Sozialbezug des Körpers im späten Mittelalter und in der frühen Neuzeit*, München 1992.
- SCHREINER, Klaus – SCHWERHOFF, Gerd (Hg.), *Verletzte Ehre. Ehrekonflikte in Gesellschaften des Mittelalters und der frühen Neuzeit*, Köln 1995
- SCHREINER, Klaus – SCHWERHOFF, Gerd, *Verletzte Ehre – Überlegungen zu einem Forschungskonzept*, in: SCHREINER, Klaus – SCHWERHOFF, Gerd (Hg.), *Verletzte Ehre*.

- Ehrkonflikte in Gesellschaften des Mittelalters und der frühen Neuzeit*, Köln 1995, s. 1–28
- SCHULTZ, Uwe (Hg.), *Das Duell. Der tödliche Kampf um die Ehre*, Frankfurt am Main 1996.
- SCHULZE, Winfried, *Die ständische Gesellschaft des 16./17. Jahrhunderts als Problem von Statik und Dynamik*, in: SCHULZE, Winfried (Hg.), *Ständische Gesellschaft und soziale Mobilität*, München 1988, s. 1–17.
- SCHULZE, Winfried (Hg.), *Ständische Gesellschaft und soziale Mobilität*, München 1988.
- SCHUSTER, Peter, *Ehre und Recht. Überlegungen zu einer Begriffs- und Sozialgeschichte zweier Grundbegriffe der mittelalterlichen Gesellschaft*, in: BACKMANN, Sibylle– KÜNST, Hans Jörg (Hg.), *Ehrkonzepte in der frühen Neuzeit. Identitäten und Abgrenzungen*, Berlin 1998, s. 40–69.
- SCHWANITZ, Dietrich, *Das Duell als Drama. Zur Codierung der Ehre zwischen literarischer Verklärung der Noblesse und sozialer Selbststilisierung der Stände*, in: VOGT, Ludgera – ZINGERLE, Arnold (Hg.), *Ehre. Archaische Momente in der Moderne*, Frankfurt am Main 1994, s. 270–290.
- SIEFERLE, Rolf Peter (Hg.), *Kulturen der Gewalt. Ritualisierung und Symbolisierung von Gewalt in der Geschichte*, Frankfurt am Main 1998.
- SLAWIG, Johannes, *Der Kampf gegen das Duellwesen im 19. und 20. Jahrhundert in Deutschland unter besonderer Berücksichtigung Preußens*, Münster 1987.
- SOEFFNER, Hans-Georg, *Die Ordnung der Rituale*, Frankfurt am Main 1992.
- SOFSKY, Wolfgang, *Traktat über die Gewalt*, Frankfurt am Main 1996.
- STAGL, Justin, *Die Ehre des Wissenschaftlers*, in: VOGT, Ludgera - ZINGERLE, Arnold (Hg.), *Ehre. Archaische Momente in der Moderne*, Frankfurt am Main 1994, s. 35 – 56.
- STORCHOVÁ, Lucie (edd.), *Conditio humana. Konstanta či historická proměnná? Koncepty historické antropologie a teoretická reflexe v současné historiografii*, Praha 2007.
- STUART, Kathy, *Des Scharfrichters heilende Hand – Medizin und Ehre in der Frühen Neuzeit*, in: BACKMANN, Sibylle – KÜNST, Hans Jörg (Hg.), *Ehrkonzepte in der frühen Neuzeit. Identitäten und Abgrenzungen*, Berlin 1998, s. 316–348.
- ŠINDELÁŘ, Vladimír, *Šermíři, rváči, duelanti*, Praha 1994.
- ŠINDELÁŘ, Vladimír, *Velká kniha o soubojích a duelantech*, Praha 2004.
- TANNER, Jakob, *Historische Anthropologie zur Einführung*, Hamburg 2004.

- TINKOVÁ, Daniela, *Člověk na okraji společnosti*, in: BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007, s. 190-215.
- TORO, Alfonso de, *Von den Ähnlichkeiten und Differenzen. Ehre und Drama des 16. und 17. Jahrhunderts in Italien und Spanien*, Frankfurt am Main 1993.
- TURNER, Craig – SOPER, Tony, *Methods and practice of Elizabethan swordplay*, Carbondale 1990.
- TURNER, Victor, *Průběh rituálu*, Brno 2004.
- UDWIN, Victor Morris, *Between two armies. The place of the duel in the epic culture*, Brill 1999.
- ULBRICH, Claudia (Hg.), *Gewalt in der Frühen Neuzeit. Beiträge zur 5. Tagung der Arbeitsgemeinschaft Frühe Neuzeit im VHD*, Berlin 2005.
- ULBRICHT, Otto, *Aus Marionetten werden Menschen. Die Rückkehr der unbekanntenen historischen Individuen in die Geschichte der Frühen Neuzeit*, in: VAN DÜLMEN, Richard (Hg.), *Neue Blicke. Historische Anthropologie in der Praxis*, Wien 1997, s. 13–32.
- ULLMANN, Sabine, *Kontakte und Konflikte zwischen Landjuden und Christen in Schwaben während des 17. und zu Anfang des 18. Jahrhunderts*, in: BACKMANN, Sibylle – KÜNAST, Hans Jörg (Hg.), *Ehrkonzepte in der frühen Neuzeit. Identitäten und Abgrenzungen*, Berlin 1998, s. 288–315
- VÁGNER, Petr, *Dny všední a sváteční rožmberských alchymistů*, Opera historica 3, 1993, s. 265–278.
- VAN DEN BERG, Hendrik, *Metabletica. Über die Wandlungen des Menschen. Grundlinien einer historischen Psychologie*, Göttingen 1960.
- VAN DÜLMEN, Richard, *Bezectní lidé. O katech, děvkách a mlynářích. Nepočestnost a sociální izolace v raném novověku*, Praha 2003.
- van Dülmen, Richard, *Divadlo hrůzy*, Praha 2001.
- VAN DÜLMEN, Richard, *Historická antropologie. Vývoj - Problémy – Úkoly*, Praha 2002.
- VAN DÜLMEN, Richard (Hg.), *Neue Blicke. Historische Anthropologie in der Praxis*, Wien 1997.
- VAN DÜLMEN, Richard (Hg.), *Körper-geschichten. Studien zur historischen Kulturforschung V*, Frankfurt am Main 1996.
- VAN DÜLMEN, Richard, *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století). II. díl: Vesnice a město*, Praha 2006.
- VAN GENNEP, Arnold, *Přechodové rituály. Systematické studium rituálů*, Praha 1997.

- VOGEL, Jakob, *Historische Anthropologie*, in: CORNELISSEN, Christoph (Hg.), *Geschichtswissenschaften. Eine Einführung*, Frankfurt am Main 2000, s. 295–306.
- VOGT, Ludgera – ZINGERLE, Arnold (Hg.), *Ehre. Archaische Momente in der Moderne*, Frankfurt am Main 1994.
- VOGT, Ludgera – ZINGERLE, Arnold, *Einleitung. Zur Aktualität des Themas Ehre und zu seinem Stellenwert in der Theorie*, in: VOGT, Ludgera – ZINGERLE, Arnold (Hg.), *Ehre. Archaische Momente in der Moderne*, Frankfurt am Main 1994, s. 9–34.
- VOREL, Petr, *Staré pověsti a rodinné příběhy pernštejnské (Sebereflexe aristokratického rodu v polovině 16. století)*, in: CHOCHOLÁČ, Bronislav – JAN, Libor – KNOZ, Tomáš (edd.), *Nový Mars Moravicus aneb Sborník příspěvků, jež věnovali prof. dr. Josefu Válkovi jeho žáci a přátelé k sedmdesátinám*, Brno 1999, s. 137–148.
- WALTER, Wolfgang, *Das Duell in Bayern. Ein Beitrag zur bayrischen Strafrechtsgeschichte*, Frankfurt am Main 2001.
- WELLMANN, Hans, *Der historische Begriff der „Ehre“ – sprachwissenschaftlich untersucht*, in: BACKMANN, Sibylle – KÜNAST, Hans Jörg (Hg.), *Ehrkonzepte in der frühen Neuzeit. Identitäten und Abgrenzungen*, Berlin 1998, s. 27–39.
- WUNDER, Heide, *Kulturgeschichte, Mentalitätengeschichte, Historische Anthropologie*, in: VAN DÜLMEN, Richard (Hg.), *Fischer Lexikon Geschichte*, Frankfurt am Main 1995, s. 65–86.
- ZADRAŽIL, Ladislav, *Souboje*, Praha 1982.